

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛЕБІДЬ ІННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 346.7:553.99(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ
В УКРАЇНІ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело

І. В. Лебідь

Науковий керівник
Піддубний Олексій Юрійович,
доктор юридичних наук,
професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Лебідь І. В. Правове регулювання видобутку бурштину в Україні.

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2023.

У дисертації розглянуто теоретико-методологічні основи правового регулювання видобутку бурштину в Україні як комплексного виду діяльності у сфері природокористування, виявлено проблематику, проведено вивчення і узагальнення зарубіжного досвіду природокористування у сфері видобутку бурштину як важливого суспільного інституту, що опосередковує підвищення рівня суспільного добробуту, має важливе інвестиційне, виробниче, геологічне, палеонтологічне, виховне та художньо-естетичне значення.

Вивчено передумови і проблеми соціально-економічного становища регіонів, в яких відбувається масовий несанкціонований видобуток бурштину, на основі чого робляться висновки про те, що не можна розглядати видобуток бурштину як ізольовану проблему виключно природоресурсного права, на прикладі аналогічних проблем з іншими корисними копалинами неглибокого залягання, доведено що така проблема буде з'являтися завжди, коли у населення немає достатнього рівня життя, а органи влади не мають засобів і політичної волі для покращення добробуту населення.

Констатується, що не зважаючи на те, що існують всі передумови для впевненого розвитку на території України галузі економіки, пов'язаної з видобуванням, обробкою та реалізацією бурштину та виробів з нього, що мала би збагачувати економіку країни, на цей час видобування бурштину збагачує переважно організовані злочинні групи та корумпованих правоохоронців, що покривають нелегальне видобування бурштину в північно-західних регіонах України.

Сформульовано завдання правової політики у сфері реформування правового інституту видобутку бурштину на основі комплексних даних екологічного

моніторингу, принципі сталого розвитку, промислових високотехнологічних методах видобутку на ділянках відповідно промислових масштабів. Відмічається шкідливість різного роду пропозицій щодо «лібералізації» видобутку бурштину за рахунок введення старательського методу, надання певних привілеїв місцевому населенню та інших подібних пропозицій, результатом втілення яких була б дестабілізація природоресурсних правовідносин, заснованих на чіткому розподілі загального та спеціального природокористування. Будь-які проміжні, гібридні форми природокористування можуть призвести лише до розмивання відповідальності природокористувача за раціональне використання природного ресурсу, його рекультивацію, вирішення питань компенсацій з землекористувачами, здійснення відшкодування витрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва. Не є пріоритетними шляхами вирішення кризи у бурштиновидобуванні і підвищення адміністративної та кримінальної відповідальності, які безумовно є важливими в контексті перешкоджання незаконному видобутку, але без створення прозорих і зрозумілих умов легального входження в галузь шляхом прийняття зрозумілого законодавства, забезпечення конкурентного доступу до бурштиноносних ділянок і прогнозованого податкового навантаження самі по собі рестрикційні заходи мають завжди невисоку ефективність і компенсуються наявністю корупційних обхідних шляхів.

Заплутане правове регулювання надрокористування, надмірна складність процедури отримання спеціального дозволу на користування надрами, необхідність отримання цілої низки дозволів, рішень і погоджень для початку видобування корисних копалин тривалий час відлякувало потенційних інвесторів від вкладення грошей у розробку бурштинових родовищ.

Однак, зростання цін на бурштин на світовому ринку дорогоцінного каміння, дедалі більше зубожіння населення на Поліссі, низький рівень зайнятості та високий рівень корупції у правоохоронних органах, незначна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин, відносна дешевизна та простота технології кустарного видобування бурштину старателями через його приповерхневе залягання - все це спричинило справжній вибух нелегального

старательського видобування бурштину на Поліссі. Деякі правові засади у сфері бурштиновидобувної галузі були прийняті політиками, але належно врегулювати галузь на сьогодні їм так і не вдалося. Якщо Україна й надалі хоче залишатися правовою, демократичною державою і прагнути своїми реальними діями до успішної, розвиненої власної економіки, то питання законного та ефективного бурштиновидобування мають вирішуватися вже зараз.

Досліджені й проаналізовані останні зміни до нормативно-правових актів, що регулюють видобування корисних копалин в Україні, зокрема й видобутку бурштину. Викладені проблеми у сфері застосування відповідних правових норм на основі аналізу матеріалів судової практики й здійснено формування пропозицій щодо подальшого удосконалення чинного законодавства в цій царині, дали змогу зробити висновок, що проблема незаконного видобутку бурштину має глибокі соціальні, економічні та юридичні коріння, а отже, має розв'язуватися комплексно, з урахуванням як державних інтересів, так й інтересів місцевих громад, що полягають у сталому соціально-економічному розвитку регіонів, які мають поклади бурштину.

Констатовано, що пакет законодавчих змін, прийнятий наприкінці 2019 року є кращім, ніж багаторічна попередня бездіяльність держави, проте неможливо не відмітити, що законодавчі зміни лише латають проріхи в правовому регулюванні, не створюючи цілісної систематизованої структури правових норм щодо видобутку бурштину, розрахованих на тривале використання і які б дозволили інвесторам будувати свою бізнес-стратегію. Зокрема, відсутні гарантії щодо незмінності рентних платежів на найближче майбутнє, досі неузгодженою залишається система правил, за яким доступ до ділянки отримується з переважним правом щодо прав землевласників і орендарів земельних ділянок а також лісокористувачів. Оскільки видобуток бурштину і все, що з ним пов'язане представляє гостру соціально-економічну проблему, є потреба у комплексному законодавчому акті, що регулював би видобуток бурштину як цілісний технологічний цикл, що гарантує соціальний результат для відповідних територій а також містить фінансово забезпечені гарантії рекультивації ландшафтів після

закінчення видобутку і створення на їх основі лісогосподарських, водних, рекреаційних, культурно-просвітницьких та інших територій і об'єктів.

Встановлено, що структура законодавства у галузі видобутку бурштину включає такі ключові блоки, як кримінально-правове запобігання незаконному видобутку, транспортуванню і продажу бурштину; порядок отримання дозволів на дослідно-промислову розробку і експлуатацію родовищ; природоохоронні вимоги та заходи щодо рекультивації земельних ділянок і лісових масивів; правове регулювання справляння рентних платежів з видобутку бурштину. Ці чотири блоки в більшій або меншій мірі проявлені в загальній структурі законодавства.

Проблемою структури законодавства, як зазначається, є відсутність її комплексного цілеспрямованого характеру, оскільки зараз фактично системність тримається на законодавчому акті, яким внесено екстренні зміни до законодавства, які мають риси тимчасових і надзвичайних, і деякі з яких не можна назвати ефективними.

Потребують узгодження законодавчі норми в частині регулювання правового становища суб'єктів, що здійснюють діяльність з видобутку бурштину. Доволі широке коло осіб, що розглядається гірничим законодавством як надрокористувачі, не узгоджується з господарським законодавством, в якому передбачені суб'єкти господарської діяльності, в результаті чого немає логічного узгодження між правовим регулюванням гірничих і господарських відносин в частині обов'язків і відповідальності суб'єктів, що здійснюють спеціальне надрокористування з метою видобутку корисних копалин. Занадто абстрактно врегульований в законодавстві механізм набуття суб'єктом видобутку бурштину такої правосуб'єктності в частині, що регулює додатковий, крім спеціального дозволу, юридичний склад правовстановлюючих фактів, необхідних для набуття пріоритетних прав на використання земельної ділянки.

Відмічається, що характерними рисами суб'єкта, що здійснює діяльність з видобування бурштину, є поєднання правового становища користувача надр та суб'єкта господарювання, наявність спеціального дозволу (дозволів) на

користування надрами, отриманого на підставі торгів або в іншому дозволеному законом порядку, наявність обов'язку щодо рекультивації земельної ділянки, наявність пріоритетних прав щодо використання земельної ділянки поза її встановленим цільовим призначенням на час дії спеціального дозволу на користування надрами.

Досліджено і класифіковано систему органів, що здійснюють державний контроль у галузі видобування бурштину з розподілом відповідно на органи загальної компетенції, міжгалузеві (функціональні) контролюючі органи, галузевих суб'єктів контролю та допоміжних суб'єктів контролю, які не є державними органами, але мають опосередкований контролюючий вплив на галузь видобування бурштину.

Зроблено висновок, що правовими засобами запобігання незаконного видобутку бурштину є комплекс законодавчо встановлених засобів правового впливу на поведінку суб'єктів незаконного видобутку з метою припинення протиправної діяльності, виявлення та притягнення до юридичної відповідальності осіб, які таку діяльність здійснюють і запобігання подальшому продовженню і поширенню протиправних посягань серед населення і посадових осіб державних органів а також суб'єктів господарювання.

Значну увагу приділено правовим засадам реалізації природоохоронних заходів під час видобутку бурштину. Відмічається, що під виглядом рекультивації порушених внаслідок незаконного видобутку земельних ділянок проводиться масштабне освоєння таких масивів, що передбачає додатковий видобуток промисловим способом і викликає опосередковану економічну зацікавленість монополістів у існуванні нелегальних бурштинових виробіток.

Проаналізовано економіко-правові засади реформування бурштиновидобувної галузі на основі вивчення іноземного досвіду, напрацьовано низку пропозицій щодо змін у правовому регулюванні.

Ключові слова: природні ресурси, надрокористування, корисні копалини, видобуток бурштину, господарська діяльність, рекультивація земель, сталий розвиток.

ANNOTATION

Lebid I.V. Legal regulation of amber extraction in Ukraine. Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 "Law". National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2023.

The dissertation considers the theoretical and methodological basis of legal regulation of amber extraction in Ukraine as a complex activity in the field of environmental management, identifies problems, studies and generalizes foreign experience of nature management in the field of amber extraction as an important social institution that mediates an increase in the level of public welfare, has important investment, production, geological, paleontology, educational, artistic and aesthetic value.

The prerequisites and problems of the socio-economic situation of regions in which mass unauthorized amber mining takes place are studied, on the basis of which conclusions are drawn that amber extraction cannot be considered as an isolated problem of exclusively natural resource law, on the example of similar problems with other minerals of shallow occurrence, it is proved that such a problem will always appear when the population does not have a sufficient standard of living, and the authorities do not have the means and political will to improve the welfare of the population.

It is stated that despite the fact that there are all prerequisites for the confident development in Ukraine of the economic sector related to the extraction, processing and sale of amber and products from it, which should enrich the country's economy, at present amber extraction enriches mainly organized criminal groups and corrupt law enforcement officers covering illegal amber mining in the northwestern regions of Ukraine.

The tasks of legal policy in the sphere of reforming the legal institution of amber extraction are formulated on the basis of comprehensive data of environmental monitoring, the principle of sustainable development, industrial high-tech methods of extraction on land plots of correspondingly industrial scale. There is a harmfulness of

various proposals for the "liberalization" of amber extraction due to the introduction of the prospector's method, granting certain privileges to the local population and other similar proposals, the result of which would be the destabilization of natural resource legal relations based on a clear division of general and special nature management. Any intermediate, hybrid forms of nature management can only lead to the erosion of the responsibility of the nature user for the rational use of natural resources, its reclamation, solving compensation issues with land users, reimbursement of agricultural and forestry production costs. They are also not priority ways to resolve the crisis in amber mining by increassng administrative and criminal liability, which are certainly important in the context of preventing illegal mining, but without creating transparent and understandable conditions for legal entry into the industry by adopting clear legislation, ensuring competitive access to amber-bearing areas and the projected tax burden, restriction measures themselves are always low in efficiency and are compensated by the presence of corrupt workarounds.

The complicated legal regulation of subsoil use, the excessive complexity of the procedure for obtaining a special permit for subsoil use, the need to obtain a number of permits, decisions and approvals to start mining have long discouraged potential investors from investing in the development of amber mining.

However, rising amber prices on the world market of precious stones, growing impoverishment of the population in Polissya region, low employment and high level of corruption in law enforcement agencies, insignificant responsibility for illegal mining, relative cheapness and simplicity of non-industrial amber mining technology by prospectors due to its near-surface occurrence - all this caused a real explosion of illegal prospector amber mining in Polissya region. Some legal principles in the field of amber mining have been adopted by politicians, but they have not managed to properly regulate the industry to date. If Ukraine wants to remain a legal, democratic state and strive for a successful, developed economy with its real actions, then the issues of legal and effective amber mining must be resolved now.

The latest amendments to the regulations regulating the extraction of minerals in Ukraine, including amber extraction, have been researched and analyzed. The outlined

problems in the sphere of application of relevant legal norms based on the analysis of case law materials and the formation of proposals for further improvement of the current legislation in this area, led to the conclusion that the problem of illegal amber mining has deep social, economic and legal roots, and therefore should be solved comprehensively, taking into account both state interests and interests of local communities, consisting in sustainable socio-economic development of regions that have amber deposits.

It is stated that the package of legislative changes adopted at the end of 2019 is better than the long-term previous inaction of the State, but it is impossible not to note that legislative changes only patch gaps in legal regulation, without creating an integral systematized structure of legal norms on amber extraction, designed for long-term use and which would allow investors to build their business strategy. In particular, there are no guarantees regarding the immutability of rent payments for the near future, the system of rules according to which access to a land plot is obtained with a preemptive right regarding the rights of landowners and tenants of land plots, as well as forest users, remains unagreed. Since amber mining and everything connected with it is a socio-economic problem, there is a need for a comprehensive legislative act that would regulate amber extraction as an integral technological cycle that guarantees social results for the territories concerned, and also contains financially secure guarantees for the reclamation of landscapes after the end of mining and the creation on their basis of forestry, water, recreational, cultural, educational and other territories and facilities.

It has been established that the legislation in the field of amber extraction includes such key sections as criminal and legal prevention of illegal extraction, transportation and sale of amber; the procedure for obtaining permits for pilot industrial development and operation of deposits; environmental requirements and measures for the reclamation of land plots and forests; legal regulation of collection of rent payments for amber extraction. These four blocks are more or less manifested in the overall structure of legislation.

The problem of the structure of legislation, as noted, is the lack of its complex purposeful essence, since now the systemic nature rests on the legislative act, which

introduced emergency amendments to the legislation, which have the features of temporary and emergency, and some of which cannot be called effective.

Legislative norms in terms of regulating the legal status of entities engaged in amber extraction activities need to be harmonized. A fairly wide range of persons considered by the mining legislation as subsoil users does not comply with the economic legislation, which provides for business entities, as a result of which there is no logical connection between the legal regulation of mining and economic relations in terms of duties and responsibilities of entities engaged in special subsoil use for the purpose of mining. The mechanism of acquisition by the subject of amber extraction of such legal capacity is too abstractly regulated in the legislation in the part that regulates additional, in comparison to special permission, legal composition of title facts necessary for acquiring priority rights to use the land plot.

It is noted that the characteristic features of an entity engaged in amber extraction activities are a combination of the legal status of a subsoil user and a business entity, the availability of a special permit for the use of subsoil obtained on the basis of auctions or in another manner permitted by law, the existence of an obligation to recover a land plot, the existence of priority rights to use a land plot outside its established purpose for the duration of validity the special permit for subsoil use.

The system of bodies exercising state control in the field of amber extraction is investigated and classified, respectively, divided into bodies of general competence, intersectoral (functional) controlling bodies, sectoral subjects of control and auxiliary subjects of control, which are not state bodies, but have an indirect controlling influence on the amber extraction industry.

It is concluded that the legal means of preventing illegal amber mining are a set of legally established means of legal influence on the behavior of subjects of illegal extraction in order to stop illegal activities, identify and bring to legal responsibility persons who carry out such activities and prevent further continuation and spread of unlawful encroachments among the population and officials of state bodies, as well as economic entities.

Considerable attention is paid to the legal framework for the implementation of environmental measures during amber extraction. It is noted that under the guise of reclamation of land plots violated as a result of illegal mining, large-scale development of such arrays is being carried out, which provides for additional production by industrial means and causes indirect economic interest of monopolists in the existence of non-legal amber workings.

The economic and legal foundations of reforming the amber mining industry are analyzed on the basis of foreign experience studying, a number of proposals for changes in legal regulation are developed.

Keywords: natural resources, subsoil use, minerals, amber extraction, economic activity, land recovery, sustainable development.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Піддубний О. Ю., Лебідь І. В. Договори та дозвільне регулювання у сфері видобутку бурштину. Право. Людина. Довкілля. 2021. Т. 12. № 1. С. 109–116.

2. Лебідь І. В., Піддубний О. Ю. «Бурштинове питання» в Україні: превенція та наслідки. Право. Людина. Довкілля. 2022. Т. 13. № 3. С. 43–49.

3. Лебідь І. В. Реакція на незаконний видобуток бурштину: європейський досвід. Наукові записки. Серія: Право. 2023. № 14. С. 138–143.

4. Лебідь І. В. Податкові важелі як спосіб регулювання процесів природо-користування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2022. Вип. 6. С. 156–161.

Стаття у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

5. Oleksii Yu. Piddubnyi, Daria S. Piddubna, Inna V. Horislavska, Anna M. Koval, **Inna V. Lebid**. Interaction of psychology and ecological legal personality on the way of formation of normative-legal regulation in the XXI century. Asia Life Sciences.

2019. № 21 (1). Р. 287–303. *(Здобувачкою вказано на взаємозв'язок екологічного мислення та ощадливого використання природних ресурсів).*

Тези наукових доповідей

6. Піддубний О. Ю., **Лебідь І. В.** Договірні правовідносини у сфері реалізації природних ресурсів, вилучених з навколишнього природного середовища. Гармонізація приватно-правового законодавства України із законодавством країн ЄС: IX Міжнародний цивілістичний форум, м. Харків, 11–12 квітня 2019 року: тези доповіді. Харків, 2019. С. 197–203. *(Здобувачкою встановлено зв'язок між договірними та природоресурсними правовідносинами під час реалізації видобутої сировини).*

7. Лебідь І. В. Правовий режим бурштинового промислу як об'єкта спеціального надрокористування. Сучасні вектори розвитку юридичної освіти і науки: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 21–22 жовтня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 248–254.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1.ВИДОБУТОК БУРШТИНУ ЯК ОБ’ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	22
1.1. Соціально-економічна проблематика видобутку бурштину на сучасному етапі	22
1.2. Завдання правової політики у бурштиновидобувній галузі	44
1.3. Розвиток правового регулювання у сфері видобутку бурштину	67
Висновки до Розділу 1	85
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ В УКРАЇНІ.....	90
2.1. Структура законодавства, що регулює діяльність з видобутку бурштину .	90
2.2. Правове становище суб’єктів, що здійснюють діяльність з видобування бурштину.....	101
2.3. Система органів державного контролю за діяльністю з видобутку бурштину.....	120
2.4. Правові засоби запобігання незаконному видобутку бурштину	133
Висновки до Розділу 2	144
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ КОМПЛЕКСНОГО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ І ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ В УКРАЇНІ.....	150
3.1. Види і цільове призначення обов’язкових платежів, що справляються при здійсненні діяльності з видобутку бурштину.....	150
3.2. Правовий механізм реалізації природоохоронних заходів у бурштиновидобувній галузі	162
3.3. Застосування іноземного досвіду збалансованого розвитку бурштиновидобувної галузі та захисту довкілля.....	178
Висновки до Розділу 3	187
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	201
Додатки.....	228

ВСТУП

Актуальність теми. Широке розповсюдження проявів незаконного видобутку бурштину, що особливо великих масштабів набуло протягом останнього десятиліття, загрожує масштабною екологічною катастрофою, представляє значну соціально-економічну проблематику і є одним з викликів національній безпеці України. Масове залучення широких верств населення до роботи на нелегальних, стихійних копальнях, підпільна індустрія обробки, нелегального вивезення з країни бурштину та виробів з нього, ешелонована система корупційного прикриття, озброєні бандформування, що вступають в силові протистояння з правоохоронцями, і як підсумок – створення цілої паралельної економіки в якій незаконний бурштиновий промисел є джерелом існування тисяч домогосподарств є категорично неприйнятною ситуацією в правовій, соціальній державі, проголошеній Конституцією України.

Описана проблематика є загальновідомою і багато разів обговорювалась в рамках суспільної дискусії, і очевидно виходить за межі лише правового регулювання видобутку природних ресурсів. Низка соціальних та геологічних передумов диктують свою специфіку вивчення шляхів подолання соціально-економічної та екологічної проблеми нелегального видобутку бурштину комплексними засобами: реформуванням законодавства у галузі видобутку бурштину та супутніми заходами, такими як підвищення рівня життя населення, розвиток рекреаційно-туристичної, виховної інфраструктури бурштинової галузі, створення робочих місць в індустрії рекультивації порушених земель, перенаправлення фінансових потоків на комплексний соціально-економічний розвиток територій.

Проблематика видобутку бурштину та суміжні питання природокористування знайшли своє відображення в працях таких фахівців у галузі права як Д. Алексєєва-Процюк, В. Баранова, В. Бредіхіна, О. Брисковська, В. Василичук, Я. Васильчук, Д. Верьовкіна, В. Галунько, Р. Граб, О. Гулак, М. Дейнега, В. Єрмоленко, А. Жовнерук, І. Каракаш, Р. Кірін, Н.Кобецька, М.Краснова, Ю. Краснова, І.Купранець, С. Марко,

О. Макаренко, І. Мачуська, Т. Миськевич, Р. Мовчан, О. Савчук, В. Сілко, О. Сурілова, О. Татаров, Ю. Тітова, А. Хаустова, Л. Хмуровська, В. Цимбалюк, О. Чайка, О. Черабасва та інші. Питанням видобутку бурштину приділяли увагу і представники інших природничих та суспільних наук, такі як В. Башко, О. Качановський, Т. Ключко, В. Корнієнко Г. Красовський, С. Курепа, П. Надточій, Т. Мислива, Г. Рудько, Н. Семенцова, А. Соколовська, Л. Уніговський, В. Шумейко.

Роботи згаданих науковців носять, як правило, вузькогалузовий характер, значна частина спрямована на дослідження кримінальної відповідальності, порядку розслідування злочинів і притягнення винних у незаконному видобутку і обороті бурштину, питанням адміністративної відповідальності, або суто процедурним аспектам взаємовідносин надрокористувача з уповноваженими органами в межах проваджень, характерних для природоресурсного права. В той же час, поза увагою залишається діяльність з видобутку бурштину як широкий пласт суспільних відносин і операційне поле для вирішення соціально-економічних, культурно-побутових, освітніх, рекреаційних, природоохоронних, фінансово-бюджетних проблем територій залягання бурштину і нашої держави в цілому.

Як наслідок відсутності комплексних наукових підходів, в недорозвиненому стані перебуває законодавство, що регулює видобуток бурштину, а ті позитивні зміни, які відбулись декілька років тому, так і не набули вигляду систематизованого правового регулювання видобутку бурштину. Таким чином, частина правових норм, які мали б узгоджуватись з загальним правовим регулюванням у сфері надрокористування виглядає як штучно вставлена виключно в інтересах бурштинової та нафтогазовидобувної галузі, і є спеціальними, там де напевно час було змінювати загальні норми, а ті спеціальні, які мали б набути специфіки окремих видів надрокористування, зокрема в описуваній сфері, набути взаємозв'язок з правовим регулюванням господарської діяльності,

відрегулювати повний цикл видобутку включно з виконанням рекультивації земельних ділянок, а отже, скласти комплексний інститут правового регулювання раціонального господарювання і природокористування у сфері видобутку бурштину – залишаються несформованими. Тому необхідність концептуального правового аналізу того, що представляє собою видобуток бурштину як вид суспільної діяльності, систематизації існуючих пропозицій і розробка теоретичних основ правового інституту регулювання діяльності з видобутку бурштину в Україні – є нагальною потребою сьогодення, яка обумовила мету, тему і завдання наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація безпосередньо пов'язана з тематикою наукових досліджень Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема темою «Актуальні питання приватноправового регулювання в Україні» (державний реєстраційний номер 0119U103923), в межах якої здобувачем розроблено рекомендації щодо правового становища суб'єктів, що здійснюють діяльність з видобутку бурштину як суб'єктів підприємницької діяльності, внесено пропозиції щодо особливостей правового регулювання банкрутства та природоохоронних зобов'язань таких суб'єктів.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є аналіз і удосконалення теоретичного розуміння правового регулювання видобутку бурштину в Україні.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення таких завдань:

- дослідити соціально-економічну проблематику видобутку бурштину як виду суспільної діяльності і основи для правового регулювання;
- сформулювати завдання правової політики у бурштиновидобувній галузі;
- проаналізувати попередній розвиток правового регулювання у сфері видобутку бурштину для врахування досвіду попередніх етапів правотворення;

- вивчити структуру законодавства, що регулює діяльність з видобутку бурштину на сучасному етапі;
- дослідити особливості правового становища суб'єктів, що здійснюють діяльність з видобутку бурштину;
- систематизувати і класифікувати органи державного контролю за здійсненням діяльності з видобутку бурштину;
- визначити ефективні правові засоби запобігання незаконному видобутку бурштину;
- охарактеризувати види і цільове призначення обов'язкових платежів, що справляються при веденні діяльності з видобутку бурштину;
- дослідити правовий механізм реалізації природоохоронних заходів у бурштиновидобувній галузі для підвищення їх ефективності;
- вивчити можливості застосування іноземного досвіду збалансованого розвитку бурштиновидобувної галузі та захисту довкілля.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі видобутку бурштину та супутні їм відносини, спрямовані на припинення практик незаконного видобутку та мінімізацію шкоди довкіллю.

Предмет дослідження – механізм правового регулювання видобутку бурштину в Україні.

Методи дослідження. Теоретико - методологічну основу дослідження складають загальнонаукові і спеціальні методи, прийоми наукового пізнання. Їх застосування зумовлюється систематичним підходом, який дав можливість досліджувати проблеми в єдності їх юридичної форми і соціального змісту.

Для досягнення поставленої мети і розв'язання вказаних в дослідженні задач було використано наступні методи: загальнонауковий метод комплексного аналізу використано при визначенні соціально-економічної проблематики видобутку бурштину та завдань правової політики в цій галузі (підрозділи 1.1., 1.2.); історіографічний – при вивченні розвитку наукової думки, історичний при вивченні законодавчих і підзаконних актів, що втратили чинність та чинних нормативно-правових актів у минулих редакціях (підрозділ 1.3.); структурно-

функціональний та формально-логічний методи, методи класифікації, групування застосовані для систематизації законодавства (підрозділ 2.1.), органів державного контролю (підрозділ 2.3.); формально-юридичний метод застосований при визначенні правового становища суб'єктів, що здійснюють діяльність з видобутку бурштину, правових засобів запобігання незаконному видобутку бурштину, видів обов'язкових платежів, правового механізму реалізації природоохоронних заходів у галузі видобутку бурштину (підрозділи 2.2., 2.4., 3.1., 3.2.); порівняльно-правовий метод застосовано при дослідженні позитивного досвіду збалансованого розвитку бурштиновидобувної галузі та захисту довкілля в іноземних країнах.

Нормативною базою дослідження стали загальні та спеціальні нормативно-правові акти: Конституція України, законодавчі акти, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, акти центральних органів виконавчої влади. Також інформаційною основою стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, редакційні і авторські колонки в періодичних виданнях, ресурси мережі Internet, на основі яких зроблено особисті умовиводи автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Найважливіші результати дослідження, які характеризуються науковою новизною і виносяться на захист, полягають в наступному:

Уперше:

- надане теоретичне визначення правового регулювання видобутку бурштину як комплексного правового інституту, ключову роль в якому відіграють норми природоресурсного права, та до якого відносяться норми інших галузей – господарського, екологічного, фінансового, адміністративного та кримінального права, які стабілізують правовідносини з видобутку бурштину в межах природоресурсного права і відповідають на соціально-економічні виклики і загрози реалізації природоресурсних відносин з провадження діяльності щодо видобутку бурштину.

- визначено пріоритети правової політики у галузі видобутку бурштину на користь розвитку сучасної промислової моделі всупереч архаїчній старательській

та подолання дисбалансу між розвиненими забороняючими і нечіткими, недостатніми дозвільними, процедурними і регламентуючими нормами, що ускладнюють легальний вхід в галузь.

- сформульовано теоретичне визначення правової політики у бурштиновидобувній галузі як комплексу правових і економічних заходів, що розробляються концептуально в середовищі фахівців у галузі права, економіки, соціальної політики, екології, надрокористування, проходять апробацію в фахових дискусіях, аналізуються і моделюються, прораховуються з точки зору безпосередніх і віддалених наслідків та втілюються у законодавство з метою досягнення планових показників соціального розвитку, економічного добробуту та екологічної безпеки на засадах міжнародно-правового принципу сталого розвитку суспільства і довкілля.

удосконалено:

- існуючу модель правового регулювання видобутку бурштину шляхом внесення пропозицій до законодавства шляхом прийняття комплексного закону «Про засади функціонування бурштиновидобувної галузі» в якому має бути врегульовано як процедуру входження в галузь так і фінансово-правові механізми виведення з галузі неефективних суб'єктів та інструменти подолання негативних наслідків непрофесійних дій суб'єкта галузі;

- процедури реалізації переважного права надрокористувача на використання земельної ділянки шляхом запропонованого єдиного механізму взаємовідносин між надрокористувачем та власником земельної ділянки;

- пропозиції щодо стабілізації рівня рентних платежів строком на десять років шляхом введення законодавчого мораторію на зміну ставки рентної плати за видобуток бурштину і в перспективі переходу до стягнення податку в залежності від сортності і ваги видобутої сировини;

- існуючу модель рекультивації деградованих внаслідок незаконного видобутку бурштину ділянок, шляхом фіксації позиції проти ототожнення власне рекультивації і промислового доосвоєння ділянок з подальшою їх рекультивацією;

дістали подальшого розвитку:

- аналітичні підходи до розуміння проблем незаконного видобутку бурштину як до комплексних соціально-економічних явищ, що характеризують недорозвинені вражені корупцією суспільні інститути і відсутність правової та екологічної свідомості, а не тільки представляють проблему неналежного закріплення юридичної відповідальності за незаконний видобуток бурштину;

- розуміння правового становища суб'єкта діяльності з видобутку бурштину як дворівневої правової конструкції, що уключає в себе права і обов'язки надрокористувача і суб'єкта підприємницької діяльності, що недостатньо чітко узгоджено в чинному законодавстві.

- систематизація суб'єктів державного контролю на основі особливостей, характерних для класифікації суб'єктів контролю за діяльністю з видобутку бурштину;

- теоретичні підходи до розуміння правових засобів запобігання порушенням законодавства на прикладі запобігання незаконного видобутку бурштину як юридичної відповідальності в комплексі з роз'яснювальною роботою і проведенням збалансованої державної соціально-економічної політики.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення результатів наукового дослідження полягає в тому, що вони містять практичні рекомендації щодо удосконалення правового інституту регулювання видобутку бурштину в Україні та можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень у сфері правового регулювання видобутку бурштину;

– у законотворчій діяльності – при підготовці відповідних законопроектів;

– у практичній діяльності органів контролю – при розробленні й удосконаленні нормативно-правових актів та інструктивних матеріалів з питань управління і контролю;

– у навчальному процесі – під час підготовки підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також у навчальному процесі при викладанні курсу природоресурсного права (акт впровадження юридичного факультету

Національного університету біоресурсів і природокористування України № 3 від 12 березня 2023 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною особисто виконаною науковою працею, в якій викладено авторські підходи щодо вирішення важливого наукового завдання – формулювання цілісного правового інституту правового регулювання видобутку бурштину в Україні та окреслення заходів правової політики щодо реформування та актуалізації законодавства в цій галузі. Наукові положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист отримані автором самостійно. З опублікованих у співавторстві наукових праць в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень здобувача. Наукові результати дисертаційного дослідження є внеском у розвиток природоресурсного, господарського та адміністративного права.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертації апробовано на: IX Міжнародному цивілістичному форумі «Гармонізація приватно-правового законодавства України із законодавством країн ЄС» (м. Харків 11-12 квітня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні вектори розвитку юридичної освіти і науки» (Київ 21-22 жовтня 2021 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 7 наукових праць, з яких 4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному фаховому виданні, включеному до бази «Скопус», 2 тез наукових доповідей.

РОЗДІЛ 1.ВИДОБУТОК БУРШТИНУ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

1.1. Соціально-економічна проблематика видобутку бурштину на сучасному етапі

Бурштин, який являє собою природну скам'янілу викопну смолу хвойних чи покритонасінних дерев у вигляді тьмяних, прозорих і напівпрозорих каменів та використовується для виготовлення ювелірних прикрас, у парфумерії, народній медицині та електриці - є одним із цінних ресурсів нашої країни, її природним багатством.

За інформацією фахівців Інституту геологічних наук - Україна друга в світі після росії за покладами бурштину. Орієнтовно у нас приблизно 15 тисяч тон прогнозованих ресурсів і 300 тон промислових запасів бурштину. Якщо переводити в грошовий еквівалент - то це приблизно 3 млрд доларів на рік державного прибутку [229].

Бурштин - сирець відповідно до Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» [127] відноситься до дорогоцінного каміння органогенного утворення та відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення» [142] відноситься до корисних копалин загальнодержавного значення [21].

Такі можливості наповнення державного бюджету важко недооцінити, особливо, у теперішній складний економічний період для країни. Тому, належне правове регулювання видобутку бурштину, відіграє важливу роль у можливості реального забезпечення додаткових джерел надходження коштів до державної казни.

Однак, варто підкреслити, що на сьогоднішній день правове регулювання видобутку бурштину не найкраще у правовому полі країни.

Відсутність належного правового регулювання даної галузі та корумпованість влади, спричинили виникнення осередків нелегального

контрабандного видобування бурштину на місцях. Це стосується Рівненської, Житомирської та Волинської областей, де геологічно так склалося, що поклади бурштину є найбільш зосередженими.

За оцінками експертів, в Україні щорічно видобувається від 120 до 300 тонн бурштину, але в середньому лише 5 тонн здобуті легальним шляхом. Річний дохід від нелегальної торгівлі каменем складає 300-400 мільйонів доларів. Тим часом політики із завидною регулярністю обіцяють вирішити цю проблему [233].

Незаконне та нераціональне використання великих площ земель, у згаданих вище областях, стало причиною їх деградації та понівечення.

У зоні постійного ризику - гектари полів і лісів. Свого часу фахівці у даній галузі наводили цифри уражених видобутком земель: 220 га у Житомирській області, 4 га - у Волинській і 1691 га - у Рівненській та, нажаль, ці показники змінюються щодня [2].

Виходячи з цього, варто наголосити, що належне правове регулювання даної галузі правовідносин повинно змінитися якнайшвидше у кращу сторону, щоб запобігти деградації ґрунтів, знищенню лісів та обкраданню бюджету країни.

Варто підкреслити, що тема видобутку корисних копалин в Україні була й лишається актуальною та дискусійною на наукових теренах.

Суспільні відносини, які виникають з приводу видобування бурштину, пов'язані своїм правовим регулюванням в більшій мірі із Кодексом України про надра [68], Кримінальним кодексом України [77] та іншим спеціальним законодавством.

Кодифікованими правовими актами закріплено, що за порушення вимог щодо охорони надр передбачена адміністративна [67, ст.57] та кримінальна [77, ст. 240] відповідальність.

Законодавче закріплення видів юридичної відповідальності за порушення законодавства, що регулює дану галузь, має на меті забезпечення раціонального використання надр, їх охорону та захист навколишнього природного середовища.

До числа основних причин та умов, які сприяють поширеності незаконного видобування бурштину, можна віднести цілу низку чинників. Це різні за своєю

природою явища, але всіх їх об'єднує те, що у своїй сукупності вони призводять не тільки до продовження протиправної діяльності щодо видобування бурштину, а й спричиняють зростання рівня злочинності у цій сфері [17].

Науково визначено, що на вчинення того чи іншого виду злочину впливає ряд факторів, які спонукають суб'єктів до протиправних діянь.

Сюди відносяться, залежно від характеристик їх складових, такі групи: економічні чинники, соціальні чинники, організаційні та правові.

До економічних чинників незаконного видобування бурштину можна віднести наступні причини та умови: невелика глибина залягання бурштину; низькі собівартість виготовлення знарядь та засобів видобування бурштину; технологія видобування бурштину являється не надто складною; високі ціни на бурштин на чорному ринку [17].

Тобто, можна зазначити, що даний вид правопорушень у галузі надрокористування був простимульований в тому числі, але не виключно, низьким економічним порогом щодо своєї затратності з боку потенційних правопорушників.

В економічній сфері від незаконного промислу шкоди зазнає лісове і водне господарство внаслідок деградації ґрунтів та водного середовища, а також фінансових збитків через значні обсяги нелегального видобування й збування бурштину, чим зумовлюється зростання тіньового сектору економіки. За неофіційними даними, кожна доба нелегального розроблення обходиться державі 5-8 млн грн [14].

Проте, наряду з низькою собівартістю видобутку, не менш привабливою економічною складовою на шляху до вчинення правопорушень у сфері бурштиновидобування є висока ціна, яку можна отримати за видобуту сировину.

Оптова ціна старателів перекупникам \$3200 - \$3700/кг, оптова ціна перекупників покупцям у Польщі \$3400 - \$4200/кг, легальна ціна українського бурштину у Польщі \$3650 - \$5500/кг [16].

Ці цифри самі говорять за себе. Тому й не дивно, що найменш забезпеченні верстви населення, стали причетними до цього нелегального бізнесу, який

подекуди переріс у організовані злочинні групи, що масово видобувають бурштин.

Щодо соціальних чинників, то вони плавно впливають із економічних та полягають у бідності місцевого населення, яке проживає на територіях, де залягає бурштин, відсутності належної інфраструктури та достойного ринку праці.

Це також стало причиною контрабандного видобутку бурштину-сирцю місцевими жителями.

Останніми роками значно збільшилася кількість несанкціонованих місць розроблення бурштину, що призводить до руйнування складових навколишнього середовища, зменшення біологічного і ландшафтного різноманіття, загострення суспільної напруги та інших негативних наслідків. Бурштинові поклади сформовано у верхньому палеогені у процесі принесення водою матеріалу зі смолою хвойних дерев із первинних ґрунтів «бурштинових» лісів прибережної частини суходолу [63].

Статистичні дані підкреслюють, що порівняно із більшістю інших регіонів країни, високий рівень безробіття саме у Волинській, Житомирській та Рівненській областях [199].

Незаконне видобування бурштину на Поліссі породжує чимало екологічних проблем, які необхідно вирішувати вже зараз. Нелегальний пошук бурштину впливає на екологічну ситуацію та призводить до значних втрат у лісовому і сільському господарстві регіону. Лише прямих збитків цим господарствам завдано на суму понад 6 млн грн. Тисячі гектарів земель, на яких існували лісові та сільськогосподарські угіддя, після розроблення каменю нагадують пустельні пейзажі з численними гірничими виробками (ямами, шурфами, канавами тощо), що здебільшого затоплені, заболочені і захаращені поваленими деревами й пеньками. Належного засипання виїмок відпрацьованою породою ніхто не робить, ями просто закидають, а землі стають непридатними для подальшого господарювання [80].

Така ситуація призводить до того, що втрат економічного характеру держава зазнає не лише від нелегального видобутку бурштину, а й від пошкоджень ґрунтів

та лісів, які використовуються у сільському господарстві, деревообробному промислі, вже не кажучи про екологічні негаразди для даних територій.

Організаційні чинники полягають у відсутності прозорої процедури отримання спеціального дозволу для легального видобування бурштину та важкість отримання дозволів на користування надрами, що також є запорукою систематичного незаконного його видобування та отримання доходів від такої діяльності [17].

Загалом, хочеться відзначити, що шляхом спроб та набуття досвіду як негативного так і позитивного, наша країна рухається вперед.

Не стоїть на місці і сфера бурштиновидобування, законодавчі органи намагаються вивести галузь із тіні та залучити її ресурси на благо економіки країни. Головним лишається - покращити якість цих законотворчих спроб та максимально реалізувати їх у життя суспільства.

Значні масштаби нелегального видобування бурштину в Україні призвели до зниження його вартості на світовому ринку дорогоцінного каміння. Це зумовлено дешевизною і простотою технології кустарного видобування бурштину через його приповерхнєве залягання, низький рівень зайнятості у регіонах покладів та корупцію, зокрема у державних та правоохоронних органах, мінімальну відповідальність за незаконне розроблення корисних копалин [105].

Так склалося соціально-політично, що всі компоненти, які можуть сприяти поширенню нелегального видобутку бурштину в Україні - присутні.

Саме низький соціальний рівень населення та відсутність належного правового рівня законодавчої бази, посприяли тому, що на території нашої країни процвітає контрабандний видобуток сонячного каміння.

Для збіднілих сіл Полісся, що знаходяться поблизу покладів бурштину, у державі з економічним спадом, незаконний видобуток є суттєвим джерелом прибутку. Однак значна частина видобутого коштовного каменю продається на чорному ринку та недосягне для місцевих бюджетів у формі податків та економічного зростання у регіоні [105].

Бурштиномісні регіони країни втрачають левову частку від можливих бюджетних надходжень, оскільки, величезні обсяги бурштину контрабандою потрапляють на закордонні ринки в обхід усіх передбачених митних правил та задекларованих дозвільних схем надровидобування.

Громадськість намагається привернути увагу державних структур до екологічних, економічних і соціальних проблем. Правоохоронні органи здійснили низку рейдів проти незаконних бурштинових ділянок, вилучили декілька кілограмів нелегального бурштину, відкрили кримінальні провадження. Чинівники провели виїзні наради, однак системно означену вище проблему розв'язати не вдалося. Під прикриттям правоохоронних та кримінальних структур бурштин-сирець продовжують нелегально перевозити за кордон, в основному у Польщу і Литву. Ситуацію довкола незаконного видобування у соціальних мережах нерідко називають «Бурштиною народною республікою», акцентуючи на схожість із корупцією й зневагою до українського законодавства у так званих Луганській і Донецькій псевдореспубліках на сході України [105].

В країні склалась ситуація, коли відкрито всі говорять про проблему бурштиновидобування та її парадоксальне покриття правоохоронними органами і недоброчесними високопосадовцями, які мають з цього фінансовий зиск. Але проблема ніяк офіційно не вирішиться у сторону врегулювання та виведення галузі із тіні.

Скрутне матеріальне становище спонукало населення до незаконного, часто небезпечного, промислу. Раніше видобутий бурштин просто спалювали у печах, а тепер його продають фактично за безцінь перекупникам із Польщі, Прибалтики чи Росії [3].

На превеликий жаль, люди заради того щоб хоч якось покращити своє фінансове становище, власними силами розграбовують країну та за півдарма продають дорогоцінний бурштин за кордон, де його обробляють та реалізують за набагато вищими цінами.

Проте, їх на це спонукає бідність, а що спонукає забезпечених олігархів, які продовжують на цьому заробляти, не гребуючи нічим на шляху до грошей та власної вигоди?

У перші роки незаконного видобування серед недосвідчених виконавців мали місце каліцтва, нерідкі смертельні випадки копачів під час проходження шурфів у сипучих та обводнених пісках. Зараз у тіньове виробництво щороку залучається все більша кількість кваліфікованих працівників і не лише з місцевих жителів, які об'єднуються в артілі, оснащені ручними бурами, мотопомпами та іншою прохідницькою технікою [105].

Відносно нескладна технологія заробітку, а також його прибутковість стали причиною того, що бурштиновидобування контрабандним способом, привернуло увагу багатьох бажаючих підзаробити.

Незаконне видобування корисних копалин кваліфікують як злочин, наслідки якого проявляються в екологічній, економічній і соціальній сферах. Аби вирішити цю проблему, необхідно будувати відносини зі старателями. Щоб розв'язати проблему зайнятості індивідуальних старателів пропонується об'єднувати в артілі, для яких відкриваються можливості отримання дозволів для спрощеного надрокористування. Однак залишається питання щодо тлумачення поняття «старатель». У переважної більшості країн світу старателем є особа, яка здійснює видобування корисних копалин без застосування важкої техніки, винятково вручну [105].

Правовими чинниками, що шкодять законним засадам у сфері бурштиновидобування є неналежне правове забезпечення галузі, яке неякісно регулює дану сферу суспільних відносин.

Також, одним із головних негативних критеріїв правового характеру є бездіяльна поведінка правоохоронної системи щодо злочинного видобування бурштину та покривання нелегальних угруповань з метою отримання власної вигоди.

Наскільки глибоко ешелонована корупція в бурштиновидобувній сфері свідчить хоча б той факт, що Національне антикорупційне бюро разом з

Антикорупційною прокуратурою та ФБР [101] викрили двох депутатів Верховної ради України VIII скликання [185], а також їхніх помічників [154] на отриманні хабарів за внесення змін до законопроектів про видобуток бурштину.

Вони прагнули скористатися правом законодавчої ініціативи, з метою прийняти через парламент низки змін до законопроектів, які мали покращити умови господарювання для підприємства-замовника для видобутку бурштину та його реалізації, а також вирішити питання з отриманням ним ліцензії на видобуток бурштину [106].

Така кричуща ситуація на рівні найвищого державного органу вражає, та ще раз підтверджує рівень корумпованості владної верхівки.

На даний час, держава недостатньо якісно забезпечує правовий захист галузі бурштиновидобування чим, свого роду, сприяє його тінізації та посиленню нелегального промислу.

Вцілому, основними факторами, які сприяють незаконному видобутку бурштину є : корупцію у сфері видобування бурштину, яка діє на всіх рівнях гілок влади; незначну частку підприємств, які працюють на офіційному ринку та мають спецдозволи на користування бурштиноносними надрами та важкість отримання дозволів на користування надрами; високий рівень безробіття серед населення територій, на яких видобувається бурштин, та його низький матеріальний стан [17].

Щоб змінити ситуацію в галузі на краще, потрібно комплексно покращити всі складові суспільних відносин, які функціонують в регіоні неналежно та провокують на порушення законодавства місцеве населення та зацікавлених суб'єктів.

Окремим кроком щодо протидії незаконному видобутку бурштину слід вважати посилення кримінальної відповідальності за порушення правил охорони надр, що у поєднанні із ліквідацією організованих злочинних організацій, які покривають нелегальний видобуток і контрабанду бурштину, має знизити рівень криміногенної ситуації у цій сфері та привести до покращення ситуації із

раціональним використанням надр, їх охороною та охороною навколишнього природного середовища [17].

Це дозволить контролюючим органам, які відповідають за сферу надрокористування та захист надр України від їх неналежного використання, якісніше виконувати свою роботу та мати змогу притягнути до достатньої міри відповідальності тих, хто нехтує законодавством заради власної наживи.

Таким чином, правові норми та інститути, що регулюють діяльність з видобутку бурштину в Україні ще й сьогодні у повній мірі не забезпечують галузь на достатньому рівні.

Одним із аспектів бурштинової проблеми є те, що Україна з кожним роком втрачає технічний і науковий потенціал, який можна використовувати для створення бурштинових продуктів із високою доданою вартістю. Наразі більшість прибутку від роботи з українським бурштином осідає в Польщі, де діє легальний ринок, процвітає обробна індустрія та створюються наукові установи з роботи з бурштином. Українці ж роблять найбруднішу, малооплачувану роботу - видобувають. У переважній більшості випадків - нелегально [216].

Добування природних ресурсів на території України є важливою складовою частиною соціально-економічного добробуту населення (рівень доходу населення, рівень зайнятості). Відповідно до цього в місцях видобування бурштину, а це природокористування в областях Поліського економічного району (Волинська, Житомирська, Рівненська області), є помітний негативний потенціал розвитку економіки та великий вплив на виснажливе користування лісовими ландшафтами [65].

Нелегальний видобуток бурштину згубно впливає на економічне процвітання як самої держави так і окремих регіонів - місць його основного покладу.

Проблему представляє собою не лише незаконний видобуток і збут бурштину, а як наслідок, неналежно функціонують інші сфери суспільного життя: відсутнє офіційне працевлаштування, належні умови праці та її оплата для залучених до видобутку громадян, наростає криміногенна атмосфера в регіонах незаконного видобутку.

Не можна оминати і негативний слід від такого видобутку, що лишається на екологічній обстановці даних регіонів та призводить до її руйнації та безповоротного знищення.

Значний інтерес до «бурштинової проблеми», яка на сьогодні повністю так і не вирішена, виник в останні роки, коли середня ціна бурштину стала близько 10 тисяч доларів за кілограм. Десятки років в Україні говорять про необхідність легалізації видобутку бурштину, але окремий закон досі не ухвалено (є лише косметичні зміни законодавства). Зі свого боку політики обіцяли, що легалізація таки буде і від продажу ліцензій на видобуток у бюджет надійде понад 1 млрд грн [119].

Громадяни, які мають відношення до бурштинової галузі, згодні із позицією уряду про те, що легалізація даного промислу допоможе впорядкувати його видобуток і сприятиме рекультивації ґрунтів, збереженню навколишнього природного середовища - осередків, де відбувається безпосередні роботи.

Однак, слід зазначити, що не всі згодні із таким підходом до вирішення проблемного питання. А саме більшість із місцевих контрабандистів усілякими методами намагаються запобігти державі отримати можливість безперешкодно розпоряджатися бурштиновими покладами.

Для цього вони залучають корумпованих високопосадовців та представників правоохоронних органів, які маючи власний інтерес, готові сприяти їх незаконній діяльності та покриванню.

За словами офіційних представників держави дозволи на видобуток мали в певний час тільки шість компаній: дві приватні, а також чотири державних підприємства, які протягом останнього часу не працюють через банкрутство чи бюрократичні проблеми. Основні запаси бурштину України зосереджені, насамперед, у лісах на території Рівненської, Житомирської та Волинської областей [119].

Така ситуація з державними підприємствами та ліцензованими бурштиновидобувачами аж ніяк не покращує ситуацію в даній галузі, а лише створює видимість присутності держави та умовного контролю даного питання.

Екологи наголошують на кричущій ситуації, що склалася на місцях: «Є такі землі, де вже взагалі не можна проводити жодного видобутку, навіть легального, а не те що нелегального, оскільки популяція і біорізноманіття в таких лісах з'явиться тепер не раніше, ніж за сто років. В лісі, де вже побували бурштинокопачі, через кілька років повсихають всі дерева, бо гідрологічний режим порушений ямами та помпами. Проблеми будуть і у тварин, які потрапляють в ями і не можуть звідти вибратись. Дуже часто бурштин добувають у цінних природних територіях. Наприклад, на Житомирщині нелегальний видобуток відбувався в унікальному заповідному лісі, де більше 80 років не було жодних рубок» [222].

Варто наголосити, що контрабандисти не дотримуються елементарних технологій видобутку, видобуваючи породу мотопомпами, що пошкоджує дренажні канали підземних вод.

Для того щоб повернути до належного стану пошкоджені лісові масиви та поля, потрібно буде не один десяток років. Тому, вже на цьому етапі органам держави слід затвердити належне правове регулювання та рятувати галузь від неконтрольованого варварського видобутку бурштину.

Фактично, можна говорити про те, що державою геолого-розвідувальні роботи місцезнаходження бурштину не ведуться.

При цьому також відсутній будь-який контроль хаотичних місць видобутку сировини нелегальними копачами, які шукають його навмання.

Українські засоби масової інформації, активісти та екологи постійно намагаються привернути увагу державних структур до описаної проблеми.

Свого часу з'являлася інформація про те, що правоохоронці провели рейди на нелегальних бурштинових копанках, вилучили нелегально видобутий бурштин, відкрили кримінальні провадження, чиновники провели кілька виїзних нарад, однак системно проблему вирішити не вдалося. Як зазначали офіційні представники влади: «У цих регіонах діє бурштинова мафія, і туди втягнуті в основному безробітні місцеві жителі, де є видобуток. Це соціальна проблема. Вона комплексна» [1].

Слід підкреслити, що недостатньо лише прийняти правову базу, яка буде регулювати легальний видобуток бурштину та відповідну процедуру. Потрібно надати можливість місцевим мешканцям офіційно працевлаштуватися та отримувати заробітну плату, при цьому мати належні та безпечні умови праці.

А що стосується корумпованих органів державної влади та правоохоронців, які сприяють тінізації видобутку бурштину, то слід законодавчо прописати таку міру відповідальності, щоб подібних бажань у них просто не виникало.

Із нелегальним видобутком бурштину все ж, свого часу, були спроби боротися за допомогою закону. Зокрема, Верховна Рада в першому читанні ухвалила законопроект про видобування та реалізацію бурштину, однак він так і не був ухвалений остаточно [120].

Потрібно підкреслити, що проблемою нелегального видобутку бурштину переймаються не тільки законотворці, але й громадськість. З цього проводу проводились круглі столи, засоби масової інформації гостро висвітлюють проблему та піддають розголошенню і критиці ті незаконні факти, які покриваються недоброчесними посадовцями та правоохоронними органами.

Незаконний видобуток бурштину-сирцю здійснюється місцевим населенням з використанням водяних pomp шляхом вимивання породи з товщі ґрунту (до 10 метрів вглиб). Видобутий таким чином бурштин закуповується незареєстрованими посередницькими структурами і контрабандою вивозиться для подальшої переробки за межі України, здебільшого до Республіки Польща, а також в Прибалтику та інші країни [6].

Характер такого видобутку є протизаконним та особи, винні у таких діяннях, повинні бути притягнені до відповідальності згідно чинного законодавства.

Серед злочинів одним з найбільш латентних, таких, що важко виявляються та підлягають доказуванню, є незаконне видобування бурштину, фактично видобуток проводиться у лісах та полях. Державні органи не володіють дійсними масштабом порушень і заподіяної довіллю шкоди. Державна екологічна інспекція України [146], Державна інспекція сільського господарства (нині вже у стані ліквідації) [113] і Державна лісова охорона [147] інформації про площі

порушених земель, в тому числі лісового фонду не мають, а тому, на порушення не реагують взагалі [6].

Тому, вкрай важливо прийняти відповідну нормативну базу, яка б допомогла розібрати всі ці моменти та уніфікувати не тільки процес бурштиновидобувної діяльності, але й питання, що стосуються застосування відповідальності до правопорушників та інших можливих нюансів.

Провадження цієї категорії належать до складних з точки зору організації та проведення досудового розслідування. Це пояснюється характером способу їх учинення. Складність полягає у тому, що видобування бурштину, як правило, виявляється працівниками лісової охорони та працівниками Державної інспекції сільського господарства, тобто від моменту вчинення злочину до моменту його виявлення проходить певний проміжок часу, що негативно впливає на фіксацію слідів злочину та використання криміналістичних засобів, за якими можливе встановлення осіб, які їх вчинили [6].

Фахівці підкреслюють тим самим, що притягнути до відповідальності винних осіб за нелегальний видобуток бурштину у сучасних реаліях не так просто. Тому що факт такого видобутку помітний не відразу і зібрати доказову базу не є так просто. До цього слід додати, що часто справи не порушуються і видобуток бурштину продовжує відбуватися контрабандистами, оскільки, правоохоронні органи у цьому теж зацікавлені.

Організація початкового етапу розслідування даного виду кримінальних правопорушень має низку особливостей, які стосуються: організації, проведення й фіксації огляду місця вчинення кримінального правопорушення; специфічних обставин, які підлягають доказуванню; встановлення осіб, причетних до кримінального правопорушення, в умовах неочевидності [6].

Тобто, розслідування таких видів правопорушень носить особливий характер. Це пов'язано із територією їх вчинень та необхідністю залучення окремих спеціалістів, які мають встановити відповідні факти, що стосуються бурштиновидобувної діяльності.

Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань [150], розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування [79, ст. 214].

Ці загальні положення досудового розслідування, які передбаченні чинним кримінально-процесуальним законодавством, поширюються і при проведенні початку порушення кримінальних справ щодо незаконного видобутку бурштину.

Після надходження повідомлення чи заяви про незаконне видобування бурштину оперативний черговий повинен ужити всіх заходів щодо припинення кримінального правопорушення, забезпечити затримання правопорушників, ліквідації негативних наслідків правопорушення, керуючись при цьому Інструкцією з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України [138, 170].

Процесуальний порядок, який існує при виявленні нового правопорушення містить загальний характер для більшості випадків. Однак, при цьому, саме досудове розслідування нелегального видобутку бурштину передбачає ряд особливостей.

Особливості проведення слідчого огляду місця події досліджуваних злочинів полягає у тому, що він вимагає використання спеціальних знань. Так, при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин, слідчий до огляду місця події повинен залучити спеціалістів, котрі допоможуть йому визначити межі місця незаконного видобування, вид корисних копалин, відібрати проби

незаконно видобутих корисних копалин у необхідній кількості залежно від їх виду, зафіксувати результати огляду [6].

Залежно від ситуації та масштабів вчиненого правопорушення щодо нелегального видобутку бурштину, можуть залучатися оперативним слідчим, спеціалісти у галузі геології, гірництва, хіміки, працівники Державної екологічної інспекції, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів та інші [146, 40].

Варто підкреслити, що, зазвичай, державна лісова охорона інформує громадськість про виявлені порушення та тісно співпрацює з правоохоронними і природоохоронними органами в межах компетенції.

У своїй роботі слідчий вживає передбачені у таких випадках законодавством заходи: щодо встановлення всіх комерційних структур, що функціонують на ринку регіону, щодо скуповування корисних копалин (бурштину); здійснює попереднє оперативне відпрацювання визначених об'єктів, у ході якого встановлюють місця розташування приймальних пунктів корисних копалин, засоби та шляхи транспортування бурштину; встановлює можливу причетність до незаконного видобування корисних копалин, працівників, які здійснюють державний контроль та нагляд за використанням і охороною надр, представників органів місцевої влади; комплексно перевіряє суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють приймання дорогоцінного каміння від населення; відпрацьовує осіб, які раніше працювали на підприємствах при видобуванні корисних копалин (бурштину), та були звільнені з негативних причин; відпрацьовує раніше засуджених за вчинення незаконного видобування корисних копалин; проводить негласні слідчі (розшукові) дії для забезпечення збирання інформації; використовує можливості інформаційно-пошукових систем, а також засобів масової інформації та інше [6].

Тобто, як видно із можливих перелічених слідчих дій, для того щоб провести належне досудове розслідування факту вчинення правопорушення у сфері нелегального видобутку бурштину, слід достеменно вивчити всі обставини справи, знайти доказову базу та винних осіб, щоб мати змогу відновити порушені державні інтереси.

Негативними наслідками злочинів цієї категорії є заподіяння збитку економіці та екології країни в тих регіонах, в яких розміщені поклади корисних копалин і ведеться їх активне видобування [15].

У нашій країні надра є унікальним важливим економічним і стратегічним природним ресурсом, який конституційно визначається об'єктом права власності Українського народу, саме тому серед екологічних злочинів незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення займає особливе місце.

Кількість екологічних злочинів, пов'язаних із порушенням правил охорони або використання надр, постійно збільшується. Негативно впливає на стан боротьби з вказаними злочинами і відсутність відповідної окремої криміналістичної методики, структурним елементом якої є криміналістична характеристика даного виду злочинів [23].

Фахівці з такого роду питань наголошують, що злочини у сфері використання надр можуть учинятися як шляхом активних дій так і бездіяльності.

Однак, що стосується видобутку бурштину нелегальними способами, то це завжди активні дії.

Залежно від виду природокористування слід розрізняти: способи порушення встановлених правил охорони надр, способи порушення правил використання надр, а також способи незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення [23].

У випадку з контрабандним видобутком бурштину, де присутні завжди активні дії, мова йде саме про підготовку, безпосередній процес видобутку, а також приховування слідів вчиненого правопорушення.

Розроблення бурштинових руд родовищ України може проводитися відкритим способом екскаваторно-транспортним методом. Збагачення руд виконується методом промивання на металевих ситах (грохотах). Пісок і глина змиваються водою, а кусочки бурштину вибираються й надсилаються на сортування та подальше використання. Також незаконний видобуток бурштину-сирцю здійснюється місцевим населенням Рівненської області та Житомирської

області з використанням водяних pomp шляхом вимивання породи з товщі ґрунту (до 10 метрів вглиб). До ймовірного місця залягання підганяють компресор і мотопомпу. Остання складається з двигуна й пожежного насоса. Під великим напором води в це місце ллють воду. Утворюється яма, через яку легший за воду бурштин виштовхується нагору [23, с.35].

В цілому, фахівці визначають такі способи незаконного видобутку бурштину як: здійснюється відкритим або підземним способами. Варто підкреслити, що кожен із них однаково згубно призводить до руйнації екосистем - місць нелегального видобування надр.

Як зазначають спеціалісти легальне добування бурштину із піщаних родовищ, згідно встановлених норм виробництва, в основному здійснюється двома способами: механічним та гідравлічним.

Механічний спосіб включає в себе механічну розробку масиву ґрунту у відкритому кар'єрі або під землею. Проте такий спосіб видобування інколи визначають як економічно не вигідний із-за низької рентабельності: великі експлуатаційні та економічні затрати, винос породи на поверхню і негативний екологічний вплив на навколишнє середовище.

Гідравлічний спосіб здійснюється розмивання продуктивного шару ґрунту струменями високого тиску та виносу бурштину на поверхню родовища гідравлічними потоками [74].

Таким чином, слід підкреслити, що легальна технологія видобутку бурштину в ідеалі повинна забезпечувати максимальний рівень вилучення бурштину з родовища, при цьому із мінімальними людськими затратами. Високий рівень продуктивності має забезпечуватися за рахунок використання новітніх технологій щодо зменшення електроємності та негативного техногенно-екологічного впливу на навколишнє середовище.

Сьогодні ліс і дороги рівненського Полісся перетворилися на глибокі провалля. Рекультивацію розкопаних ділянок ніхто не проводить. Так, щороку внаслідок незаконного видобутку бурштину знищуються десятки гектарів лісових

масивів та земельних угідь. А відсутність належного законодавства призвела до того, що унікальні корисні копалини розкрадаються [23, с.37].

Таку проблему важко недооцінити, але чомусь кожна нова державна верхівка не поспішає вирішувати це питання на рівні законодавства, продовжуючи займатися демагогією та голосливими обіцянками.

Крім цього, правопорушники з метою прикриття своєї злочинної діяльності, користуючись корупційними зв'язками в органах державної влади останнім часом розпочали оформляти (в тому числі і на підставних осіб) право власності та користування на земельні ділянки де знаходяться поклади бурштину [23, с.39].

Мабуть у цьому і є вся причина бездіяльності правоохоронних органів та владної верхівки, оскільки, пояснити тривале ігнорування катастрофічної ситуації у сфері бурштиновидобування по іншому не можливо.

Існують наукові підходи до вирішення даної проблеми, шляхом перспективи посилення передбаченої чинним законодавством міри покарання на більш жорстку, щодо правопорушень у сфері надрокористування.

За незаконне видобування корисних копалин вже встановлено кримінальну відповідальність у Кримінальному Кодексі України [77, ст. 240].

З урахуванням зазначеного, слід критично віднестися до пропозицій щодо вирішення проблеми шляхом посилення каральних норм – адже це лише боротьба з наслідками соціального явища без усунення його причини.

Прийняття додаткових статей за протиправні дії саме з бурштином як корисною копалиною загальнодержавного значення призведе ні до чого іншого, як до переобтяження Кримінального Кодексу України.

Однак, фахівці вказують, що у частині 2 статті 240 Кримінального Кодексу України доцільно встановити кримінальну відповідальність за переміщення та збут незаконно видобутих корисних копалин загальнодержавного значення. До частини 3 статті 240 Кримінального Кодексу України фахівці вважають за доцільне ввести кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою». До частини 4 статті 240 Кримінального Кодексу України вважається за доцільне ввести особливо кваліфікуючі ознаки «вчинення злочину

організованою групою», «службовою особою з використанням службового становища». Санкцію частини 2 статті 240 Кримінального Кодексу України пропонується посилити і збільшити максимальну межу позбавлення волі до шести років. Відтак, покарання у вигляді позбавлення волі до шести років дає підстави віднести цей злочин до категорії тяжких [15].

Такий крок у певній мірі став би виправданим, так як шкода, яка завдається бурштиною контрабандною діяльністю, несе загрозу не тільки економіці країни, а й її екології, навколишньому середовищу, а також правопорядку на місцях.

Варто зазначити, що свого часу вживались законодавчі спроби врегулювання питання щодо легалізації видобутку бурштину місцевими жителями, через внесення змін і доповнень до проекту Закону України «Про видобування та реалізацію бурштину [120].

Екологічна криза, яка охопила весь світ через бездумну господарську діяльність людини та її байдуже відношення до навколишнього середовища, загрожує світу катастрофою.

Глобальне потепління, відсутність питної води, природні катаклізми, які ми маємо сьогодні - це лише її передвісники. Слід підкреслити, що незаконний видобуток бурштину руйнівними, кустарними методами - це також частина такого роду згубної діяльності для природи, яка відбувається в нашій країні.

Сучасний стан навколишнього природного середовища характеризується величезними масштабами змін ландшафтів. Особливо гостро ця проблема постала в північно-західних районах Полісся, які потерпають від нещадного видобування корисних копалин. Самовільне видобування бурштину заподіює непоправну шкоду економіці України та природі регіону, зокрема спричиняє порушення структури рельєфу і природних ландшафтів, погіршує екологічний стан ґрунтів, призводить до негативних змін у режимі поверхневих і підземних вод та до знищення лісів [48].

Руйнація лісу, яка здійснюється контрабандистами на копальнях та пошкодження ґрунтів і поверхневих вод під час видобутку бурштину - напряду знищує місцеве екологічне середовище.

Представники провідного у цій галузі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України виступили за те, аби була посилена адміністративна та кримінальна відповідальність за нелегальний видобуток бурштину, допоки в країні немає дієвого законодавства, яке б регулювало правовідносини у цьому промислі. Нині за нелегальний видобуток бурштину в Україні накладають штраф до 10 тисяч грн або засуджують нелегальних копачів до умовних строків покарання [119].

Чітке правове регулювання бурштиновидобування та його реалізації дозволить стабілізувати ситуацію в даній галузі та привести її до державницьких стандартів. Так як не лише сам видобуток потребує регулювання з боку держави, а й процес легального збуту бурштину і виробів із нього.

Були озвучені ідеї про те, що: «Потрібно ввести покарання за нелегальну торгівлю бурштином, оскільки, на сьогодні карають тих, що видобувають бурштин, але при цьому торгівля триває, бо за неї нема покарання. А поки є торгівля бурштином, доки й буде його нелегальне видобування [119].

Загалом, проблема контрабандного видобутку бурштину тягнеться ще із перших років незалежності України. При цьому, кожна нова влада заявляла про те, що у максимально короткі строки проблему буде вирішено, однак, ситуація на краще не змінилася.

Загострення перелічених вище проблем у нашій країні призвело до порушення сформованої за століття екосистеми Українського Полісся, цілковитого занепаду державного видобутку унікального каменю, переважання непрозорих схем видобутку і кримінальних сутичок, відсутності легального ринку, заміни його тіньовим і контрабандою [90].

Потоки нелегального видобутку і реалізації бурштину продовжують функціонувати, а на місцях досі мають місце кримінальні війни за вплив на бурштиновий бізнес. Доходами від незаконної розробки каміння збагачуються

контрабандисти, а бюджет країни залишається без чималого додаткового джерела надходжень.

Фахівці даної галузі зазначають, що причинами незаконного видобутку, скуповування, зберігання, переробки й реалізації бурштину є:

- неглибоке залягання від поверхневого шару ґрунту продуктивних горизонтів бурштину, віддаленість ділянок розробки від густонаселених центрів, залісненість і висока заболоченість території, і як наслідок – важка транспортна доступність, складність візуального контролю за незаконними виробками;

- відсутність або недієздатність законів про охорону надр і нормативно-правового забезпечення трудової діяльності в сфері видобутку, виробництва й використання бурштину;

- безробіття й тяжке становище населення, геоекологічне невігластво влади і місцевих жителів, у тому числі підростаючого покоління;

- неефективна протидія незаконному видобутку та обороту бурштину в Україні з боку парламенту, Кабінету міністрів, посадових осіб обласних, районних і сільських адміністрацій [90].

Лише якщо на державному рівні будуть прийняті ефективні рішення, тоді можна буде говорити про розв'язання бурштинової проблеми.

До основних напрямів запобігання незаконному видобутку бурштину фахівці галузі відносять:

- посилення адміністративної та кримінальної відповідальності за нелегальний видобуток бурштину;

- запровадження монополії держави на видобуток бурштину, аби побороти нелегальне добування цієї сировини;

- встановлення відповідних квот експорту, створення умов для внутрішньої переробки бурштину;

- введення до Кримінального Кодексу України норми, щодо покарання за нелегальну торгівлю бурштином;

- функціонування цілодобових гарячих ліній, для повідомлень про випадки незаконного видобутку бурштину;

- посилення роботи правоохоронних органів [226].

Така, свого роду, дорожня карта щодо можливого ходу впорядкування правовідносин у бурштиновидобувній галузі, як бачимо, уже розроблена фахівцями.

Однак, залишається відкритим і досі питання, як це все практично реалізувати та відстояти в українських реаліях, де закони пишуться під конкретних олігархів та корумпованих чиновників, що зацікавлені у тому чи іншому розвитку подій.

Фактично, їм байдужа економіка власної країни та належний екологічний стан довкілля, в якому ми живемо.

Можна підвести підсумки та визнати, що питання незаконного видобутку бурштину в останні роки лише посилилося, хоча виникло воно вже давно.

Органи державної влади та місцеві політики разом із правоохоронними органами, спочатку зародження описаної проблеми, в основному ігнорували її та закривали очі на початкові прояви контрабанди сонячного каміння.

А коли питання досягло таких масштабів нелегального видобування як зараз, то почали бити на сполох, але щось змінити за рахунок прийняття лише одного законодавчого акту, на теперішній час, практично неможливо.

Потрібно вирішувати сучасний критичний стан бурштиновидобувної галузі за рахунок комплексних змін, які повинні торкатись багатьох аспектів соціально-економічної, освітньої, культурної й політичної діяльності країни.

Питання стосується також вивчення природничих аспектів з геології, геоморфології, палеогеографії і біології та, в цілому, екології міць розробки бурштину.

Тому, лише комплексне вирішення наведених питань на державному рівні, дасть змогу привести галузь до міжнародних стандартів видобування корисних копалин.

Потрібно гостро поставити питання щодо прийняття ряду кардинальних законодавчих змін, які б допомогли зберегти національне багатство країни - бурштин та захистити його від нелегально видобутку та контрабанди за кордон.

Необхідні зміни повинні стосуватися питання повного припинення недержавного видобутку бурштину в місцях його залягання; запровадження достатньої міри покарання у разі порушення норм регулюючого законодавства галуззі; забезпечення реальної рекультивації усіх порушених земельних угідь; забезпечення фінансування геолого-пошукових, розвідницьких і науково-дослідних робіт щодо бурштину державними науково-дослідними інститутами; вирішення питання зайнятості місцевого населення, що включає у себе розвиток інфраструктури місцевих громад; забезпечення цивілізованих форм правовідносин територіальних громад, на чиїх землях ведеться видобуток бурштину, та видобувних підприємств.

Отже, потрібен комплексний підхід в реформуванні бурштинової індустрії. І лише в сукупності з зазначеними засобами буде ефективним встановлення юридичної відповідальності і запущений процес віднослення зруйнованих природних ресурсів [84, с. 42].

1.2. Завдання правової політики у бурштиновидобувній галузі

Тема видобування корисних копалин на території України є досить різнобічною та цікавить науковців із різних наукових кіл.

На сучасному етапі державотворення така актуальність у даній сфері лише загострилася. Оскільки, можливість гарантування енергонезалежності нашої країни, підлаштування національного законодавства, відповідно, до реалізації міжнародної концепції сталого розвитку, євроінтеграційний напрямок та потреба, у зв'язку із цим, пристосування норм права України до законодавства Європейського Союзу, постають першочерговими завданнями і потребують розвитку правничої науки.

Зокрема, це стосується питань організаційно-правового упорядкування видобутку бурштину в Україні, що досліджують як фахівці із технічних і геологічних наук, так і науковці-правники, серед яких можна назвати:

Сурілову О.О. [213], Цимбалюк В. І. [228], Галуцько В. В. [29], Гулак О.В. [36] та інших.

Законодавство, яке є чинним на сьогодні, визначає бурштин - як збірний термін, що об'єднує різновиди викопних смол, придатних для використання в ювелірно-виробній, хімічній, фармацевтичній та інших галузях виробництва [139].

Тобто, цінність бурштину проявляється не лише в ювелірній галузі, а й в інших напрямках виробництва, що підвищує його вартість та затребуваність на світовому ринку товарів.

Варто нагадати, що згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення», бурштин внесений до переліку корисних копалин загальнодержавного значення як сировина ювелірна (дорогоцінне каміння) [142].

У науковій літературі бурштин визначають як - дорогоцінне каміння, що утворилося зі скам'янілої смоли давніх хвойних дерев шляхом кристалізації її впродовж декількох мільйонів років без доступу кисню, тому він вважається унікальним творінням природи. Бурштин використовується переважно для виготовлення ювелірних прикрас, створення картин, народної медицини тощо. Унікальність бурштину полягає ще й в тому, що під час виділення смоли з дерев до її складу потрапляли різноманітні комахи й інші істоти, які знаходились на корі дерев [10].

Тобто, даний природний матеріал є досить давнім та унікальним за способом свого виникнення і в цьому проявляється його цінність та унікальність.

Тому, його значні поклади на території нашої країни, повинні працювати на її економічне збагачення, шляхом його легального промислового видобування та збуту.

Україна посідає друге місце в світі за запасами бурштину, при цьому вирізняється найвищим у світі відсотком бурштину ювелірної якості в покладах. Співвідношення ювелірного та технічного бурштину в них складає 24 і 76 %.

Невелика глибина залягання (лише 2-7 м) зумовлює те, що український бурштин-сирець дешевший за інші [120].

Враховуючи всі ці показники якості даного каменю та значні поклади на території України, нажаль, видобуток, обробка та його збут не збагачують економіку країни, хоча для цього наявні всі передумови.

Причиною тому є злочинні організації та корумповані правоохоронні органи, що покривають нелегальне видобування бурштину на півночі України, чим завдають значної шкоди державі та екології.

Науковці наголошують, що після можливого припинення незаконного видобутку слід подбати про інтереси місцевих жителів та громад, адже на нелегальний видобуток бурштину, часто з ризиком для власного здоров'я їх штовхає безвихідь, пов'язана з відсутністю в регіоні інших джерел доходів. Звичайно вони мають залучатися до роботи на великих підприємствах з видобутку бурштину, здатних забезпечити високий рівень заробітних плат, повний соціальний пакет [213].

Тобто, забрати спосіб заробітку, хоч і нелегальний, у місцевих мешканців, які виконують на таких промислах чорну роботу, є не зовсім гуманно та практично.

Теоретики вважають, що за краще буде забезпечити такі верстви населення легальними можливостями реалізовувати свій трудовий потенціал.

Окремі правники зазначають, що згідно Стратегії сталого розвитку України 2020 [189], такий розвиток передбачає стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом з одночасним підвищенням стандартів життя. Сталий розвиток означає економічну стабільність у гармонії з соціальним благополуччям та екологічною безпекою, що є надзвичайно актуальним для бурштиноносних регіонів, адже саме їх соціально-економічні проблеми (безробіття, правовий нігілізм, відсутність програм розвитку, націлених на розвиток інфраструктури, підвищення рівня життя місцевого населення, відновлення порушених незаконним видобутком ділянок) є головною причиною розквіту незаконного видобутку бурштину та масштабних «бурштинових» війн [213].

Тобто, держава прагне поєднати розквіт та процвітання країни і, відповідно, її населення із сталим розвитком економіки та збереженням при цьому екологічного балансу в країні та покращенням соціального становища людей.

Ученими з різних позицій досліджені питання технологічного забезпечення та геологічні особливості видобутку бурштину; проаналізовані напрями законодавчого вдосконалення упорядкування цього виду надрокористування; досліджені способи вчинення та розслідування незаконного видобутку бурштину; викладені особливості правового регулювання його видобутку в контексті сталого розвитку бурштиноносних регіонів України [10].

Фахівці галузі, проаналізувавши ситуацію, що склалася у бурштиновидобувній сфері, заявляють, що причинами незаконного видобутку, скуповування, зберігання, транспортування, переробки й реалізації бурштину є:

- високий відсоток безробіття й тяжке матеріальне становище населення сіл після проведення аграрної реформи;
- неглибоке залягання від поверхні ґрунту продуктивних шарів бурштину та наявності неподалік водних об'єктів;
- значна віддаленість від густонаселених сіл і містечок, бездоріжжя, залісненість і висока заболоченість території;
- недосконалість або недієздатність законів про охорону корисних копалин і нормативно-правового забезпечення трудової діяльності в сфері видобутку, переробки й використання бурштину;
- неефективна протидія незаконному видобутку та обігу бурштину в державі з боку посадових осіб сільських, районних, обласних адміністрацій і рад, Кабінету Міністрів [162] та Верховної Ради України [184];
- наявність на території країни корумпованих працівників правоохоронних органів, прокуратури та судів;
- потурання з боку країн Європейського Союзу контрабандному переміщенню бурштину, видобутому в Україні;
- відсутність контролю за обґрунтуванням дозволів на затвердження промислових запасів бурштину;

- низька екологічна свідомість у жителів сіл, поблизу яких ведеться незаконний видобуток бурштину [228].

Варто підкреслити, що всі як один, науковці зауважують про відсутність належного правового регулювання бурштиновидобувної галузі.

Незаконний видобуток корисних копалин загальнодержавного значення сьогодні вважається однією з основних проблем у галузі надрокористування [224].

Саме в цьому і полягає проблема даної галузі - відсутність належного правового регулювання та корумпованість на всіх рівнях як контролюючих так правоохоронних органів, сприяють тінізації бурштиновидобування та нанесення непоправної шкоди економіці країни та, власне, надрам.

За найскромнішими підрахунками об'єми незаконного видобутку бурштину сягають від 120 до 300 тон на рік. Самовільний видобуток здійснюють гідромеханічним способом, що призводить до зубожіння, псування родовищ та спричиняє негативні екологічні наслідки, а також може призвести до зменшення кондиційного вмісту сортового бурштину в бурштиновміщувальному шарі і втрати промислового значення цих родовищ [201].

Тобто, наслідки для галузі від такого роду незаконних діянь є критичними та потребують негайного впливу уповноважених структур на ситуацію, що склалася.

Оскільки, бездіяльність з боку державних та правоохоронних органів лише пришвидшує та збільшує темпи контрабандного видобування та вивезення бурштину з України.

Незаконний видобуток бурштину в Україні перевищує легальний, що завдає великої шкоди економіці країни і не тільки. Знищується природний ландшафт Полісся, бідніють земні надра [92].

Науковці б'ють на сполох уже давно, але така прибуткова галузь як бурштиновидобування стала додатковим джерелом наживи для контрабандистів та корумпованої владної верхівки, яка покриває їх незаконні дії, при цьому не гребуючи ні чим на шляху свого нелегального збагачення.

Негативні наслідки від нелегального видобування бурштину несуть загрозу екологічним і соціально-економічним складовим безпеки північно-західних

регіонів України, впливають на розвиток окремих галузей господарства (сільського, лісового, гірничодобувного) [223].

Недосконалість правового регулювання бурштиновидобувної галузі напряду впливає і на інші сфери діяльності країни в цілому та життя відповідних регіонів.

Головними проблемами, пов'язаними з незаконним видобутком бурштину, є:

- в екологічній сфері - порушення цілісності геологічних пластів, збіднення бурштиноносних товщ, порушення гідрогеологічних умов на прилеглих територіях, знищення трав'яного покриву і родючого шару ґрунту, вирубування дерев і порушення їхньої кореневої системи, зміна болотних біоценозів, провокування активізації водної та вітрової ерозії;

- в економічній сфері - збитки у лісовому та водному господарстві, деградація ґрунтів, втрата для держави значних обсягів бурштину-сирцю, що набагато перевищують обсяг законного видобування, недоотримання митних зборів, загальнодержавних та місцевих податків і зборів, зумовлює зростання «тіньового» сектору економіки;

- в соціальній сфері - підвищення рівню криміногенної обстановки в регіоні, високий рівень травматизму та смертності серед старателів через недотримання правил безпеки, зростання соціальної напруги через конфлікти між старателями та простими громадянами [223].

Користуючись наведеною думку науковців, можна дійти висновку, що несприятлива ситуація у бурштиновидобувній галузі країни також впливає і на інші сфери життя населення. Це негативно відбивається, безпосередньо, на якості буття людей, конкретно яких це зачіпає, а також держави, її економічної та екологічної складової загалом.

Проблема видобутку бурштину комплексна. Вона торкається багатьох аспектів соціально-економічного, освітнього, культурного й політичного життя країни. Тому вона потребує комплексного вирішення на державному рівні. Сьогодні на порядку денному стоїть завдання невідкладного прийняття низки кардинальних законів про збереження національного багатства країни - бурштину та захист його від розграбування [58].

Науковці, журналісти, а також небайдужі громадяни, вже давно б'ють на сполох про критичне становище галузі бурштиновидобування.

Однак, вже тривалий час це питання на державному рівні практично не вирішується. Були спроби замилювання очей виборців передвиборчими агітаціями та обіцянками відповідних кандидатів, проте, далі слів це питання з місця не рушило.

Нелегальний, руйнівний для місцевих природних ландшафтів видобуток бурштину далі продовжує процвітати і збагачувати корумповану верхівку влади та продажні правоохоронні органи, які покривають його контрабанду.

На сьогодні така протизаконна діяльність і її наслідки продовжують бути критичними питаннями соціально-економічної сфери держави, від яких руйнується не тільки природне середовище, а й життя громадян, які мешкають поблизу територій, де проводиться безпосередній видобуток даного мінералу.

На теперішній момент, фактично, так і не існує належної нормативно-правової бази у галузі бурштиновидобування, яка б повністю регулювала весь процес та протидіяла можливим негативним наслідкам від такого роду робіт.

Надра надаються у користування підприємствам, установам, організаціям і громадянам лише за наявності у них спеціального дозволу на користування ділянкою надр. Право на користування надрами до 2020 року засвідчується актом про надання гірничого відводу. Не потребують гірничого відводу користувачі нафтогазоносними та бурштиноносними надрами, які отримали спеціальний дозвіл на користування такими надрами [68, ст.17, 19]. В цьому контексті можна звернути увагу на думку Р. Кіріна, який зазначає, що навіть видобування корисних копалин місцевого значення (а бурштин є загальнодержавного значення) здійснюється надрокористувачами на підставі спеціального дозволу на користування надрами з наданням гірничого відводу, [61, с. 50]. В той же час як бачимо навіть на видобування корисних копалин загальнодержавного значення не завжди потрібний гірничий відвід за нинішніми правилами.

Втім все рівно, на практиці, переважна більшість бурштину, який отримується в Україні - нелегально видобутий.

Така ситуація призвела до того, що природне середовище, в якому переважають його поклади, знаходиться в критичному стані і ніяким чином ніхто не займається його відновленням.

Надра дедалі більше виснажені та переобтяжені контрабандним промислом. Це зумовлено тим, що економія на законних методах видобутку породи дає великий дохід при мінімальних затратах.

Однак, витрати на ліквідацію наслідків надзвичайних екологічних ситуацій і катастроф після їх виробки можуть перевищити загальний прибуток від продажу мінеральної сировини. Надзвичайно складний екологічний стан гірничодобувних регіонів України реально стримує її економічне зростання [103, ст. 84].

Українським політикам варто було б нарешті розібратися із правовою базою нормативного регулювання видобутку бурштину, його реалізації, а також можливої відповідальності за правопорушення у даній сфері. Так як всім відомо, що стан екології назад відмотати не можна і, врешті, може настати час, коли мова йтиме не про отримання прибутків до бюджету країни, а про колосальні видатки на порятунок навколишнього природного середовища.

Несанкціонована проходка гірських виробок без засипання заглиблень після відпрацювання породи гідромотопомпами, екскаваторами та іншою важкою технікою призвела і призводить до порушення кореневої системи дерев, знищення чагарникового й трав'янистого підліска, у результаті чого на поверхні ґрунту залишаються піщані пагорби перемішаної породи та глибокі ями [90].

Тобто, на сьогоднішній час існує ситуація, коли нелегальний видобуток бурштину варварськими методами, призвів до масштабного деградування земель українського Полісся.

Відносно нескладна технологія видобутку, а також висока цінова політика на контрабандному ринку, сприяють тому, що збідніле населення регіонів, яке проживає поблизу місць покладів бурштину, грабує власну країну та руйнує стан екології щоб одержати хоч якийсь заробіток.

Як видно із наведеного вище аналізу, проблема бурштину - комплексна. Прийнявши відповідне законодавство щодо бурштиновидобувної діяльності, слід

потурбуватися також про місцевих жителів та їх подальше працевлаштування, оскільки, скрута, в якій перебувають тисячі сімей, штовхає їх на незаконний заробіток у тому числі.

Для оцінки масштабів нелегального видобутку бурштину, визначення площ, які потребують заходів рекультивації й відтворення екологічного стану, необхідно провести детальну інвентаризацію пошкоджених територій. Незаконний видобуток бурштину здійснюється переважно в закритій і напівзакритій місцевості. Це чагарники, ліси й лісосмуги, віддалені від населених пунктів і проїзних частин. Водночас доступ до ділянок видобутку блокується озброєною приватною охороною. Через таку локалізацію бурштинових розробок їх дуже важко вчасно й точно визначити на місцевості наземними методами. Для розв'язання цієї проблеми пропонується застосування матеріалів космічних зйомок у моніторинговому режимі, що дає змогу з великою достовірністю визначити й локалізувати місця незаконного видобутку та реально оцінити масштаби екологічного лиха [223, с. 5].

Фактично, точно ніхто ще не знає справжніх масштабів екологічної шкоди, яка завдана територіям, на яких проводиться нелегальний видобуток бурштину.

Тому, науковці підкреслюють, що для того щоб орієнтуватися, яким чином можна виправити ситуацію, потрібно розуміти із чим треба мати справу і які реальні розміри загрози довкіллю вже є на теперішній час.

Специфіка ушкоджень і брак загальноприйнятої методики, практичних рекомендацій і коштів на відновлення порушених земель призвели до реальної екологічної та техногенної катастрофи в окремих регіонах Українського Полісся [64].

Деякі правові засади у сфері бурштиновидобувної галузі були прийняті політиками, але належно врегулювати галузь на сьогодні їм так і не вдалося.

На сьогодні існує тенденція серед багатьох місцевих жителів, які хочуть працювати чесно підчас видобутку бурштину, оплачувати всі передбачені податки та збори.

Але для забезпечення таких умов потрібні відповідні інститути розвитку легального бурштинового бізнесу, які б не передбачали компромісів щодо організаційно правових форм видобутку, обсягів інвестицій, якості техніки і технологій, рівня екологічної безпеки та охорони праці.

Протягом всієї історії незалежності нашої країни, всі високопосадовці обіцяли вирішити цю проблему.

Однак, хоча народні депутати і керівництво областей, де займаються видобутком бурштину підтримують відповідні законодавчі ініціативи, самі працюють над відповідними проектами документів, залучаючи до цього фахівців, але правового порядку дана галузь ще так і не отримала.

Протягом існування сучасної України, були неодноразові спроби забезпечити галузь бурштиновидобування від розкрадання та виведення її з тіні.

Першою з таких спроб за часів незалежності, було видано розпорядження «Про охорону і використання Клесівського родовища бурштину у Рівненській області» [174], яким було передбачено видобуток та організацію із забезпечення належної його охорони, виключно державними підприємствами. Хоча згадане розпорядження офіційно не втратило чинність, однак державна монополія на видобуток бурштину була ліквідована шляхом внесення змін до чинного на той час Закону України «Про підприємництво» [177].

Верховною Радою України у 2010 році було ухвалено Закон України «Про бурштин» [194], що містив положення про спеціальні дозволи на користування бурштиноносними надрами на родовищах непромислового значення, які мали видаватися обласними радами без проведення конкурсу.

Але така специфіка, як відсутність конкурсу при отриманні відповідних дозволів на розробку та видобуток бурштину, для створення умов легального та законного бізнесу у даній сфері, на той час не була можливою із-за корупційних схем в країні.

Не ефективним був і той момент, що спеціальні дозволи на розробку корисних копалин загальнодержавного значення могли видаватися лише

спеціально уповноваженими органами виконавчої влади. Тому у тому ж році, даний закон був відхилений.

Як альтернатива, було представлено першим заступником міністра охорони навколишнього природного середовища [152] в 2011 році підготовлений і внесений на розгляд парламенту новий законопроект про бурштин: «Про особливості розробки родовищ бурштину, які не мають промислового значення» [172].

Однак, даний законопроект прийнятим так і не був. Його було направлено на доопрацювання суб'єкту законодавчої ініціативи.

Наступною на черзі була ініціатива врегулювати бурштиновидобувну галузь у 2014, через опрацювання Верховною Радою України проекту закону «Про особливості видобутку бурштину-сирцю на родовищах і проявах, які не мають промислового значення» [195].

Варто підкреслити, що даний законопроект торкався визначення багатьох принципів державної політики у галузі видобутку бурштину-сирцю, повноважень Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади [191] щодо видобутку бурштину-сирцю та поводження з ним на родовищах та проявах, які не мають промислового значення, повноважень місцевих рад [167], користувачів бурштиноносних надр, вид і строки користування, спрощений порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами, особливості видобутку бурштину-сирцю фізичними особами [132] на земельних ділянках, які перебувають у їх власності, прав та обов'язків користувачів бурштиноносних надр на родовищах та проявах, які не мають промислового значення, плати за користування надрами та інші норми.

Ним також було передбачено накладення мораторію на ділянки, що мають промислове значення, щодо надання їх у користування з метою геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки родовищ бурштину.

Фактично законопроектом пропонувалося законодавче регулювання відносин з видобування однієї корисної копалини (бурштину-сирцю) на родовищах і проявах, які не мають промислового значення, що мало залишитися

поза сферою дії Кодексу України про надра [68] - базового законодавчого акту у сфері гірничих відносин, спеціального кодифікованого законодавчого акту у сфері надрокористування [8].

Проте, ці не дуже продумані норми згаданого законопроекту, так і не були прийняті і, відповідно, реалізовані в правових відносинах.

У тому ж році було зареєстровано ще один проект закону «Про видобування та реалізацію бурштину» [120]. Основним його завданням було забезпечення удосконалення нормативного регулювання у сфері видобування та реалізації бурштину. Своїм змістом він передбачав можливі види та строки користування бурштиноносними надрами, осіб, що можуть бути користувачами таких надр, порядок укладання договорів про видобування бурштину.

Проект містив визначення статусу для спеціалізованих комунальних підприємств та старательських артілей в бурштиновій галузі, порядок надання спеціальних дозволів на користування бурштиноносними надрами, плати за їх користування, порядок поділу ділянок таких надр на старательські ділянки.

Передбачалося введення понять про умови набуття прав користування на геологічну інформацію про ті надра, де є поклади бурштину, порядок утворення та діяльності бурштинової біржі, особливості проведення біржових операцій на таких біржах [8].

Але все ж він чинним не став, тому всі ці пропозиції залишилися на папері та не були втіленими у правове середовище нашої країни.

Проте, варто відмітити, що у цьому законопроекті виникло таке поняття як «старательська ділянка» і «старательська артіль».

Оскільки, значення документа в тому, що родовищами бурштину має займатися спеціалізоване комунальне підприємство обласного підпорядкування. То йому, відповідно, довірять вирішувати всі питання взаємовідносин зі старательськими артілями від відведення землі до реалізації видобутого каменю на бурштиновій біржі, яку створять. За користування старательською ділянкою надр артілі повинні були б платити комунальному підприємству 20% доходів від продажу видобутого каменю на біржі [120].

Доволі спірна норма, яка до того ще не розглядалася та не подавалася у такій інтерпретації. Тому, говорити про те, що завдяки таким змінам зникне корупційна складова у даній сфері правовідносин, не вдається.

Спеціалісти і науковці галузі, свого часу, сприяли тому, що був погоджений альтернативний законопроект, який і був проголосований у першому читанні. Згодом, його планували доопрацювати і подати з правками до другого читання.

Як видно з наведених законодавчих спроб, вирішення проблеми належного правового регулювання бурштиновидобувної галузі в наших реаліях, як ніколи, стоїть дуже гостро і потребує вольових і дієвих рішень.

Це питання залишається вкрай болючим для людей, які живуть на відповідних територіях та так чи інакше інтереси яких зачіпаються в результаті незаконних бурштинових промислів.

Значний рівень невдоволення серед членів багатьох територіальних громад, на чийх землях видобувається бурштин, а також потенційна загроза самовільних каральних акцій з їхнього боку стосовно старателів потребують широкого залучення суспільства у цивілізованих формах. Вітчизняне законодавство недосконале, але треба рухатися вперед та створювати всі можливі умови для спрощення правил видобутку бурштину.

Корисні копалини є невідновними, а питання відновлення екологічного балансу та відновлення земельних ділянок після видобування бурштину мають посідати чи не перше місце у відповідному законодавстві [8].

Лише мудра та виважена політика країни може вирішити таке складне питання та нарешті навести лад у бурштиновидобуванні, тим самим вселити надію у власне населення, про те, що позитивні зміни на краще можливі та відбуваються вже тепер, а не продовжують відтерміновуватися.

Окремі фахівці галузі наголошують на тому, що сфера видобутку бурштину є вкрай корупційна, тому існуючі законопроекти потребують детального вивчення і доопрацювання [8].

Існує таке наукове бачення вирішення критичних моментів бурштиновидобувної галузі:

- повинні виділятися конкретні земельні ділянки під видобуток бурштину, і видобуток каміння має проводитися тільки на таких ділянках. Ці ділянки повинні бути введені в єдиний державний електронний реєстр, задля контролю.

Такий підхід є доволі виправданим, а отже, варто звернути на нього увагу законотворцям у свої роботах.

- питання видобутку бурштину виключно місцевими жителями є проявом нерівності всіх громадян України та можливістю спекулювати статусом місцевого жителя, шляхом реєстрації осіб у населених пунктах, де видобувається бурштин.

Щоб не виникало спекуляцій на тему щодо питання місця проживання всіх охочих займатися бурштиновидобуванням, даний критерій не повинен ставати для цього перешкодою, і ми однозначно погоджуємось з таким баченням А. Баранової [8], оскільки не слід забувати про власність народу України на надра, а не жителів окремих регіонів України, бо це – шлях у нікуди;

- потрібно спростити процедуру отримання дозволів на видобуток бурштину. Надати можливість фізичній особі, фізичній особі-підприємцю чи юридичній особі отримати дозвіл, патент чи ліцензію шляхом повідомлення у сільській раді представнику компетентного органу про бажання здійснювати видобуток бурштину на відведеній для цього земельній ділянці, після чого особа має право здійснювати видобуток бурштину та нести повну юридичну відповідальність за дотримання економічних норм, своєчасність і повноту сплати податків. Тим самим відхилити ідею створення спеціалізованого комунального підприємства [8].

З однієї сторони так і є, що чим менше бюрократичних органів та всякого роду дозволів, тим галузь працює краще та прозоріше. Тому, логіка у цих твердженнях присутня та заслуговує на увагу законотворців.

- гроші, що сплачуються на відновлення екологічного балансу і земельних ділянок після видобування бурштину повинні надходити на конкретний цільовий рахунок, і які не можна буде використовувати на щось інше. Контроль за відновленням мають здійснювати сільська рада, екологічні служби, представники

органів внутрішніх справ, прокуратури та представники центральних органів виконавчої влади [8].

Коли присутнє цільове призначення коштів, то тим більше шансів, що воно потрапить на передбачені програми. Тому, така теза є не менш важливою за попередні.

- відповідальність за контроль відновлення екологічного балансу і земельних ділянок після видобування бурштину мають нести, як органи місцевого самоврядування (голови), так і представники органів центральної виконавчої влади, а також керівники ОВС [151] та прокуратури [183]. Для того, щоб зафіксувати факт відновлення земельної ділянки, на якій проводився видобуток бурштину, необхідно складати акт виконаних робіт за підписами всіх вищезгаданих осіб, а також здійснювати фото та відео зйомку.

Також потрібно залучати органи Держгеокадастру задля уникнення маніпуляцій з приводу, що саме ця земельна ділянка була використана для видобутку бурштину та відновлена, а так як влада у нас публічна то залучати і представників засобів масової інформації [136; 8].

Всебічний контроль галузі, а також відкритість і доступність усіх даних, що стосуються її існування та розвитку, а також суб'єктів господарювання, що залучаються до неї - шлях до подолання корупції та нелегального видобутку бурштину.

- потрібно створювати державні пункти прийому і переробки бурштину, а не вивозити видобуваний бурштин за кордон [8].

Завжди було так, що виготовлення та реалізація вже готової продукції є вигіднішим підприємницьким підходом, ніж збут самої сировини, з якою потім хтось працює інший.

Не передбачаючи в собі цих вимог, фахівці вважають, що можливі написані законопроекти матимуть недосконалий вплив та будуть лише продовжувати сприяти напівзаконному видобутку бурштину.

Така нестабільна та законодавчо неврегульована ситуація у бурштиновидобувній галузі, приводить до великої кількості дискусій як на рівні законотворчих органів так і в наукових колах

Свого часу в місті Києві відбулася одна знакова Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями», де велика кількість науковців та працівників відповідної галузі доклали чималих зусиль, наводячи свої пропозиції щодо розв'язання існуючих проблем [193].

Головною домінантою даної конференції стало те, що для легалізації видобутку бурштину і подоланню процесів, які сприяють його контрабанді та незаконному видобутку, потрібно створити умови, за яких правовий шлях був би прибутковішим і при тому фактично здійсненним.

На даній конференції одним з головних питань було обговорення норми вище згаданого проєкту закону «Про видобування та реалізацію бурштину» [120].

Мова йшла про можливі першочергові завдання для створення розвинутого ринку бурштину із чіткими правилами продажу такого каміння. Планувалось створення бурштинових бірж, які мали стати єдиним майданчиком для здійснення легальної торгівлі добутого бурштину, з прозорою участю продавців і покупців, запровадження жорсткого контролю за обліком видобутого бурштину для недопущення істотного скорочення його запасів. Вивчалось питання розв'язку проблеми зайнятості нелегальних старателів шляхом стимулювання їх до об'єднання в старательські артілі, а також відкриття можливостей для спрощеного надрокористування згідно з договором, що мав укладатися з первинним надрокористувачем [10].

Фактично, дана конференція стала одним із суттєвих поштовхів для того, щоб про проблеми бурштиновидобування нарешті стали говорити відкрито і активно, наголошуючи на тому, що дана галузь потребує якісного правового регулювання вже тепер і більше чекати не може.

Оскільки такі темпи нелегального видобутку «сонячного каміння», які існують в наш час, призводять до колосальних негативних наслідків, причому,

комплексного характеру. Це стосується наряду економічного благополуччя країни, соціального стану населення, а також екологічної безпеки регіонів та країни в цілому.

Проте, не всі науковці схвально відгукнулися щодо проекту закону «Про видобування та реалізацію бурштину» [120]. Були як і позитивні відгуки його нормативного наповнення із певними доповненнями [29, с 79], так і висловлювалася системна критика його положень [36, с. 186].

Серед основних недоліків законопроекту відзначались: невідповідність проекту принципу системності в регулюванні суспільних відносин, зокрема, невідповідність положенням Кодексу про надра України [68]; запровадження певного монополізму у сфері видобування бурштину через закріплення як основних суб'єктів лише комунальних підприємств і старательських артілей; неврахування прав і законних інтересів місцевих жителів-старателів; зниження ролі державного регулювання в процесі видобутку бурштину, що може призвести до суттєвого нівелювання статусу цього мінералу як корисної копалини загальнодержавного значення; проект зачіпав предмети регулювання інших законів України, але не передбачав внесення змін до них. Критиці були піддані й інші законопроекти, що мали врегулювати питання видобутку бурштину [10].

Загалом, робота яка велася над покращенням законодавчої бази щодо правового регулювання бурштиновидобування була вагомою, але недосконалою.

Тому ні один із перелічених законопроектів так і не був остаточно прийнятий Верховною Радою України та реалізований на практиці.

Доволі контроверсійною стала законодавча ініціатива уряду, яка була прийнята у 2016 році: Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації пілотного проекту рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину», метою якої стало реалізація механізму виконання вказаного проекту щодо рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину [44].

Основною новацією стало, що в згаданій постанові закріплена норма про те, що виконавці під час здійснення геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки бурштину, на ділянках земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину, забезпечують дотримання встановлених законодавством вимог щодо геологічного вивчення надр, зокрема вимог, встановлених статтею 38 Кодексу України про надра [68, ст. 38], а також вилучення під час дослідно-промислової розробки 100 відсотків виявленого бурштину.

Виконавці забезпечують реалізацію пілотного проекту за рахунок власних коштів. Рекультивовані за результатами виконання відповідних робіт із землеустрою землі повертаються замовникам з метою подальшого використання за цільовим призначенням [44].

Тобто, законодавством прописаний порядок, який визначає механізм реалізації проекту щодо рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину

Основним посилом у ньому є те, що сторони забезпечують дотримання встановлених законодавством вимог щодо геологічного вивчення надр, а також мають право залучати до проведення робіт із рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених унаслідок незаконного видобування бурштину, суб'єктів господарювання, зокрема тих, засновниками яких є територіальні громади, та фізичних осіб [44].

Законодавчо передбачена процедура щодо відновлення порушених земель являє собою позитивну правову можливість щодо стабілізації ситуації із пошкодженими ґрунтами - місцями нелегального видобутку бурштину.

Виконавцями згаданого пілотного проекту визначались державне підприємство «Бурштин України» [39] і дочірнє підприємство «Укрбурштин» [46] публічного акціонерного товариства «Державна акціонерна компанія «Українські поліметали» [5]. Проти згаданого дочірнього підприємства на сьогоднішній момент порушено справу про банкрутство.

Варто підкреслити, що на державному рівні був підготовлений та оприлюднений перелік земель лісогосподарського призначення, в межах яких є частини, що порушені внаслідок незаконного видобування бурштину й потребують рекультивації, із зазначенням землекористувача й місцем відповідної ділянки [10].

Але, як зазначили більшість критиків змісту цієї урядової Постанови, вона вирішувала проблему однобоко.

Оскільки, стосувалася земель лише лісогосподарського призначення, а про інші види земель мова не йшла, хоча порушеними є й інші.

Також виконавцями даної Постанови могли бути лише державні підприємства, при цьому величезну шкоду навколишньому природному середовищу місць видобутку бурштину, в основному, завдають нелегальні контрабандисти.

Основним меседжем даної постанови було локалізувати самовільне видобування та збут бурштину, однак, правових норм, які б чітко дозволили це питання врегулювати, вона не містить.

Також, висловлюються пропозиції затвердити концепцію діяльності господарюючих суб'єктів з розробки родовищ бурштину.

Головними критеріями її створення, на думку авторів ініціативи, повинні стати фактори, які лежать в основі успішності бурштиновидобувної галузі: економічний, фінансовий, соціальний.

Під економічним фактором мається на увазі сама концепція існування видобувного підприємства, яка, крім іншого, повинна давати відповідь на питання - що у майбутньому планує зробити і які завдання з економічної точки зору отримає відповідна територія, у першу чергу район. Повинні бути створені певні інвестиційні плани, вони повинні бути розглянуті на рівні району [119].

Варто вести просвітницьку роботу та висвітлювати інформацію про бурштиновидобувну діяльність перед жителями відповідних районів, ділитися стратегічними планами та перспективами росту і поступово залучати до вже легальної діяльності місцеве населення.

Фінансове питання, полягає в тому, які кошти будуть отримувати люди від діяльності такого підприємства. У більшій мірі, на сьогодні орендна плата стовідсотково вираховується у державний бюджет. Фактично, якби частина платні залишалася на місцях - у місцевих бюджетах, - це давало би певні зиски [119].

Курс на децентралізацію влади, який пропагується останніми роками у нашій країні, повинен це передбачити.

Щодо соціальних факторів, то функціонування підприємства з видобутку бурштину створює додаткове соціальне напруження в суспільстві. Адже, якщо підприємство не працює за зрозумілою схемою, і не є достатньо прозорим у своїй діяльності, то неможливо дізнатися про об'єми і кілограми, які воно видобуває. Це додаткове соціальне напруження в суспільстві може призвести до певної протидії місцевого населення. Тобто на це питання людям також потрібно давати відповідь, проводити конкретну роз'яснювальну роботу, і головне - доносити їм, як люди будуть, у першу чергу, працевлаштовані, забезпечені роботою [119].

Отже, прозора діяльність у бурштиновидобувній галузі, довіра місцевого населення до процесів, які у ній відбуваються, а також розуміння того, що легальний видобуток іде на благо всього суспільства, а не лише корумпованих керівників, які створюють видиму картинку на державних підприємствах, при цьому задовольняючи власні інтереси - надасть змогу легалізувати даний бізнес та сприятиме ліквідації самовільного бурштиновидобування та його контрабанді.

Однак, реалізувати такий процес буде не так просто, так як на сьогодні контрабандний бізнес включає у себе не лише його організаторів та безпосередніх виконавців, а й представників правоохоронної системи, чиновників, які це все покривають та отримують від цього зиск.

Тому, однозначно, потрібні рішучі методи влади на всіх рівнях державного апарату щодо запобігання і протидії злочинності, яка стала наслідком контрабанди бурштину в Україні.

При цьому варто не забувати, що невідповідне законодавство та багаторічний нелегальний видобуток уже завдали достатньо шкоди українським лісам. Тому, необхідно запровадити всім зрозумілі та чіткі правила гри, врахувати інтереси

місцевих жителів, інтереси обласної громади та інтереси держави, яка отримуватиме прибутки [119].

Діалог та тісна співпраця усіх зацікавлених сторін, здатні зрушити із місця будь - які складні завдання. Це ж саме стосується і упорядкування та встановлення законних правил гри на ринку видобутку та реалізації бурштину в Україні.

Припинити незаконний видобуток бурштину й забезпечити законність і правопорядок у бурштиноносних регіонах можливо лише за умови забезпечення сталого розвитку цих територій, складовими частинами досягнення якого можуть бути: розв'язання проблеми зайнятості місцевого населення; запровадження механізмів державно-приватного партнерства; створення сучасної інфраструктури; запровадження енергоефективних технологій; реалізація проектів у сфері освіти, науки, рекреації; врегулювання питань реалізації та перероблення видобутої сировини тощо [212].

Вирішення досліджуваної проблеми, потребує також всебічного покращення відносин, які виникають паралельно із незаконним видобутком бурштину.

Адже, недостатньо врегулювати правове поле бурштиновидобування і тим самим забезпечити стовідсотковий позитивний ефект.

Тому що люди, які виживають за рахунок такого заробітку, продовжать шукати нелегальні можливості отримати дохід, тим самим розхитуючи ситуацію, а не стабілізуючи її.

Необхідно посилити контроль за особами, які здійснюють незаконний видобуток і посередниками між видобувниками й реалізаторами бурштину, слід покласти на місцеві органи влади й органи самоврядування, а також посилити на місцях підрозділи національної поліції та територіальні органи Державної екологічної інспекції України [146; 10].

Оскільки, представники місцевих представницьких органів та органів управління, як ніхто інші, знають усіх нелегальних видобувачів бурштину у своїх регіонах.

Тому, їх ефективна співпраця та якісний контроль процесу бурштиновидобування, а також пропаганда можливого понесення покарання за

незаконні та самовільні процеси із бурштином, лише сприятиме стримуванню протиправних діянь та намірів їх вчинити.

Також, варто наголосити, що свого часу були спроби у проекті Закону «Про видобування та реалізацію бурштину» вдосконалити правове регулювання відносин у сфері видобування та реалізації бурштину: визначалися види та строки користування бурштиноносними надрами, особи, що можуть бути користувачами таких надр, порядок укладання договорів про видобування бурштину тощо. У проекті також встановлювались статус спеціалізованих комунальних підприємств і старательських артілей у бурштиновій галузі, порядок надання спеціальних дозволів на користування бурштиноносними надрами, плати за їх користування, порядок поділу ділянок таких надр на старательські ділянки тощо [120].

Але далі проекту закону такі положення не дійшли та на сьогодні актуальними лишаються лише на папері.

Згаданий законодавчий проект визначає поняття бурштину як корисної копалини, що об'єднує різновиди викопних смол (сукценіт, руменіт, бірміт, симетіт, ретиніт, геданіт, чемоїніт), придатних для використання в ювелірно-виробній, хімічній, фармацевтичній та інших галузях виробництва [120].

Напрацювання у правовому полі, що стосується правового регулювання бурштиновидобування мають як практичні для галузі пропозиції так і спірні моменти, тому прийнятими у цілому згадані вище зміни не були, але так і залишилися недоопрацьованими.

Тим не менше, у даному проекті визначилися особливості набуття права користування на геологічну інформацію про бурштиноносні надра, порядок утворення та діяльності бурштинової біржі, особливості проведення біржових операцій на таких біржах тощо [8].

Варто вказати, що депутати Верховної Ради України неодноразово порушували питання правового регулювання видобування та реалізації добутого бурштину: проекти Законів України «Про бурштин» [194], «Про особливості видобутку бурштину-сирцю на родовищах і проявах, які не мають промислового значення» [195], «Про старательську діяльність» [196].

Метою даних проектів, їхні автори зазначали подолання негативних моментів у бурштиновидобувній галузі, які їй шкодять з точки зору права і справедливості.

Однак, ні один із вказаних законопроектів ухваленим так і не був задля можливості реального подальшого законного видобутку цієї корисної копалини.

Як зазначає Н. Кобецька, і з якою неможливо не погодитись, основними формами такого [дозвільно-договірного] регулювання на етапі набуття права використання природних ресурсів та в процесі його здійснення виступають документи дозвільного характеру й різноманітні договірні конструкції. У подальшому важливим є забезпечення системного послідовного підходу до встановлення тих чи інших способів регулювання природокористування, ефективне поєднання прямого адміністративного впливу та гнучкості договірного регулювання, виходячи з пріоритету захисту екологічних природоохоронних інтересів, мінімізації екологічної шкоди, забезпечення раціонального та ефективного природокористування [62, с.247].

Отже – завдання правової політики є відрегулювання дозвільними і договірними механізмами розвитку приватної ініціативи на місцях, яка поки що бурхливо розвивається в незаконному руслі.

Хоча нелегальне видобування бурштину, порівняно, в останні роки знизилось, принаймні, такі новини вже не є щоденними і відійшли на другий план у зв'язку з війною, але тим не менше, в матеріалах змі проходить інформація, що нечисті на руку ділки останнім часом знову активізувались використовуючи давню східну стратегему – «грабуй під час пожежі», що вже представляє собою дії на грані з мародерством – грабунок національних багатств здоровими, придатними для важкої роботи незайнятими чоловіками, на фоні того, як правоохоронна система держави зорієнтована передусім на відсіч ворогу і недопущення диверсій і провокацій, а їх співвітчизники і сусіди у лавах ЗСУ б'ються і гинуть, даючи відсіч збройній агресії.

1.3. Розвиток правового регулювання у сфері видобутку бурштину

Природоресурсне право має об'єднати норми права, які визначають загальні засади встановлення права власності на природні ресурси, форм і способів раціонального природокористування, процедуру надання дозволів на спеціальне природокористування, особливості процесу відновлення порушених природних ресурсів [47, с.152].

Говорячи про видобування бурштину як прибуткової галузі, варто зазначити, що бурштинові поклади відносяться до надр країни, про які у Конституції України говориться так: «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» [73, ст.13].

Кодекс України про надра ширше розкриває зміст поняття «надра» - «це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння» [68, ст.1].

Як йдеться в зазначеному Кодексі, надра можуть надаватися у користування для: «геологічного вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ)» [68, ст.14]. Таке трактування надрокористуванням у сфері бурштинової галузі у Кодексі [68] з'явилося відносно нещодавно на підставі змін, які були внесені Законом України «Про внесення змін

до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» [121].

Стихійний нелегальний видобуток бурштину, який доволі тривалий час призводить до непоправних екологічних втрат та фінансових недоотримань у державну казну, завдає великі матеріальні та екологічні збитки країні.

Тому це питання потребує якісного правового врегулювання уже тепер. Перешкодою, яка стоїть на заваді цим змінам є відсутність проектних ініціатив у законотворців та правоохоронна бездіяльність, оскільки, ця проблема напряду пов'язана із корупційними схемами, які склались на чиновницькому рівні.

Науковці підкреслюють, що причиною всьому цьому стала низка соціально-економічні та юридичних передумов.

Заплутане правове регулювання, важка соціально-економічна ситуація в бурштиноносному регіоні (безробіття, зниження рівня життя населення, підвищення рівня захворюваності в результаті недотримання техніки безпеки та важких умов праці, складна криміногенна ситуація) призвели до тінізації видобутку. Місцеві мешканці змушені заробляти незаконним видобутком бурштину, оскільки іншої роботи немає [212, с.111].

Враховуючи таку точку зору, варто підкреслити, що автор наголошує на фінансовій безвиході місцевого населення, оскільки, це їх змога мати хоч якусь роботу та заробіток. Така ситуація на місцях негативно відображає реальне становище сільського населення країни, яке не маючи робочих місць, змушене шукати напівлегальні способи заробітку, виїжджати за кордон, щоб мати змогу хоч якось зводити кінці з кінцями.

Варто зазначити, що в Україні є ряд господарств, що працюють офіційно та легально на родовищах бурштину, користуючись при цьому спеціальними дозволами на користування надрами.

Українські компанії, які мають державні ліцензії на видобуток бурштину, щорічно видобувають близько 4 тон цього мінералу. Це лише невеликий відсоток від реальних об'ємів видобування бурштину в Україні. Набагато більше його викопують старателі на незаконних промислах, які держава не контролює [201].

Відсутність конкретних рішень у цій сфері, як вбачається, частково пов'язана з бездіяльністю та халатністю органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Утім, слід зазначити, що останнім часом відбувались неодноразові законодавчі й організаційні спроби врегулювати ситуацію та поєднати державні й місцеві інтереси в процесі видобутку й реалізації бурштину, але це не дало бажаних результатів. Нещодавно, у 2019-2020 роках, до цієї проблеми повернулись знов шляхом внесення змін до законодавства про видобуток бурштину й інших корисних копалин [10].

Свого часу нинішній Президент України висловив наміри, які вселяли оптимізм щодо законодавчого врегулювання проблемного питання видобутку бурштину в Україні. Ним було озвучено доручення розробити проекти закону про легалізацію грального бізнесу та видобуток бурштину і прийняти відповідні закони до жовтня 2019 року [51].

Результатом таких заяв Гаранта Конституції, Верховною Радою України було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин», в загальному вжитку та в медіа його часто називають «Закон про врегулювання видобутку бурштину» [121]. Основним позитивним кроком, який було прийнято у ньому, стало встановлення кримінальної відповідальності за незаконний видобуток та введення єдиного дозволу на розвідку.

Відповідно до його положень, запроваджується механізм резервування земельних ділянок для потреб надрокористування до початку проведення аукціону чи конкурсу [121].

Варто наголосити, що чинний Кодекс про надра, регулювання питань такого роду не передбачав [68].

З прийняттям даного законодавчого акту, ввели єдиний дозвіл на розвідку з правом видобутку бурштину на 5 років на ділянки до 10 га через електронні аукціони ProZorro [122; 159]. Кодекс про надра такі положення до цього не містив [68].

Таким чином, наведений Закон України врегулював питання спеціального дозволу на геологічне вивчення бурштиноносних надр, зокрема дослідно-промислове розроблення родовищ із подальшим видобуванням бурштину (промисловим розробленням родовищ).

Початкова ціна продажу на аукціоні спецдозволу на видобуток бурштину передбачена 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за 1 га землі [121].

До прийняття зазначеного вище законопроекту, початкова ціна розраховувалась центральним органом виконавчої влади, виходячи з вартості запасів і ресурсів корисних копалин родовищ або ділянок надр відповідно до методики, встановленої Кабінетом Міністрів України.

Також зазнали змін положення щодо провадження планованої діяльності з видобування корисних копалин, передбаченої Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» [176], на ділянках бурштиноносних надр, що розміщені на порушених земельних ділянках відповідно до переліку та координат, визначених Кабінетом Міністрів України: підлягає обов'язковій оцінці впливу на довкілля з обов'язковим затвердженням проєктної документації щодо проведення рекультивації відповідної земельної ділянки у встановленому законодавством порядку [121].

Варто зазначити, що положеннями Кодексу України про надра також регулюється порядок отримання спеціальних дозволів: аукціони щодо продажу спеціальних дозволів на користування надрами проводяться шляхом електронних торгів, які здійснюються за допомогою апаратно-програмного комплексу, що функціонує в мережі інтернет та забезпечує заявникам, учасникам і організатору аукціону та центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, та/або Раді міністрів Автономної Республіки Крим можливість користуватися сервісами такої системи з автоматичним обміном інформацією про процедури проведення аукціону [68, ст.16].

Окрім того, повинні бути подані необхідні документи на отримання, продовження спеціальних дозволів на користування надрами.

Той факт, що площа ділянки надр, на яку надається спеціальний дозвіл на геологічне вивчення бурштиноносних надр, зокрема дослідно-промислове розроблення родовищ із подальшим видобуванням бурштину (промисловим розробленням родовищ), не може перевищувати 10 гектарів, є позитивним кроком на шляху масштабування бурштинового видобутку.

Також, законом передбачена кримінальна відповідальність за незаконний видобуток, збут, придбання, передачу, транспортування, переробку корисних копалин, законність яких не підтверджується відповідними документами:

- караються штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

- ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або у значних розмірах, або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, - караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років з конфіскацією майна.

- наведені вище незаконні дії, вчинені службовою особою шляхом використання свого службового становища, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна [121].

Коли йде мова про значний розмір, то під ним слід розуміти вартість бурштину, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Кримінальна відповідальність передбачена і за ухилення від рекультивації земель [121].

Відповідним законодавчим актом також передбачені зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення [67] такого змісту: видобування корисних копалин з використанням обладнання, яке не пройшло відповідно до закону обов'язкову сертифікацію, - тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на

посадових осіб - від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторні дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке ж порушення, - тягнуть за собою накладення штрафів на громадян і посадових осіб від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [121].

В останньому випадку ця цифра може становити від 5100 грн до 10200 грн, що приблизно дорівнює вартості видобутого за одну нелегальну зміну бурштину.

Хоча в цілому це також крок до системи цивілізованого видобутку.

Тому, можна говорити, що такі зміни все ж впливатимуть на те, що кількість бажаючих, зайнятися такого роду нелегальним бізнесом, зменшиться на фоні розмірів можливих штрафних санкцій щодо них.

Згаданим нормативно-правовим актом встановлюються зміни до низки нормативно-правових актів, якими, зокрема передбачене видобування бурштину на всіх землях, окрім земель природно-заповідного фонду, оздоровчого призначення, рекреаційного призначення, історико-культурного призначення та водного фонду із застосуванням сертифікованого обладнання, показники безпеки якого наводяться в нормативних документах. Важливим є те, що закон передбачає обов'язкову оцінку впливу на довкілля - тривалу процедуру, яка передуює видобутку [95].

На продовження згаданих змін, було прийнято Закон, що містить у собі зміни до Податкового кодексу України [112] про зниження ставки рентної плати на видобуток бурштину з 25% до 10% [123].

Головною метою таких змін став аргумент про те, що попередня висока рентна плата не виправдала себе та призвела до значного зниження її надходжень до бюджету через корупційні схеми.

Іншими словами, таке пониження ренти на видобуток бурштину також має стимулювати легалізацію його видобутку.

Як свідчить наведений матеріал, видобуток бурштину є однією із нагальних проблем, яку потрібно вирішити, так як зберігається тенденція до збільшення шкідливих наслідків для екології, економіки та політичної стабільності в країні.

Прямими наслідками незаконного видобутку бурштину є знищення родючого шару ґрунту (а на його відновлення потрібні роки), забруднення вод унаслідок роботи мотопомп, зміни гідрологічного режиму боліт, лісів та озер. Видобуток бурштину ведеться й на територіях природно-заповідного фонду, що призводить до значних втрат для біорізноманіття [216].

Нелегальний видобуток бурштину і відсутність його належного правового регулювання, стали причиною того, що українські підприємці не хочуть ризикувати та брати іноземні інвестиції для подальшої розробки сировини бурштину на місцях, оскільки цей ринок є абсолютно тіньовим та контрабандним.

Нажаль, Україна, як держава, ніяк не може належно попіклуватися про свої сировинні запаси дорогоцінного каменю-бурштину, який розкрадається в колосальних масштабах.

Для міжнародних партнерів така ситуація в галузі, лише свідчить про неможливість нашої країни остаточно здолати корупцію та витіснити олігархів із державного управління.

Як приклад, можна навести, той факт, що на деяких територіях, де проводять масовий видобуток бурштину, знаходяться землі природо-заповідного фонду, які охороняються не лише законодавством України, але й на міжнародному рівні.

Однак, такі випадки мають місце, що є абсолютно протизаконно та повинно охоронятися першочергово та оперативно.

Бернська конвенція [72] та Угода про асоціацію України з ЄС [221] вимагають охороняти окремі види тварин, рослин та їхні місця перебування по всій території України - а така охорона на території «бурштинових» районів фактично неможлива [216].

Все більше науковців схиляються до думки про те, що потрібно створити якісний контроль з боку держави за цим видом промислу і проводити адекватну політику щодо бурштиновидобування.

На сьогодні є потреба у спрощенні процедури отримання дозволів на спеціальне надрокористування у сфері видобутку бурштину, ліквідації державної монополії на видобуток бурштину на землях лісового фонду та публічності процесу отримання спецдозволів. Також необхідним є розроблення відповідних методів дендрорекультивації [217].

В даному випадку, під дендрорекультивацією розуміється поступове відновлення пошкоджених лісових масивів аж до їх первинного природнього стану.

Потрібно створити умови, при яких законний шлях видобування бурштину був би прибутковішим.

Державі варто налагодити процес внутрішньої переробки бурштину, що забезпечить нові робочі місця для осіб, які займатимуться промислом, але з дотриманням природоохоронного законодавства й екологічних умов місцевості [217].

Головним посилом для налагодження правової роботи галузі, на благо своєї країни, є комплексний підхід до врегулювання складного питання легалізації бурштиновидобування.

Оскільки, контрабанда бурштину - це лише айсберг, який на поверхні, а під ним глиба невирішених соціальних, екологічних, політичних проблем.

Сучасні заходи спрямовані на реформування бурштиновидобувної галузі, дещо різняться від попередніх способів та методів.

Замість прийняття єдиного спеціального закону про бурштиновидобувну діяльність, зараз пропонуються і приймаються зміни та доповнення до вже чинного законодавства.

Як наголошувалося вище, мова йде про Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину й інших корисних копалин» [121].

У першу чергу, зміни торкнулись кодифікованих актів, а саме: Кодексу України про надра (з'явився спеціальний дозвіл на геологічне вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислову розробку родовищ із

подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ)) [68]; Податкового кодексу України (тимчасово встановлено знижену ставку рентної плати за користування надрами для видобування бурштину) [112]; Земельного кодексу України (розв'язання питання щодо надання земельних ділянок на дослідно-промислову розробку родовищ бурштину й умов користування ними) [52]; Кримінального кодексу України (встановлення кримінальної відповідальності за незаконне видобування, збут, придбання, передачу, пересилання, перевезення, перероблення бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами) [77]; опосередковано вплинули на Постанову Кабінету України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [131]; Закон України «Про угоди про розподіл продукції» [190]; Закон України «Гірничий закон України» [30]; Закон України «Про землеустрій» [161]; Закон України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) [179]; Закон України «Про Митний тариф України» [165] й інші.

Сучасний законодавчий підхід, який обрала нині законодавча влада для врегулювання питання контрабанди бурштину, полягає в тому, що зміни, які приймаються у даній галузі, відносяться не лише до проблеми видобування бурштину, а й в цілому до галузі гірничого видобутку, шляхом пошуку стандартизованих оптимальних рішень.

Як приклад такої законодавчої діяльності, була спроба поряд з розв'язанням нелегального видобутку бурштину, врегулювати питання надання земельних ділянок для потреб надрокористування; забезпечити якнайбільшу прозорість проведення аукціонів щодо продажу спеціальних дозволів на користування надрами; запровадити необхідність обов'язкової рекультивації земель, порушених внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ бурштину чи його видобування та інше [10].

Такий підхід виглядає доволі логічно та виправдано, оскільки, належно врегулювавши всю галузь надрокористування, законотворець, тим самим, паралельно врегульовує також способи та методи законного видобутку бурштину.

Щодо змін, які набули чинності та уже діють - видання єдиного дозволу на геологічне вивчення надр і видобування бурштину, що дасть користувачу необхідний обсяг прав для проведення розвідки й видобування бурштину строком дії на 5 років; звільнення користувачів бурштиноносними надрами, які отримали спеціальний дозвіл на користування такими надрами, від необхідності отримання гірничого відводу; обмеження площі ділянки надр, на яку надається спеціальний дозвіл на геологічне вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ із подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ), до 10 га; заборона експорту необробленого бурштину-сирцю. Проте можливість експорту легально видобутої продукції, її продажу за світовими цінами є одним зі стимулів інвестування саме в легальний видобуток бурштину[10].

Такі норми наводять на оптимістичний погляд щодо можливого відродження та налагодження легального бурштиновидобування, яке буде на благо всієї країни, а не окремих контрабандистів та продажних чиновників.

Зміни відбулись і у сфері застосування юридичної відповідальності: Кодекс України про адміністративні правопорушення було доповнено статтею «Порушення вимог щодо видобутку корисних копалин» [67, ст.58], за якою передбачаються штрафи за видобування корисних копалин із використанням обладнання, яке не пройшло відповідно до закону обов'язкову сертифікацію[10].

Такі зміни вселяють надію на те, що все ж таки нелегальний видобуток бурштину можна буде взяти під повний державний контроль та обернути його на благо всього суспільства.

А також даний законодавчий підхід за своїм змістом може стати на захист довкілля та здоров'я людей, шляхом усунення можливості використання небезпечних та шкідливих механізмів та кустарного обладнання під час видобування бурштину.

Зміни й доповнення до Кримінального кодексу України в процесі вдосконалення правового регулювання видобутку бурштину спрямовані передусім на усунення корупційної складової частини цього процесу шляхом

прийняття нової редакції статті 206 «Протидія законній господарській діяльності»; встановлення безпосередньої заборони на незаконне видобування, збут, придбання, передачу, пересилання, перевезення та переробку бурштину шляхом доповнення Кримінального кодексу України новою нормою в статті 240¹; посилення кримінальних санкцій за порушення правил охорони надр, особливо за недотримання вимог рекультивації землі; умисне ухилення від обов'язкової рекультивації земель, порушених внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ бурштину чи його видобування, передбачено ст. 254 Кримінального кодексу України [77; 10].

Збільшення міри покарання та кількості передбачених правопорушень як таких, що є незаконними, посилює вірогідність того, що правопорушники остерігатимуться від вчинення такого роду діянь через загрозу понесення можливої достатньо великої відповідальності.

Отже, такі заходи реформування законодавства, спрямовані на якісне перетворення бурштиновидобувної галузі, можуть суттєво вплинути на вирішення проблем і сприяти розв'язанню ситуації, щодо забезпечення належного правового регулювання видобутку бурштину, стимулювати законослухняну поведінку й знизити рівень криміногенної ситуації в бурштиноносних місцевостях та забезпечити ліквідацію організованих злочинних організацій, що здійснюють контрабандний видобуток сонячного каменю.

Законність, гласність та відповідальність - основні компоненти, які необхідні для забезпечення виконання цілі ліквідації незаконного видобування бурштину .

Отже, елементами зі створення надійної та ефективної нормативно-правової бази у сфері бурштиновидобування можуть стати: посилення державного й самоврядного контролю у місцевостях, де його видобувають; гарантування прозорого й зрозумілого порядку отримання спеціальних дозволів на користування бурштиноносними надрами; запровадження спрощеної системи оподаткування на такий вид промислу; покращення та реалізація вимог щодо екологічної та техногенної безпеки під час його видобування, а також нормативів

щодо охорони навколишнього природного середовища; невідворотність відповідальності за порушення діючого законодавства.

Супроводжуваними компонентами на шляху удосконалення державного регулювання бурштиновидобувної галуззі мають бути заходи державного регулювання на покращення соціально-економічного рівня життя населення відповідних територій та країни загалом, розв'язання проблем працевлаштування населення.

Лише комплексне застосування окреслених та інших заходів, сприятиме позитивному вирішенню досліджуваного питання.

З наведених думок випливає, що для досягнення позитивного ефекту у бурштиновидобувній галуззі, потрібна якісна і тісна співпраця усіх гілок влади як загальнодержавного так і місцевого значення.

Зрозуміле законодавство, яке практичне в застосуванні, а також забезпечення його виконання правоохоронними органами і передбаченою відповідальністю - здатні привести проблемну галузь у прибуткову для держави.

Держава в особі центральних та місцевих органів влади, як законодавчої, так і виконавчої, змушена докладати зусиль для вирішення зазначеної проблеми, однак помітних зрушень наразі не досягнуто. Порушені землі назавжди виводяться з господарського обігу, адже відновленням таких земель часто нехтують або ж заходи з рекультивациі проводяться в мінімальному обсязі [57].

Спільна взаємодія гілок влади усіх ланок, спроможна змінити ситуацію на краще у бурштиновидобувній галуззі України і привнести значну користь для економічного збагачення держави та покращення екологічної ситуації на місцях видобування бурштину.

Також, варто наголосити на тому, що технологія нелегального бурштиновидобування на сьогодні знаходиться у кричущому стані, що не лише завдає збитки економіці країни, а й знищує ландшафтну складову місць покладів бурштину.

Тому якнайшвидше необхідно на державному рівні зайнятися також правовим врегулюванням охорони та відновлення ґрунтів - місць його залягання.

В Україні питання рекультивації земель є одним із основних завдань правової охорони земель, оскільки чинне законодавство не забезпечує їх належної охорони. Одним з напрямів втручання у ситуацію з боку державних органів та громадськості є діяльність з практичної реалізації реабілітації порушених ділянок [57].

Свого часу було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації пілотного проекту рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину» [44].

З метою виконання її положень була також прийнято ряд нормативно-правових актів: «Перелік земель лісогосподарського призначення, у межах яких є частини, які порушені внаслідок незаконного видобування бурштину і потребують рекультивації» [143].

Варто зазначити, що до даного Переліку внесено дані про 2046 земельні ділянки, порушені внаслідок незаконного видобування бурштину. Їх загальна площа складала більше 30000 га [143].

Наразі питання оптимальної взаємодії людини та навколишнього природного середовища гостро постають перед світовою спільнотою. На жаль, проблеми раціонального використання природних ресурсів не виносять на перший план, але вони характеризуються величезними масштабами змін ландшафтів. Особливо такі зміни відчутні у місцях видобування корисних копалин [65].

Цифри просто вражають, оскільки, питання таких величезних площ пошкоджених ґрунтів, мали б змусити чиновників вирішувати окреслену проблему щодо бурштиновидобування негайно, щоб мати змогу на нормативному рівні стабілізувати ситуацію.

Однак, практично, на сьогодні змін у даній галузі та її правовому регулюванні не відбувається.

Самовільний видобуток бурштину призводить до спаду економіки у країні та знищення природи через зміни рельєфу, винищення природних ландшафтів, погіршення стану ґрунтів, зміни у режимі поверхневих і ґрунтових вод і як наслідок - до тотального винищення лісових масивів [65].

Як бачимо, проблема нелегально видобутку бурштину носить комплексний характер і, відповідно, її наслідки зачіпають велику кількість сфер діяльності держави, соціального становища людей, належного стану екосистем країни.

Незаконна діяльність щодо видобування зазначеного цінного каменю в Україні, несе шкідливий вплив на екологічний стан відповідних територій та завдає економічної шкоди країні.

Тому такого роду діяльність повинна ліквідуватися, а винні притягуватися до відповідальності.

Постійно ведеться мова про корумпованість та колосальні збитки, які несе державі незаконний видобуток бурштину та відсутність належної правової роботи відповідних органів у даній сфері.

Варто зазначити, що проблеми, які існують в українській сфері надрокористування є загальновідомими та висвітленими детально навіть у законодавчих нормах.

Так, наприклад, у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» йдеться про те, що: «У сфері надрокористування в Україні існують системні проблеми, що становлять реальну загрозу економічній безпеці держави. На території України, яка становить 0,4 відсотка суходолу планети, виявлено до п'яти відсотків усіх мінерально-сировинних ресурсів земної кулі. В Україні виявлено понад 20 тисяч родовищ і рудопроявів з 95 видів корисних копалин, з яких близько 8 тисяч родовищ мають промислове значення і обліковуються Державним балансом запасів корисних копалин. Загальна кількість розроблених родовищ становить близько трьох тисяч. Водночас неефективне державне управління у цій сфері, відсутність інвестицій, використання видобувними підприємствами застарілого обладнання, зношеність якого становить до 70 відсотків, відтік кваліфікованих спеціалістів призвели до зниження якості виконання робіт у галузі [171].

Як бачимо, на нормативно-правовому рівні в Україні проблема галузі надрокористування висвітлена, але шляхи її подолання на сьогодні досі чітко не визначені.

Корумповано-бюрократична система ніяк не може відмовитися від застарілих методів роботи і, відповідно, приймати ефективні рішення, які б змогли змінити ситуацію в галузі на краще.

Більшість корисних копалин в Україні видобувають у межах кількох головних гірничопромислових регіонів - Донецького, Криворізько-Нікопольського, Прикарпатського. Довготривале інтенсивне видобування надр у цих регіонах призвело до істотних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Головними чинниками негативного впливу є надзвичайно висока концентрація гірничих підприємств, високий рівень виробленості переважної більшості родовищ, нелегальне видобування бурштину у значних масштабах, що призвело до порушення екосистем, недостатній обсяг фінансування робіт, пов'язаних із зменшенням впливу на навколишнє природне середовище, зумовленого розробкою родовищ та непроведенням рекультивації вироблених ділянок, передусім Полісся [171].

Виникає якийсь парадокс, оскільки, держава в особі її керівного апарату, маючи можливості для ефективного та швидкого збільшення надходжень до державного бюджету, від легальної діяльності бурштиновидобувної галузі, продовжує займатися популістськими гаслами та ігнорувати потребу в забезпеченні належного правового регулювання даного виду діяльності, що продовжує призводити до колосальних економічних збитків та руйнування природного середовища країни.

Перехід до ресурсозберігаючих технологій, повноцінне впровадження оцінки впливу на довкілля, обов'язковість рекультивації та невідворотність відповідальності за порушення природоохоронного законодавства мають стати основними напрямками збалансованого використання надр України [171].

З наведеної інформації випливає, що напрацювання шляхів подолання кризи у галузі надровидобування уже мають місце та відповідне належне обґрунтування.

Однак, залишається проблемою на практиці реалізувати вище зазначені напрямки, і тим самим створити умови збалансованого використання надр України.

Належне державне управління в галузі геологічного вивчення та використання надр, залучення інвестицій сприятимуть збільшенню видобутку гостродефіцитної сировини і підвищенню економічної незалежності та безпеки держави [171].

Ефективність управління та належне правове регулювання - запорука успіху даної галузі надровидобування, яка може зайняти провідне місце у розвитку економіки країни та забезпечення благополуччя держави за умови продуманої державної політики.

Відсутній чіткий механізм управління і належного державного нагляду за використанням і охороною надр, що призводить до безгосподарного ставлення гірничодобувних підприємств до мінеральної сировини та зростання необґрунтованих її втрат [103, с. 85].

Ігнорування державою довгий час критичного становища у сфері бурштиновидобування призвело до того, що нелегальний та контрабандний видобуток і збут бурштину переріс у масове явище.

Такий підхід держави підриває економічні та правові засади, якими вона повинна керуватися у своїй роботі, а також довіру населення до її правоохоронних органів і чиновницького апарату, які не вчиняють рішучих дій щодо вирішення гострого питання.

Якомога швидше потрібно на рівні держави приймати відповідні рішення та рятувати дану галузь від рук контрабандистів.

Лише якісне та ефективне правове регулювання здатне налаштувати процес бурштиновидобування на благо всієї країни та її народу.

Дієвість чиновників усіх рівнів та беззаперечна допомога правових органів на місцях, які не керуватимуться власними інтересами та бажанням наживи, може змінити ситуацію на краще у сфері бурштиновидобування.

На сьогодні, нажаль, більшість ланок як правоохоронної системи так і бюрократичний апарат продовжують свідомо ігнорувати дану проблему щодо офіційного видобутку бурштину. Вже ні для кого не секрет, що гроші отримані від нелегального видобутку бурштину у великій мірі осідають на верхах. Тому пришвидшеного руху до позитивних змін у правовому полі щодо бурштиновидобування поки не відбувається.

Сюди можна віднести свідоме уникнення та порушення порядку здійснення спеціального видобування бурштину й інших норм, що регулюють таке питання згідного чинного законодавства.

Плачевність ситуації з нелегальним видобуванням бурштину підсилюють численні негативні наслідки цього явища. Зокрема, серед екологічних наслідків виділяють: порушення цілісності геологічних пластів, збіднення бурштиноносних надр, порушення гідрогеологічних умов на прилеглих територіях, знищення трав'яного покриву й родючого шару ґрунту, вирубування дерев і порушення їхньої кореневої системи, зміну болотних біоценозів. Все це завдає непоправної шкоди навколишньому природному середовищу, невідворотно знищує унікальні екологічні системи [10].

У сьогоднішніх реаліях, коли весь світ дійшов до того, що змушений переходити на види діяльності, які забезпечують збереження екології та її покращення, сфера українського бурштиновидобування не повинна стояти осторонь.

На даний час, як ніколи, на планеті гостро стоїть питання продуманої екологічно безпечної господарської діяльності у всіх сферах суспільного життя.

Тому, руйнівний вплив від безвідповідального знищення поліських ландшафтів та ґрунтів, який відбувається до тепер на місцях нелегального бурштиновидобування, несе велику шкоду природі та має бути зупинений державою.

В тому числі і в рамках виконання Україною взятих міжнародних зобов'язань у сфері збереження світової екології та забезпечення шляхів її відновлення.

Соціальні наслідки виявляються в підвищенні рівня криміногенної обстановки в регіоні, високому рівні травматизму й смертності серед старателів через недотримання правил безпеки, у вигляді зростання соціальної напруги через конфлікти між старателями й пересічними громадянами [120].

Отже, неякісна нормативно-правова база у сфері бурштиновидобування прямим чином лише сприяє даній катастрофічній ситуації, що склалася в галузі та продовжує мати в ній місце.

Контрабанда бурштину призвела до того, що держава недоотримала величезні доходи до бюджету від його нелегального видобування та реалізації.

Варто наголосити, що від недосконалості українського правового поля, напряду також страждає навколишнє природне середовище, яке нищать копачі заради наживи, а державні чиновники закривають очі та отримують «відкати» від злочинних діянь старателів.

При цьому, не варто забувати і соціальну складову проблеми. Складна економічна ситуація в країні, відсутність робочих місць, призвела до того, що люди масово виїжджають за кордон у пошуках кращого життя, або крадуть у себе бурштин та реалізують потай від держави, щоб мати хоч якісь засоби для свого існування.

Однак, це не виправдання для останніх, оскільки, завжди є законний метод отримати гроші або намагатися знайти як їх заробити.

З цим пов'язана проблема ментальності українського суспільства, часто низькою екологічною, громадянською та правовою культурою його громадян. При цьому, фактор психології і правової культури, ментальності в формуванні екологічного мислення є одним з найважливіших а дбайливе ставлення до природи і дотримання еколого-правових норм йде від еколого-правової культури особистості [236, с. 301].

Комплексна робота усіх державних органів, пропаганда правоохоронної системи, а головне - бажання владної верхівки, здатні кардинально поміняти ситуацію в галузі.

Потрібно лише чесна воля і бажання нарешті змінити відносини бурштиновидобування на краще.

Отже, у питанні розвитку законодавства у галузі видобування бурштину рано ставити крапку. Законодавчі зміни, оглянуті вище є здебільшого паліативними, а тому і ситуація з війною відсунула бурштинову проблему на другий план, хоча у побудові нової України, на нових принципах прийдеться ретельно розбиратись з видобутком бурштину і будувати нове законодавство.

Висновки до Розділу 1

Видобуток бурштину в західних регіонах України представляє собою не лише проблему природоресурсного права, належного правового регулювання відповідно галузі природокористування, а становить комплексну проблему розвитку соціально-економічного становища населення відповідних територій, побудови ефективної соціальної інфраструктури, забезпечення достатнього рівня життя.

Характерними причинами соціально-економічної проблеми нелегального видобутку бурштину став, окрім негативної економічної ситуації на певний час колапс і падіння авторитету місцевої влади, як не дивно, демократизація суспільства, породжена Революцією Гідності, що в сукупності певні кримінальні кола і зрощені з криміналом правоохоронці сприйняли як сигнал до всездозволеності, після чого ситуацію було вже важко виправити, тому що залучення до нелегального видобутку місцевого населення стало масовим.

З іншого боку, самі характеристики бурштину як корисної копалини — невелика глибина залягання, розміщення в піщаних ґрунтах і доступність для кустарної розробки гідравлічним методом, відносно висока цінність в малих об'ємах якісно вплинули на перетворення нелегального видобутку в соціально-економічну та екологічну проблему, своєрідне «ресурсне прокляття» місцевого гатунку, яке можна в якійсь мірі порівняти на українських теренах з нелегальними вугільними «копанками» в Донбаському регіоні, де ситуація була дуже схожою —

видобуту сировину можна було отримати на локальній ділянці силами невеликої групи працівників, озброєних примітивним і недорогим знаряддям.

Проблема також полягає в тому, що в сприйнятті самих місцевих мешканців, що прямо чи опосередковано відобразилось і в позиції органів місцевого самоврядування, спікерів від громадськості, тощо, видобуток бурштину перетворився на свого роду «старательський привілей», явочним порядком набутий місцевим населенням. Моральний виправдовуючий наратив був побудований наступним чином: мовляв, оскільки влада не піклується належним чином про населення, корупцією просякнуті вищі ешелони урядування, то і ми, місцеві жителі, маємо право якимось забезпечувати свій добробут, а засіб для цього знаходиться у нас під ногами, тому будь ласка, не заважайте нам піклуватись самим про себе.

Подібного роду думки абсолютно недвозначно висловлювались у різного роду проєктах реформ бурштиновидобування, пропозиціях визначення правового статусу старателя, старательської артілі і тому подібних.

Слід однозначно констатувати, що подібний спосіб реформи освоєння бурштинових покладів в будь-яких його варіаціях є псевдоправовим і категорично шкідливим, не відповідає принципу права власності українського народу на надра, тому що будь-яке децентралізоване видобування корисних копалин є технологією минулих століть і не може забезпечити принципу раціонального використання природних ресурсів, спричиняючи шкоди в рази більше, ніж вартість видобутого, тому є несумісним з принципом сталого розвитку.

Ідеологічне забезпечення реформи бурштиновидобування має починатись з принципового рознесення трьох домінант – необхідності забезпечення рівня життя населення бурштиноносних регіонів (як і жителів України в цілому) і освоєння бурштинових покладів як джерела економічної вигоди, міркування якої мають до відомої межі обмежуватись інтересами комплексної охорони природних ресурсів – земельних, лісових, водних, тваринного світу та інших.

Правова політика в бурштиновидобувній галузі – це комплекс правових і економічних заходів, що розробляються концептуально в середовищі фахівців у

галузі права, економіки, соціальної політики, екології, надрокористування, проходять апробацію в фахових дискусіях, аналізуються і моделюються, прораховуються з точки зору безпосередніх і віддалених наслідків та втілюються у законодавство з метою досягнення планових показників соціального розвитку, економічного добробуту та екологічної безпеки на засадах міжнародно-правового принципу сталого розвитку людини і довкілля.

При побудові правової політики повинна бути врахована та суспільно-правова проблематика, що склалась на даний момент у сфері видобутку бурштину і яка виходить за межі природоресурсної галузі, не в такій мірі як, наприклад земельні ресурси, що у вигляді земельних ділянок, як предмету цивільного обігу значно відокремились від суто природоресурсного правового регулювання, але безумовно слід врахувати, що грабіжницьке видобування бурштину лавиноподібно захлинуло значні маси населення, в набагато більшій мірі ніж незаконний видобуток лісу, тваринних і водних біоресурсів, по відношенню до яких в суспільстві сформований однозначний консенсус щодо нелегальності даної діяльності. На відміну від цього, бурштиновидобування просякнуте хибними і в значній мірі штучно запровадженими наративами про «старательські привілеї» місцевого населення, артільний видобуток і тому подібні, отже при формуванні такої політики завданням є водночас викорінення шкідливих концептів, що дезорганізують практику застосування законодавства, з одного боку, а з другого боку, уникнути проблеми неврегульованості бурштинового промислу, завдяки якій відносно сформована модель притягнення до кримінальної відповідальності за незаконний видобуток і разом з цим організація легального бурштиновидобування через запутаність, вузьку специфіку і взаємну суперечливість законодавства видається практично неможливою, або доступною одиницям акторів, які мають глибоко ешелоновану бюрократично-корупційну підтримку.

Таким чином, правова політика у сфері видобутку бурштину представляється нам вибором з певної множини, градієнта можливостей, в якому на одному боці стоїть дуже зарегульований варіант - надзвичайно високий поріг входу в галузь,

що передбачає наявність великого статутного капіталу, сучасного обладнання і кваліфікованого інженерного персоналу, досвіду аналогічних робіт і наступної рекультивації ділянок, значних витрат на дослідно-вишукувальні роботи з геологічного вивчення ділянок, проведення складної оцінки впливу на довкілля, передача незначних за площею ділянок під промисел і вимога відновлення на них деревної рослинності до попереднього стану, що передбачає 40-50-річний цикл спеціального природокористування з нульовою шкодою для довкілля; з іншого боку – всі можливі компроміси і спрощення аж до «застовблення» ділянок явочним порядком і поставленого податку з гектару виробіток, на кошти якого потім має здійснюватись рекультивація спеціалізованими господарюючими структурами.

Вихідним принципом даної правової політики має бути усвідомлення того, про що мовчать усі учасники дискусії – нешкідливого для довкілля видобутку корисних копалин не існує. Існує можливість збалансованого, сталого розвитку, але який негативно впливає на миттєву рентабельність. Вирішення даного завдання і буде відповідальним формуванням правової політики у бурштиновидобувній галузі.

Наприкінці 2019 року на державному рівні було прийнято пакет законодавчих змін, який умовно можна назвати «малою бурштиновою реформою» оскільки це комплекс узгоджених змін до природоресурсного, земельного, податкового, господарського та кримінального законодавства, який прийнятий під впливом і з урахуванням соціально-економічної проблематики, яка склалась у сфері видобутку бурштину протягом минулого десятиліття. Така реформа є дещо запізнілою, але все рівно кращою за десятиліття хаотичного правового регулювання.

Дану реформу слід розцінювати як термінову і невідкладну, проте лише як проміжну на шляху комплексного розвитку законодавства у бурштиновидобувній галузі, наслідком якого має бути окремий комплексний нормативно-правовий акт, який би регулював загальні засади ведення господарської діяльності у сфері видобутку бурштину, правове становище відповідних господарюючих суб'єктів,

передбачав зайняття таким видом діяльності як виключним для такого суб'єкта, гарантував забезпечення всього циклу видобування бурштину включно з зобов'язаннями щодо рекультивації порушених екосистем на тривалий період, містив детальні процедури як входу суб'єкта в галузь, так і отримання ним кожної ділянки видобутку, і містив поетапний алгоритм розробки ділянки включно з поверненням її державі або органам місцевого самоврядування з передачею на баланс відповідному лісогосподарському підприємству, або у разі утворення водного об'єкта на масці котловану – взяття на облік у відповідних органах у сфері водних ресурсів. Одночасно мають бути регламентовані соціальні зобов'язання господарюючого суб'єкта, прядок виходу з ринку або спеціалізовані норми про банкрутство а також порядок вивільнення працівників або у разі неспроможності суб'єктів видобування – передача на торгах цілісного майнового комплексу іншому спеціалізованому суб'єкту у галузі бурштиновидобування.

Отже, законодавство у галузі видобутку бурштину набуде риси розвиненого засобу правового регулювання, якщо буде комплексно пов'язане з усіма аспектами видобутку бурштину на відповідній території і регулюватиме у нерозривному зв'язку соціальні, економічні та екологічні питання сталого розвитку територій залягання цієї корисної копалини.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ В УКРАЇНІ

2.1. Структура законодавства, що регулює діяльність з видобутку бурштину

Терміново потрібна кваліфікована та продумана державна програма, яка б допомогла прийняти та затвердити таке важливе для галузі якісне законодавство та сформувати механізм правильного та законного видобутку, реалізації та обробки бурштину в Україні.

Відповідно до Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» [127] та Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення» [142], бурштин-сирець відноситься до корисних копалин загальнодержавного значення, є дорогоцінним камінням органогенного утворення.

Існувало досить багато законодавчих спроб врегулювати питання видобування бурштину, але вони були недостатні, адже законопроекти не були прийняті, хоча викликали великий резонанс у суспільстві.

Найсучаснішим нормативно-правовим актом у даній галузі є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» [121].

Ухвалюючи цей Закон, народні депутати України мали на меті повернути в правове річище відносини щодо видобування бурштину - масове, нелегальне, а отже, - і безконтрольне видобування якого в нашій державі набуло таких масштабів, що загрожувало Україні екологічною катастрофою [1], і тому небезпідставно визнавалося однією з найбільших актуальних екологічних загроз національній безпеці [105; 99].

Аналізуючи останню чинну на сьогодні правову базу у сфері видобування бурштину, варто зазначити, що її норми спрямовані поки що передусім на врегулювання процедури отримання спеціальних дозволів на розробку родовищ

сонячного каміння, а також на посилення відповідальності за злочини щодо контрабанди та нелегального видобутку даної корисної копалини.

Якщо розглядати саме прийняті зміни щодо відповідальності за злочини у сфері бурштиновидобування, то Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» [121], лише розширив вже діючі статті Кримінального кодексу України [77] спеціальними нормами щодо даної сфери можливих правопорушень.

Спеціальна кримінально-правова норма (спеціальна норма кримінального права) - це охоронна (заборонна) кримінально-правова норма, яка є похідною від загальної та виокремлюється в результаті диференціації кримінальної відповідальності з метою зміни способу, а в окремих випадках і зміни меж, регулювання певного виду суспільних відносин [203, ст. 88].

Тобто, зміни, які були прийняті щодо відповідальності у сфері бурштиновидобувних правопорушень до Кримінального кодексу України [77] є похідними від вже існуючих у ньому норм і потрібні були для уточнення видів відповідальності через істотні відмінності характеру й ступеня суспільної небезпеки діянь, передбачених відповідними загальними та новими спеціальними нормами.

Таким чином важливим і принциповим в структурі законодавства про видобуток бурштину є розпочати з ефективної моделі кримінальної відповідальності.

Кодекс України про надра [68] корисні копалини за значенням поділяє на загальнодержавні і місцеві, а вирішення питань їх видобування покладає на Кабінет Міністрів України [162].

Даний кодифікований акт встановлює повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо надання надр у користування для розроблення корисних копалин місцевого значення та здійснення контролю за використанням й охороною надр.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [167, ст. 26, 43] відносить надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення виключно до компетенції обласних, районних, сільських, селищних, міських рад.

Загалом, законодавство у бурштиновій галузі визначає, що надра і все, що в них знаходиться є власністю українського народу. Захист права на них регулюється законодавчими актами України.

Також, варто підкреслити, що при наявності відповідних дозволів та прав на проведення видобувних робіт, корисні копалини, у тому числі бурштин, належать суб'єктам їх видобування.

Видобування корисних копалин проводиться суб'єктами підприємницької діяльності на підставі спеціальних дозволів (ліцензій), отриманих у порядку, встановленому законодавством України.

Питання надання спеціальних дозволів на користування надрами регулюються Конституцією України [73], Кодексом України про надра [68] та постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами» [157], у якій, зокрема, визначено випадки отримання спеціального дозволу з аукціоном і без останнього.

Коштовність бурштину зумовлює саме такий підхід до видачі дозволів на його видобування приватними суб'єктами господарювання та, відповідно, сплату ними передбачених платежів до бюджету.

Видача (відмова у видачі, переоформлення, анулювання) дозволу здійснюється відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [135].

Дозвіл надається на геологічне вивчення бурштиноносних надр, у тому числі на дослідно-промислову розробку родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промислова розробка родовищ).

Дозвіл надається на строк, визначений заявником, але не більш як на: п'ять років - на геологічне вивчення родовищ корисних копалин і геологічне вивчення, в тому числі дослідно-промислову розробку родовищ корисних копалин

загальнодержавного значення, та геологічне вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислового розробку родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промислового розробка родовищ) [157].

І дозволи, і договірне регулювання є механізмами організації природокористування, при чому в договірному порядку відносини сторін регулюються переважно нормами цивільного та господарського права [109, с. 197], адже поки що ніякого специфічного природоресурсного договору теорія не сформувала, а тим більше з моменту, як з покладів корисна копалина перетворюється на видобуту сировину, її реалізація відбувається вже на виключно договірних засадах. Але договірні сторони бурштинового промислу прописані в загальних актах цивільного та господарського законодавства, а от дозвільна представляє неабиякий інтерес.

В цілому, вся дозвільна сфера підприємництва є лімітованою у часі щодо дії дозволів на заняття відповідними роботами, не виключенням є і бурштиновидобування із його строками дії відповідних дозволів.

Іншою постановою «Про затвердження порядку проведення аукціонів із продажу спеціальних дозволів на користування надрами» [158] визначено процедуру продажу на аукціоні спеціального дозволу на користування надрами.

Під час продажу на аукціоні спеціального дозволу на геологічне вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислового розробку родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ), початкова ціна лота становить дві тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за 1 гектар відповідної ділянки бурштиноносних надр, що надається на умовах економічного ризику (нерівномірність залягання бурштину, недостатність геологічної інформації та неможливість проведення підрахунку ресурсів та запасів корисних копалин без проведення попередніх розвідувальних та/або видобувних робіт на певних територіях), з обов'язковим подальшим затвердженням оцінки запасів в установленому законодавством порядку [158].

Тобто, законодавством закріплена мінімальна ціна, від якої повинні відштовхуватися при проведенні аукціону щодо продажу відповідних дозволів на

бурштиновидобувні роботи на тих чи інших ділянках, де це передбачено та спеціально відведено для таких цілей.

Початкова ціна лота - це вартість лота, розрахована Державною службою геології та надр України відповідно до Методики визначення початкової ціни продажу на аукціоні спеціального дозволу на право користування надрами [141], та зазначена в оголошенні про проведення аукціону.

Водночас передбачено і спрощений порядок надання спеціальних дозволів без проведення аукціону.

Зокрема, для геологічного вивчення, дослідно-промислового розроблення та видобування бурштиноносних порід на малоперспективних на бурштин ділянках площею до 1 га, ділянках лісгосподарського призначення, порушених унаслідок незаконного видобування бурштину. Погодження на користування ділянками надр із метою їх геологічного вивчення, розроблення родовищ корисних копалин загальнодержавного значення надають відповідні обласні і міські ради, а на всі види користування надрами - Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України [98].

Тобто, спрощена процедура отримання дозволів на проведення робіт бурштиновидобувного характеру, можлива лише при умові, що затребувані ділянки незначних розмірів та потребують рекультивації після пошкодження незаконними діями старателів. Питання видобування та розробки такого розміру робіт, можуть вирішуватися на рівні місцевого самоврядування.

Загалом, законодавча основа для розвитку бурштинової галузі в Україні існує, однак не до кінця доведені питання нормативно-правового регулювання. Скарги на недосконалість законів виправдані лише частково. Закони слід виконувати усім - і тим, хто робить це «по службі», і суспільству. Аргументація на кшталт «звернення до свідомості» не має підтримки в уродженців місць, де здавна ведеться видобування дорогоцінного каміння. Бурштин для них є історією, традицією, життям, тобто можливістю здобути освіту, збудувати житло чи просто жити [105].

Для дієвих змін на краще у галузі бурштиновидобування, так і в інших галузях, потрібне реформування не лише галузевого законодавства, а комплексні зміни в усіх сферах суспільного життя, покращення добробуту, соціальних гарантій та рівня життя в цілому у всій країні.

В Україні єдина системна програма розвитку бурштинової галузі лише формується. Чітко простежується її структура та визначаються зв'язки між її складовими - прогнозування, пошуки, розроблення і експлуатація родовищ бурштину, практичне використання бурштинової сировини, нормативно-правове регулювання, інформаційно-просвітницька й музейно-пізнавальна діяльність.

Нині бурштинову галузь в Україні розвивають різні державні і приватні установи, організації та особи. Позаду залишився етап спонтанного, хаотичного розвитку галузі, набуття нею первинного досвіду організованої роботи [105]

Відмічається що забрати заробіток у старателів, прийнявши низку законів, буде замало, щоб вирішити болюче питання. Необхідно врегулювати й інші супутні невирішені питання, як приклад, проблему безробіття та низького рівня матеріального життя населення.

На шляху до вирішення тінізації бурштиновидобування, пропонується створювати спеціалізовані біржі, де можна легально придбати бурштинову сировину, державні пункти скупки видобутого каменю.

Одним із дієвих засобів протидії незаконному видобуванню бурштину є посилення кримінальної відповідальності за його нелегальне видобування та адміністративної відповідальності за правопорушення щодо його незаконного введення в обіг [105].

Тому, забезпечивши варіанти легального збуту бурштину за об'єктивною ціною, держава зможе привернути до себе старателів і показати перспективу офіційного видобування каменю.

Видобування бурштину у межах природоохоронного об'єкта тягне на покарання у 100-200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі строком до 3-х років, якщо ці дії супроводжувались підпалами, загибеллю людей, то строк позбавлення становить 5-12 років. Під статті

Кримінального кодексу України підпадають незаконне вирубування дерев і чагарників, що завдали істотної шкоди природно-заповідному фонду. За це штраф 50-100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до 6 місяців або обмеження чи позбавлення волі до 3-х років [77; 105].

Проаналізувавши наведені санкції статей, можна заявити, що розмір покарання, який свого часу встановила держава за злочини такого роду - не є сумісним із розміром шкоди, яку така протизаконна діяльність несе державній економіці, природному середовищу та іміджу країни як правової.

Саме видобування бурштину підлягає ст. 240 Кримінального кодексу України - «порушення правил охорони або використання надр». Залежно від характеру і важкості скоєних злочинів передбачені різні покарання, зокрема штрафи до 600 неоподатковуваних мінімумів та позбавлення волі строком до 8 років. За масштабами впливу на навколишнє середовище Полісся, незаконну діяльність нелегалів прирівнюють до дії стихійних природних процесів. Нині важко оцінити масштаби завданої ними шкоди [77; 105].

Правове регулювання бурштиновидобування в Україні бажає бути кращим. Але хочеться наголосити, щоб якби виконувалося те, що є на сьогодні прийнятим та чинним - цього б вистачило для стабілізації галузі.

Інша річ, що цими нормами просто на просто нехтують та відкрито ігнорують всі можливі учасники даних правовідносин: нелегальні видобувачі, правоохоронні органи, місцева влада, високопосадовці, митні органи.

Державна стратегія розвитку сировинної бази бурштину, створювана в Україні, передбачає використання комплексного підходу у вирішенні науково-практичних завдань пошуку і розроблення родовищ, соціально-економічних та природоохоронних питань. Концепція бурштиноносних формацій дає змогу охоплювати природні системи або її окремі елементи, виявляти традиційні й нові бурштиноносні об'єкти, їх деталізувати, оцінювати у них споживчі якості бурштину [105].

Тобто, паралельно з проблемою нелегального бурштиновидобуванням все ж існує державна програма стратегій та розробки бурштиновидобування. Вона

формується на основі даних досліджень та практичних напрацювань, що дає змогу оцінити всі перспективні моменти щодо офіційного видобування бурштину.

Проблема підсилюється тим, що безконтрольне видобування бурштину накладається на сильно змінені природні умови поліських ландшафтів. Загалом, розроблення бурштинових покладів проводять безсистемно - поспіль і навмання у лісах, на ріллі, поблизу відомих поодиноких знахідок викопної смоли та встановлених геологічною службою бурштинопроявів із прогновною оцінкою запасів, а також на значній відстані від них [105].

Тобто, хаотичне бурштиновидобування, яке здійснюють нелегальні старателі часто не є виправданим, та проводиться навмання. Оскільки достовірних даних у них не має, а всі розкопки характеризуються власним баченням контрабандистів і аж ніяк не дозвільною документацією.

Отже, нелегальний видобуток бурштину впливає практично на всі складові навколишнього середовища: ґрунти - зняття родючого шару, порушення структури ґрунтового покриву, засмічення земельної ділянки, що викликає втрати гумусу, макроелементів та мікроелементів, знищення верхнього родючого шару, посилення вітрової і водної ерозій; рослинність - порушення цілісності трав'яного покриву, незаконне знищення та всихання дерев; тварини - порушення звичного режиму їх проживання, створення невластивих для них техногенних форм рельєфу, що веде до міграції тварин у інші місця, їх каліцтва, загибелі; воду - самовільне неконтрольоване використання поверхневих і підземних вод, що призводить до порушення гідрологічного режиму території, зниження рівня ґрунтових вод; повітря - унаслідок спалювання пально-мастильних матеріалів, випалювання деревного вугілля, відбувається забруднення атмосфери; надра - порушення геологічної структури території, втрата надр, що спричиняє деформацію земної поверхні, пошкодження родовищ корисних копалин, обмеження або повного виведення їх із експлуатації, збідніння надр [105].

Тобто, всі сфери життєдіяльності природи та навколишнього середовища прямо чи опосередковано, страждають від несанкціонованого бурштиновидобування, яке здійснюється неприйнятними способами без

подальшого піклування про природу, а по варварськи знищуючи все на своєму шляху в пошуках заповітного каменю.

Нелегальне видобування бурштину виявило чимало недоліків сучасного суспільного життя, це й відсутність ефективної системи протидії незаконному розробленню, використанню та обігу бурштину в Україні, недієвість окремих законів щодо охорони надр і нормативно-правового забезпечення, низький рівень екологічного виховання місцевого населення, насамперед молоді, соціальні корені злочинної діяльності, безробіття [105].

Тому, державним законодавчим органам варто максимально активно зосередитися на проблемних питаннях та довести нормативно-правову базу бурштиновидобувної галузі до необхідного правового рівня, який би охоплював всі можливі правовідносини, що можуть виникати у процесі видобування бурштину: як законного так і незаконного.

Ці проблеми мають комплексний характер і торкаються різних сторін суспільно-економічного, культурного та політичного життя країни. Вирішення їх можливо винятково на державному рівні. На порядку денному стоїть завдання негайного ухвалення низки законів і, передусім, закону про збереження національного багатства країни - бурштину й захисту його від розкрадання [105].

Не варто недооцінювати проблему, яку несе за собою руйнівне незаконне бурштиновидобування для країни та населення загалом. Тому вже зараз потрібно створити та прийняти правовий механізм, який забезпечував би повний та дієвий контроль галузі від негативних факторів, які є на сьогодні.

Є всі підстави вважати, що без відповідних законів, масштаби розкрадання будуть зростати, зникне верхній продуктивний бурштиноносний горизонт, а поліські ландшафти перетворяться на пустельне «безлісся». Це викликає стурбованість у суспільства, зокрема у вчених та інтелігенції [105].

Важко не погодитися із думками науковців та їх стурбованістю, оскільки, той кричущий стан, в якому знаходиться галузь сьогодні наводить на думку про те, що держава не може або не хоче навести правовий лад у сфері видобування

бурштину, чим напряду підриває довіру населення до правоохоронної системи та своїх органів.

Означену проблему висвітлено у науковій, науково-популярній літературі, засобах масової інформації. Постійно наводяться все нові приклади шкоди, що завдається державі і навколишньому середовищу Полісся, пропонуються рекомендації та пропозиції щодо її подолання. Несанкціоноване видобування бурштину викликає стурбованість й у різних науково-природничих та громадських організацій України [105].

Саме небайдужа та свідома позиція населення країни сприяє тому, що проблема бурштиновидобування набуває масового розголосу.

Нелегальним копачам та їх покровителям із корумпованої владної верхівки, стає все важче приховувати сліди своїх злочинів і продовжувати, як раніше, масово розкрадати надра України.

З метою переведення видобування бурштину у цивілізоване русло, необхідно переоцінити його ресурси, організувати легальний артільний спосіб розроблення покладів, як це запроваджено у багатьох країнах світу. Водночас, слід зробити доступним ринок мінеральної сировини, як у сусідній Польщі, де бурштин законно видобувають і продають через біржу. Також необхідно перекрити канали нелегального скуповування та перевезення бурштину за кордон, а за незаконне його видобування - збільшити строки покарання і багаторазово підняти розмір штрафів [105].

Така позиція науковців є досить слушною та потребує врахування при організації процесу законотворення щодо бурштиновидобувної галузі. Саме сучасний та успішний досвід зарубіжних країн, може стати прикладом для наслідування нашої країні та послужити базою для створення власної системи правового регулювання видобувних процесів бурштину.

Водночас на державному рівні слід прийняти законодавчі й нормативні акти щодо легалізації та регулювання діяльності у сфері розробки проявів корисних копалин, які економічно не вигідно розробляти промисловими методами, за умови

одночасного збільшення базової ставки відшкодування збитків до розмірів, які б були відповідними до цін на бурштин-сирець [201].

Отже, з екологічної та практичної точки зору, бурштин варто видобувати лише там, де це є економічно вигідно відносно вартості можливого отриманого прибутку та затрат, які необхідні будуть для проведення рекультиваційних робіт на місцях видобутку.

Галузь із видобування і перероблення бурштинової сировини швидко розвивається на теренах нашої країни. Український бурштин високо цінують завдяки його високій якості та конкурентності на світових ринках кольорового каміння. Системна програма розвитку бурштинової галузі в Україні лише формується, тож сподіваємося, що цей процес завершиться найближчим часом [105].

Прибутки, отримані від легального видобутку та реалізації бурштину, суттєво можуть покращити рівень економіки нашої країни та йти на користь всього населення держави.

А не лише його недобросовісних громадян, які зловживають погано врегульованим становищем сучасної бурштиновидобувної галузі та задовільняють, за рахунок цього, власні інтереси варварськими методами.

Отже, дослідивши питання правових норм та інститутів, що регулюють діяльність з видобутку бурштину в Україні, можна зробити висновок, що на сучасному етапі потрібне нове та правильне законодавче врегулювання даної галузі.

Завдана шкода від несанкціонованого видобування сонячного каміння полягає у деградації земельних угідь, руйнації навколишнього природного середовища, беззаконня на територіях його видобутку, контрабанді за кордон бурштину без легальних на це прав.

Потреба в негайному прийнятті якісного нормативно-правового регулювання зумовлена особливо великими розмірами нелегального видобутку та обігу бурштину, а також призведеною, в наслідок цього, шкодою екосистемі.

Загалом, представники держави неодноразово прагнули врегулювати проблемні питання щодо видобування та реалізації бурштину, тим самим подаючи законопроекти на розгляд Верховної Ради України.

Однак, пропоновані зміни, переважно у своїй більшості, не були доведені до логічного кінця. Цьому сприяли власні інтереси корумпованих чиновників, які аж ніяк не прагнуть виводити галузь із тіні, на якій вони заробляють чималі кошти.

Загалом, після широкого розголосу досліджуваної проблеми громадськістю та засобами масової інформації, нарешті починають стартувати демократичні зміни у підходах до правового регулювання бурштиновидобувної галузі, що, надіємось, вплине на якість нормативної бази та її практичного застосування.

Цьому наглядним прикладом вже стали законопроекти які періодично пропонуються. Їх зміст виглядає дуже обґрунтовано та має на меті врегулювання проблемних питань видобування та реалізації бурштину. Мова йде про користуванням надрами з метою видобування сонячного каміння, зупинення незаконного видобування бурштину, також запровадження нових технологій, забезпечення зростання рівня життя населення в місцях видобування бурштину, гарантування охорони навколишнього природного середовища під час розробки бурштину та рекультивації пошкоджених угідь.

Думаємо, що так звана «мала бурштинова реформа» стане не останнім кроком у сфері правового регулювання видобутку бурштину.

2.2. Правове становище суб'єктів, що здійснюють діяльність з видобування бурштину

Варто нагадати, що категорія «суб'єкт» є загальнонауковим поняттям, яке трактується та вивчається багатьма науковими галузями, кожна з яких надає йому власне змістовне значення.

Філософія як наука, під поняттям суб'єкт розуміє носія предметно-практичної діяльності і пізнання (індивід або соціальна група), джерело

активності, спрямованої на об'єкт. Наука соціологія під суб'єктом розуміє індивіда, який спрямовує на зовнішній світ своє пізнання і дію [210, с. 382].

В юридичній науці суб'єкт права - це особа, що володіє правосуб'єктністю, тобто особа, потенційно (взагалі) здатна бути учасником правовідносин.

У всіх цих наукових судженнях за основу береться конкретний носій, який на підставі наданих йому повноважень, вчиняє передбачені дії або задачі у межах наданих йому можливостей.

Згідно наукових суджень, суб'єкт правовідносин - це такий учасник суспільних відносин, який виступає як носій юридичних прав та обов'язків [50, с. 229].

Однак, варто наголосити, що все ж остаточно у теорії права значення поняття «суб'єкт права» не є конкретно визначеним і чітко встановленим.

Найбільш дискусійним моментом серед науковців виступає конкретизація змісту поняття суб'єкта права та його співвідношення із суб'єктом правовідносин.

Вчені намагаються утримуватися від практичного розмежування понять «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин» через різні точки зору щодо їх офіційного термінологічного визначення.

Аналізуючи вище наведену теорію правотворчості, можна узагальнити, що під поняттями «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин» розуміються конкретні органи, організації, фізичні особи та юридичні особи, які беруть участь у правовідносинах.

Поняття «суб'єкти права» й «суб'єкти правовідносин» загалом є рівнозначними [89, с. 388]. У сучасній юридичній літературі ці поняття найчастіше використовуються як синоніми [88, с. 263].

Так як одноголосної думки серед науковців, поки що, офіційно не було встановлено, за замовчуванням у науковій літературі та на практиці - це рівнзначні терміни та їх теоретичне наповнення являється однакового змісту та стосується тих самих визначень.

Поняття «суб'єкти права» і «суб'єкти правовідносин» в цілому рівнозначні, але конкретний громадянин як постійний суб'єкт права не може бути одночасно

учасником усіх правовідносин; новонароджені, малолітні діти, душевнохворі особи, будучи суб'єктами права, не є суб'єктами більшості правовідносин; правовідносини - не єдина форма реалізації права [215, с. 517].

Тобто, говорячи про учасників суспільних відносин, що входять до сфери регулювання галузі господарського права, їх можна охарактеризувати як суб'єктів господарських правовідносин.

Відповідно, господарюючі суб'єкти у сфері видобутку бурштину теж належать до цієї сфери. Хоча Кодекс України про надра допускає суб'єктність об'єднання юридичних осіб, яке не є юридичною собою, як учасника відносин надрокористування, тоді як Господарський кодекс за такими об'єднаннями суб'єктності не визнає, в чому є колізія, як і наявність фізичних осіб (очевидно і не підприємців) що теж вступає в протиріччя з господарським законодавством [81, с. 248].

Основним середовищем діяльності, де утворюються суспільні відносини, що являють собою предмет господарського права, є сфера господарювання. Сфера господарювання закріплює межі правового регулювання, тобто сферу предмета господарського права.

Господарський кодекс України наводить його елементи, вказуючи, що сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини [35, ч. 4 ст. 3].

Заплутане правове регулювання надрокористування, надмірна складність процедури отримання спеціального дозволу на користування надрами, необхідність отримання цілої низки дозволів, рішень і погоджень для початку видобування корисних копалин тривалий час відлякувало потенційних інвесторів від вкладення грошей у розробку бурштинових родовищ. Однак, зростання цін на бурштин на світовому ринку дорогоцінного каміння, дедалі більше зубожіння населення на Поліссі, низький рівень зайнятості та високий рівень корупції у правоохоронних органах, незначна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин, відносна дешевизна та простота технології кустарного видобування бурштину старателями через його приповерхнєве залягання - все це

спричинило справжній вибух нелегального старательського видобування бурштину на Поліссі [120].

Ситуація в країні тільки сприяє процвітанню нелегального бурштиновидобувного бізнесу. Досить часто у засобах масової інформації лунають відгуки про покривання чиновниками, а також правоохоронними органами контрабандистів, які своїм заробітком діляться із своїми протеже.

Лише належне правове регулювання та можливість притягнути винних до відповідальності за порушення законодавства, може змінити ситуацію на краще у даній галузі.

Таке становище здатне сприятливо відбиватися на економіці країни і, відповідно, покращувати рівень забезпеченості населення.

Розумна та продумана політика у галузі бурштиновидобування може собою охопити і поліпшити питання офіційного працевлаштування місцевого населення, а також сприяти одержанню значних прибутків від його легального промислу.

Отже, наша держава зазнає великих збитків внаслідок незаконного бурштинового видобування, і можна тільки уявити, яка величезна сума могла б бути на державних рахунках, якби від початку здійснювались ефективна участь органів державної влади, органів місцевого самоврядування та існувало належне нормативне правове регулювання такого питання. А поки що незаконно видобутий і реалізований бурштин збагачує переважно організовані злочинні організації та корумпованих правоохоронців, що покривають його нелегальне видобування [10].

Будь-яке правове відношення за своєю правовою природою є вольовим відношенням, заснованим на поведінці його учасників, змістом якого є їх суб'єктивні права та юридичні обов'язки, та яке регулюється нормами права. Одним із структурних елементів правовідношення є його суб'єкти, чітке визначення кола яких надасть змогу не тільки окреслити рамки цих відносин, відмежувати їх від суміжних відносин, але і класифікувати самі правовідносини, визначити правові наслідки участі в них [200].

Правове становище господарюючих суб'єктів у сфері видобутку бурштину підпадає під сферу дії українського законодавства щодо здійснення господарської діяльності на території України.

Що стосується суб'єктів господарювання у сфері видобутку бурштину в Україні, то для того щоб визначити певного суб'єкта господарського права суб'єктом господарювання, він має відповідати певним характеристикам.

Серед ключових ознак суб'єкта господарювання науковці виділяють такі:

- самостійна участь у господарському обороті, тобто від «свого імені»;
- спрямованість діяльності як на задоволення загальноспеціальних потреб, так і «власних» господарських потреб, та господарських потреб інших суб'єктів господарювання, а також загальносуспільних потреб;
- наявність виокремленої майнової основи господарювання;
- самостійна відповідальність за власні дії у сфері господарського обороту [97, с. 83].

Маючи всі ці ознаки, що притаманні суб'єкту господарювання, суб'єкт у сфері видобутку бурштину автоматично може вважатися господарюючим.

Варто зазначити, що в теорії господарського права вчені зазначають також й інші характеристики суб'єктів господарювання.

Наголошується, що суб'єкт господарювання наділяється господарською компетенцією (сукупністю господарських прав і обов'язків), яка реалізується при здійсненні господарської діяльності [34, с. 101]; має пройти процедуру легітимації, тобто державного підтвердження законності його входження в господарську сферу та зайняття господарською діяльністю [33, с. 96].

Такі доповнення набагато краще розкривають ознаки та деталізують правовий статус суб'єктів господарювання, чим спрощують розуміння змісту їх компетенції та допомагають практично виділяти згаданих суб'єктів із загальної маси.

Відповідно до положень Господарського кодексу України, суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність

господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [35].

Тобто, суб'єкт господарювання у сфері видобутку бурштину має здійснювати господарську діяльність на законних підставах, при цьому він наділяється відповідними правами і обов'язками та несе відповідальність за порушення законодавства у сфері бурштиновидобування.

Згідно норм чинного законодавства, суб'єктами господарювання можуть бути:

1) господарські організації - юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України [227], державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно Господарського кодексу України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України [125], іноземці та особи без громадянства [182], які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [35].

Спектр суб'єктів господарювання є досить великим та різноманітним, що стосується правового становища суб'єктів у сфері видобутку бурштину, то сонячне каміння мають право легально видобувати державне, комунальне та кілька приватних підприємств. Але основними видобувачами є нелегальні старателі. Нелегальний видобуток не дозволяє найбільшим споживачам - ювелірам - офіційно купувати і переробляти бурштин [197].

У свою чергу, суб'єкти господарювання, залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік, можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємництва є: фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи - підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та

річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [169]; юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є:

-фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи - підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

-юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [35].

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва [35].

Така характеристика суб'єктів, які можуть здійснювати господарську діяльність, дозволяє більш точно встановити приналежність учасників у сфері видобутку бурштину до конкретного виду господарювання, через притаманні їм ознаки.

Суб'єкти господарювання реалізують свою господарську компетенцію на основі права власності, права господарського відання, права оперативного управління відповідно до визначення даних повноважень у Господарському кодексі України та інших законах.

Суб'єкти господарювання - господарські організації, які діють на основі права власності, права господарського відання чи оперативного управління, мають статус юридичної особи, що визначається цивільним законодавством та Господарським кодексом України [35, ст. 55].

Щодо повноважень господарюючих суб'єктів у сфері видобутку бурштину, то загалом у зовнішніх та внутрішніх правовідносинах вони виступають, як єдиний суб'єкт права.

На території України є низка підприємств, що розробляють родовища бурштину на підставі спеціального дозволу на користування надрами. Українські компанії, які мають державні ліцензії на видобуток бурштину, щорічно видобувають близько 4 т цього мінералу. Це лише невеликий відсоток від реальних об'ємів видобування бурштину в Україні. Набагато більше його викопують старателі на незаконних промислах, які держава не контролює. За найскромнішими підрахунками об'єми незаконного видобутку бурштину сягають від 120 до 300 т на рік [201, с. 21].

Наразі бурштин офіційно видобувають три підприємства: державне підприємство «Бурштин України» [39], комунальне підприємство «Волиньприродресурс» [71] та компанія «Сонячне ремесло» [220; 38; 218].

Беручи це до уваги, можна сміливо заявляти, що в Україні існують всі передумови для перспективного розвитку бурштиновидобувної галузі економіки, пов'язаної з видобуванням, обробкою та реалізацією бурштину та виробів із нього, що значно б збільшило надходження до бюджету.

На цей час на території країни відкрито шість родовищ та декілька десятків проявів бурштину. Поодинокі ж його знахідки зафіксовані практично по всій Україні й обчислюються сотнями [22, с. 128].

За деякими іншими даними мас-медіа - єдина приватна компанія, що має на сьогодні ліцензію на видобування бурштину в Україні, щомісяця видобуває близько тони каміння. У грошах, як стверджується, це десь півмільйона доларів. З настанням весни, після встановлення погоди вище за нуль, власники компанії планують потроїти результати видобутку. Наразі компанія є єдиним легальним добувачем бурштину в Україні.

Компанія «Сонячне ремесло» [220], що входить до Concorde Capital [234], розпочала видобуток бурштину-сирцю на родовищі біля Володимирця Східного на Рівненщині - це перша компанія, що отримала для цього усі необхідні ліцензії [12; 49].

Отже, «Сонячне ремесло» повноцінно можна назвати господарюючим суб'єктом у сфері видобутку бурштину, який на останній час має всі необхідні для такого роду діяльності законні підстави та умови.

На даний час в нашій країні існує два види видобутку бурштину: законний, який здійснюють суб'єкти господарювання, що мають на це підтверджуючі дозволи, і незаконний, який є переважаючим та переслідується чинним українським законодавством.

Легальний видобуток каменю становить краплю в морі. Так, державне підприємство «Бурштин України» [39] добуває 2-4 тони каменю на рік, в той час як обсяг нелегального видобутку в Рівненській області становить, за деякими підрахунками, до 60 тонн. Але точної цифри, звісно, ніхто сказати не може [110].

Такого змісту інформація, яка є у вільному доступі, просто вражає, а найбільше - дані щодо катастрофи галузі бурштиновидобування.

Втрачаючи дорогоцінні надра, Україна поряд з цим втрачає і свою екологію та належний стан навколишнього природного середовища, а ще - довіру власного населення та міжнародних партнерів.

Перспектив щодо видобутку дорогоцінного каміння, потенційним суб'єктам господарювання, які прагнуть займатися сонячним ремеслом - дуже багато, так як Україна є одним із європейських лідерів за покладами бурштину.

Підприємства, які мають державні ліцензії на його розроблення, щорічно видобували близько 4 тон бурштину. Останніми роками вони не працюють через банкрутство і бюрократичні проблеми. Всім відомо, що це лише незначна частка від справжніх обсягів видобування бурштину в Україні. За найскромнішими оцінками, обсяги незаконного видобування бурштину становлять 120 т/рік, однак, згідно з розрахунками окремих експертів, цей обсяг складає від 300 до 500 т/рік. Справжніх обсягів розроблення бурштинового каміння, на жаль, не знає ніхто. У грошовому еквіваленті нелегальний обіг каміння складає 200-300 млн доларів [41].

Недосконалість української нормативної бази дуже вигідна нелегальним копачам, які у десятки разів більше видобувають бурштину та контрабандою реалізують його за кордон, при цьому збагачуючись на великі суми, виручені злочинним шляхом.

Свого часу, Державною службою геології та надр України [148] на аукціон було виставлено спецдозволи на розробку земельних ділянок із буршиновмісними надрами, загальна сума надходжень до державного бюджету від проданих десяти лотів становила 52,2 млн грн [38].

Державна служба геології та надр [148] доповнила перелік ділянок у Інвестиційному атласі [53] новими тридцятьма шістьма об'єктами із покладами бурштину.

Об'єкт підготували спільно із облдержадміністраціями: 15 ділянок розташовані на Рівненщині, ще 18 та 3 - у Житомирській та Волинській областях відповідно. Надрокористувачам пропонують «наскрізний» спецдозвіл на геологорозвідку з подальшим видобуванням строком на п'ять років. Стартова ціна лоту на ProZorro.Продажі [122] - 34 тис. грн за 1 га [40].

Суб'єкти господарювання у сфері видобутку бурштину, згідно нових правил, можуть ініціювати на аукціон необхідну ділянку, та взяти участь у відкритому аукціоні. Переможцем стає той суб'єкт господарювання, який заплатить найвищу ціну за лот.

При цьому, Державною службою геології та надр України [148] зазначалося, що це лише частина лотів із такого роду пропозиціями і на черзі буде підготовка нових бурштинових ділянок для виставлення на аукціони

Розмір оплати, яку зацікавлені підприємці готові були плати за відповідні лоти, говорить про підвищений інтерес до даного виду промислу та його прибутковість для потенційних інвесторів.

У 2020 році за два спецдозволи було заплачено понад 16 мільйонів гривень - стільки коштували ділянки «Західна-1» та «Західна-2». Підприємці зацікавилися бурштиновим напрямком, оскільки це новий вид бізнесу. У попередні роки в Україні легального видобутку не було.

Багато років урядовці говорили, що треба це питання врегулювати і сформувати легальний ринок, а у 2019 році нарешті були затверджені законодавчі зміни. Це перспективний вид бізнесу, для підприємливих інвесторів, який тільки формується. [218].

Варто зазначити, що участь в аукціоні брали участь ті ділянки, які були пошкоджені незаконним видобутком та потребують якісної рекультивації в процесі їх подальшого освоєння.

Через бюрократичні тяганини, угода, яка дала б можливість почати легальний видобуток зазначеним вище суб'єктам господарювання, досі не затверджена. Аукціон, на якому були придбані спецдозволи, проходив у липні 2020 року. На той момент типова угода була розміщена на сайті Кабінету Міністрів України для обговорення. Виглядало так, що вона вже на фінальній стадії [218].

Однак, в українських реаліях не все так просто, продаж ліцензій на розробку бурштиновмісних надр ще не став законною підставою для його видобутку.

Документ, на основі якого можна почати видобуток, не був остаточно схвалений. Його кілька разів виносили на засідання Кабміну Міністрів України і повертали на доопрацювання.

Іншими словами склалась ситуація, коли спецдозволи продані, але починати роботу не можна [218].

Така ситуація є досить типовою для бурштиновидобувної галузі.

Тому, складається враження, що це замкнене корупційне коло ніколи не скінчиться та недоброчесні чиновники й далі уникатимуть прийняття вкрай важливих економічних та соціальних рішень.

При цьому, продовжуватимуть розграбовувати країну, в якій живуть, ігноруючи будь-які усталені норми: чи то правові, чи то моральні.

Свого часу, для створення сприятливих умов розвитку в Україні нової галузі економіки, пов'язаної з видобуванням, реалізацією й обробкою бурштину, залучення в цю галузь інвестицій і нових технологій; зростання рівня життя населення в регіоні видобування бурштину; забезпечення охорони навколишнього природного середовища під час видобування бурштину та рекультивації порушених земель; припинення незаконного видобування бурштину; гарантування безпеки людей, їхнього життя, здоров'я й майна; ліквідації будь-яких протизаконних економічних структур, організованих злочинних організацій, що покривають незаконне видобування бурштину, його тіньовий збут і контрабанду; регулювання відносин, пов'язаних із користуванням надрами з метою видобування бурштину та геологічного вивчення родовищ бурштину, зберіганням, реалізацією та обробкою бурштину на території України, було розроблено два проекти законів у цій сфері: проект Закону України «Про особливості видобутку бурштину-сирцю на родовищах і проявах, які не мають промислового значення» [195] проект Закону України «Про видобування та реалізацію бурштину» [120].

Саме ці законопроекти мали на меті вирішити питання прибутку регіонів і держави від видобування бурштину, механізму фінансування видобутку, запровадження новітніх технологій у цій галузі та відновлення зруйнованих земель [230].

Основна ідея аналізованих законопроектів полягала в тому, щоб замість державних суб'єктів господарювання у сфері видобутку бурштину, створити комунальні.

Прагнення таких змін опирались на так звану теорію ефективності моделі децентралізації влади і, відповідно, зміни державних підприємств на місцеві комунальні з видобутку бурштину.

Однак, проблема децентралізації влади в українській теорії конституційного права та практиці державотворення завжди була актуальною, починаючи з моменту проголошення незалежності України.

Проте не треба забувати, що послаблення централізації влади в результаті децентралізації може спричинити зростання свавілля місцевих чиновників і незадоволення населення владою, включаючи центральну, яка не в змозі буде захистити інтереси та права регіональних громад. Децентралізація може посилити відцентрові тенденції через вкрай низький рівень відповідальності держави перед адміністративно-територіальними суб'єктами [230].

Нажаль, на місцях видобутку бурштину, хоча зазначених законодавчих змін прийнято так і не було, ситуація склалася не найкращим чином. Місцеве населення недовіркою відноситься до територіальних органів та їх діяльності, а також роботи правоохоронної системи. Оскільки, згадані органи протизаконно зловживають владними повноваженнями щодо ситуацій, які складаються навколо бурштиновидобування.

Процвітання нелегального видобутку сонячного каменю та покривання таких злочинів місцевими чиновниками спонукає людей вважати місцеву владу злочинною та корумпованою, зростає недовіра до правоохоронних органів, які часто замішані в бурштиновидобувних скандалах [209; 116; 11].

В умовах нинішньої політичної нестабільності, економічної та соціальної кризи, зовнішньої агресії, децентралізація може призвести до поглиблення наявних та появи нових негативних тенденцій у розвитку держави й суспільства [207].

Саме тому, значними недоліками згаданих законопроектів було названо запровадження певного монополізму у сфері видобування бурштину, тому далі сесійної зали Верховної Ради України вони не пішли, відповідно, не набрали чинності та своєї практичної реалізації.

Останні зміни, які мають місце сьогодні щодо бурштинового законодавства, прийняла із приходом нова влада: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» [121], передбачає запровадження єдиного спеціального дозволу на геологічне вивчення бурштинових надр з подальшим видобуванням бурштину. Термін його дії - п'ять років.

Такі нововведення у даному нормативно-правовому акті, як наявність єдиного дозволу на вивчення надр і видобування бурштину, робить систему користування надрами більш доступною: суб'єкт господарювання отримує всі необхідні права для проведення розвідки та видобування бурштину одночасно.

Обмежений строк дії дозволу мотивує суб'єкта господарювання швидше приступати до видобування каміння й ефективніше використовувати отриману ділянку. Проте такий ефект буде досягатися лише за умови, якщо п'ятьох років вистачає для видобування бурштину у спосіб, який завдає найменшої шкоди довкіллю [94].

Як і в будь-якій сфері діяльності, бурштиновидобування також вимагає балансу: швидке та продуктивне видобування сонячного каміння має бути на рівні із якісною рекультивацією місцевості, де воно видобувається із можливим подальшим відновленням природного середовища.

Початкова ціна дозволу визначається із розрахунку три тисячі чотириста грн за гектар ділянки бурштинових надр, при цьому площа ділянки не може перевищувати 10 гектарів.

Ці вимоги знижують «пори́г входу» для видобування бурштину: взяти участь в аукціоні на купівлю дозволу зможуть не лише великий, а й середній та малий суб'єкти господарювання. Середня компанія навряд чи матиме ресурси для купівлі дозволу та розробки ділянки площею 500 га, проте матиме кошти для ділянки розміром 10 га [94].

Така перспективна можливість залучення до бурштиновидобувної галузі все більшої кількості суб'єктів господарювання, при цьому різних масштабів, виглядає досить вигідно, оскільки, матиме місце конкуренція.

Відповідно, перевагу можна буде надати тому суб'єкту господарювання, який пропонує не лише гарні економічні умови від його діяльності, але й має якісну програму рекультивації та відновлення територій - місць видобутку бурштину.

Безперечно дана норма лише сприятиме конкуренції серед компаній, які виявляють бажання отримати доступ до бурштинових надр. Підвищення конкуренції збільшить фінальну ціну дозволу на аукціоні, тож держава заробить більше грошей. Більша ціна дозволу є одним із стимулів для користувача розпоряджатися ділянкою більш ефективно.

Власники дозволів згідно перспективного законодавства не потребуватимуть отримання гірничого відводу та дозволу на зняття ґрунту, що спростить і пришвидшить процедуру видобування бурштину. Вводиться кримінальна відповідальність за незаконне видобування бурштину та ухилення від рекультивації земель, порушених внаслідок користування надрами [94].

Спрощення процедури на заняття бурштиновидобуванням, однозначно, зацікавить все більшу кількість суб'єктів господарювання займатися даним видом бізнесу легально та відкрито.

Оскільки, зменшення кількості бюрократичних перешкод, лише підвищує інтерес у потенційних інвесторів, які прагнуть освоювати нові види бізнесу.

При цьому не ризикуючи власними коштами, маючи гарантії від держави щодо їх офіційної діяльності та якісну нормативно-правову базу, яка забезпечує контроль галузі від шкідливих факторів.

Рентна плата за користування надрами для видобування бурштину на сьогодні вже є знижена з 25% до 10%. Зниження ренти робить легальне видобування бурштину більш привабливим. Це дасть поштовх виходу галузі з тіні та залучення нових інвестицій

У результаті обсяги бурштину, який видобувається законно, зростуть, отже, збільшаться обсяги рентної плати. Більш привабливим є варіант отримати 15% ренти з 50 тонн видобутого бурштину, ніж 25% - з 5 тон [123; 94].

Чим більше офіційно видобуватиметься бурштин, тим більше податків та економічної користі з цього матиме сама держава.

Оскільки, легальне господарювання завжди оподатковується та приносить прибуток країні.

Варто підкреслити, що левова частка від розміру отриманої рентної плати за користування надрами має надходити до місцевих громад. Це повинно стимулювати місцеву владу створювати умови для роботи бізнесу: чим більше буде інвесторів, тим більше громада отримає податків.

До того ж, це є більш справедливим щодо громад, яким може бути заподіяна шкода внаслідок діяльності видобувних компаній.

Проте варто зазначити, що існує ризик, коли через особливості бюджетного законодавства місцеві ради не можуть витрачати свою частину ренти на власний розсуд. Тому, можливі зміни до бюджетного законодавства саме в цій площині, повинні надати місцевим радам необхідні повноваження [94].

Зацікавлена місцева влада на територіях видобутку бурштину, може забезпечити додаткове гарантування належної та легальної роботи саме офіційних суб'єктів господарювання, які отримали на це всі необхідні ліцензії.

При цьому, місцеві органи матимуть змогу паралельно відстежувати та повідомляти правоохоронну систему про нелегальних копачів, оскільки, ті лише завдаватимуть шкоду та заважатимуть можливому збагаченню місцевого бюджету.

Передбачена у даному законодавчому акті заборона на експорт необробленого бурштину - це єдине обмеження щодо вільного розпорядження видобутим бурштином, яке він містить.

За задумом уряду, заборона на експорт необробленого бурштину повинна зменшити обсяги нелегального видобутку цього каміння. Проте можливість експорту легально видобутої продукції, її продажу за світовими цінами є одним із стимулів інвестувати саме в легальний видобуток бурштину [94].

Заборона на вивезення необробленого бурштину запроваджена до 1 січня 2021 р., а також прибрано дозвіл на зняття ґрунту, встановлено початкову мінімальну ціну на гектар (доволі умовну) та низку інших новацій [108, с.114]. В цьому контексті, варто зазначити, що український бурштин майже не

обробляється у нас в країні, а масово вивозиться за кордон як сировина. Інвестиції у бурштинообробну галузь не менше б посприяли тому, що потік контрабандного сонячного каменю припинився та українці б самі отримали змогу його обробляти, реалізовувати по значно вищих цінах ніж як сировинний матеріал.

Дана заборона надалі повинна стосуватися лише бурштину, який видобуто нелегально. Оскільки, заборона експорту законно видобутої продукції може зменшити бажання видобувних компаній інвестувати у видобуток українського каміння.

Варто зазначити, що урядові законопроекти не пропонують комплексного вирішення ситуації з ділянками, які постраждали від незаконного видобування бурштину (за винятком положення, що для легального видобування бурштину на пошкоджених ділянках не потрібно проводити оцінку впливу на довкілля) [94].

Вже зараз у національному законодавстві потрібно мати правові напрацювання, які б передбачали весь спектр робіт, що повинен виконати суб'єкт господарювання при реалізації права на бурштиновидобувні роботи.

Протокол таких дій має бути узгоджений із представниками провідних галузей, які відповідають за збереження довкілля та його охорону.

Отже, до позитивних змін, які стали можливі з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» [121], варто все ж віднести те, що обласні ради не погоджуватимуть питання видачі спеціальних дозволів на користування надрами щодо корисних копалин загальнодержавного значення та проекти угод про розподіл продукції.

Це дозволить суб'єктам господарювання у сфері видобутку бурштину мати змогу оперативніше отримувати всі необхідні дозволи та ліцензії на право займатися своєю діяльністю.

Однак, це аж ніяк не повинно відбитися на правах громад, оскільки, видобувним компаніям як і раніше потрібно буде отримувати документ, який посвідчує оцінку впливу на довкілля їх діяльності.

Така процедура, згідно норм чинного законодавства, передбачає обговорення громадськими радами відповідних запитів на тему зауважень та пропозицій щодо можливого виду діяльності суб'єктів господарювання у сфері видобутку бурштину на відповідній території.

Проаналізувавши зазначені вище умови, можна зробити висновки, що якщо розмір рентної плати, яка залишатиметься у місцевому бюджеті, буде достатнього високим, то громадам така діяльність суб'єктів господарювання у сфері видобутку бурштину на їх територіях - буде лише на користь.

Варто підкреслити, що нововведення щодо електронних торгів спеціальними дозволами, збільшує шанси проведення прозорої та ефективної моделі на право офіційно займатися видобутком бурштину. Сучасний підхід у цьому питанні набагато спрощує процедуру подання документів на отримання, продовження дозволів, їх переоформлення.

Також, дана модель електронних торгів дозволяє зацікавленим представникам громадськості, перевіряти наявність всіх законних підстав на право займатись відповідним суб'єктом господарювання, діяльністю щодо видобутку бурштину

Окремо слід підкреслити, що ділянки відведеної території, на яких суб'єкти господарювання плануватимуть займатися видобутком бурштину будуть зарезервовуватися офіційно.

Тобто, коли котрась із ділянок буде передана для потреб господарюючих суб'єктів у сфері видобутку бурштину то, відповідно, землі державної та комунальної власності в межах цієї ділянки буде тимчасово заборонено передавати в користування з іншою метою. Це в цілому відповідає теоретичним положенням права землекористування для використання надр [85].

Таким чином, суб'єктам господарювання після отримання дозволів на видобуток бурштину, не потрібно буде доводити свої права на роботу в таких місцевостях, оскільки, вони закріплюватимуться за відповідним суб'єктом.

Для того щоб не виникало ситуацій, коли хтось надумає зловживати даними правами встановлено обмеження, що застосовуються лише до земель державної

та комунальної власності. Мова йде про те, що площа зарезервованих земель не може перевищувати двадцять п'ять відсотків загальної площі ділянки, резервування встановлюється на строк не більше п'яти років [121].

Отже, до позитивних змін у сфері видобування бурштину з приходом нової політичної сили та прийнятих нею законодавчих актів, варто віднести: запровадження прозорої процедура користування бурштиновими надрами; встановлення та посилення відповідальності за недотримання правил у сфері видобування та обігу бурштину; забезпечення стимулювання до взаємодії територіальних громад з господарюючими суб'єктами у сфері видобутку бурштину; перспективні удосконалення нормативно-правової бази українського видобувного законодавства.

Але наведені покращення ще не гарантують відродження галузі бурштиновидобування і приведення її до легального існування та розвитку.

Удосконалення потребує процедура експорту бурштину-сирцю, виведення її із тіні та контрабандного обігу [208; 104; 45], а також питання рекультивації ділянок, пошкоджених внаслідок незаконного промислу і, звичайно, ліквідація неофіційного видобутку копачами сонячного каміння [204].

Отже, можна стверджувати, що організаційно-правова форма комунального підприємства не зможе вирішити існуючі проблеми нелегального видобування, реалізації й обробки бурштину.

Натомість, введення єдиних принципів і підходів до регулювання діяльності суб'єктів бурштиновидобувного промислу, регламентація максимального розміру ділянки для видобутку, запровадження механізмів продажу спеціальних дозволів на засадах аукціону, введення пріоритету в користуванні земельними ділянками для потреб надрокористування – все це в цілому обіцяє посприяти становленню конкурентного середовища функціонування суб'єктів бурштиновидобувного промислу, кристалізації їх правового становища у вигляді системи прозорих, зрозумілих і чітко прописаних прав і обов'язків.

2.3. Система органів державного контролю за діяльністю з видобутку бурштину

Розмір та значення ринку дорогоцінного каміння держави встановлюється тією роллю, яку він виконує в її економіці.

Задовольняючи естетичні потреби переважної більшості споживачів, дорогоцінні метали та каміння, завдяки своїм унікальним фізико-хімічним властивостям, все ширше входять у сферу промислового виробництва, особливо в галузях, що використовують новітні технології [219].

Цінність бурштину полягає в тому, що він є рідкісним, компактним, може неодноразово використовуватися та при цьому зберігати свої властивості.

Варто підкреслити, що попит на даний дорогоцінний камінь у світі є постійно, тому його наявність відносять до фінансових активів власника.

На сьогодні дорогоцінне каміння є незамінним сировинним компонентом у багатьох галузях світового господарства, ринком ювелірних та побутових виробів, інвестиційним та стабілізуючим фінансовим інструментом національної економіки, а це своєю чергою зумовлює необхідність упорядкування суспільних відносин, що виникають в цій сфері, очевидного державного втручання у «ювелірну» галузь з метою захисту інтересів власників ювелірних прикрас, забезпечення прав споживачів виробів із дорогоцінних металів та каміння, легального їх використання на території країни, безпеки та надійності таких предметів [219].

На теперішній час в наші й країні діє різноманітна кількість органів державного контролю у сфері видобування бурштину. У своїй роботі вони підпорядковуються, чинному законодавству та реалізують відповідну державну політику. На відповідні органи покладаються публічно-управлінські функції у даній сфері.

Аналіз конституційних вимог природноресурсово-екологічного змісту дозволяє підрозділяти їх на три основні групи норм, а саме: норми, які містять відповідні положення щодо використання природних ресурсів; норми, що безпосередньо присвячені екологічним та еколого- безпечним вимогам; норми,

що закріплюють функції та повноваження органів державної влади й місцевого самоврядування в сфері охорони навколишнього природного середовища [54, с. 541].

Україна, отримавши довгоочікувану незалежність, почала створювати власні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, на повну почала функціонувати державна служба та служба в органах місцевого самоврядування [134].

Однак, варто зауважити, що на сьогодні державна система управління та її органи виконують свої функції недостатньо ефективно, присутній високий рівень корупції та бюрократичних схем, часто послуги, які надають чиновники, носять неякісний характер та затратні у часі.

Такий стан речей є актуальним і для сфери видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і каміння та призводить до зниження ефективності надання публічних послуг як фізичним, так і юридичним особам. Одним з елементів структури публічного адміністрування сферою дорогоцінних корисних копалин та виробів з них є відповідні суб'єкти [219].

Мова тут іде також про видобування бурштину, оскільки, згідно Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними», дорогоцінне каміння - природні та штучні (синтетичні) мінерали в сировині, необробленому та обробленому вигляді (виробах) - дорогоцінне каміння органогенного утворення - перли і бурштин в сировині, необробленому та обробленому вигляді [127].

Щоб повноцінно розглянути питання повноважень органів державного контролю у сфері видобутку бурштину, варто дослідити наукові підходи, які виражають суть та зміст поняття «суб'єкти (органи) державного регулювання», що дасть змогу краще розкрити їх значення.

Існують такі твердження у наукових колах:

- виступають системою державної влади у вигляді спеціально утворених органів влади, що взаємодіють, між якими розподілені певні функції державного регулювання [7];

- являють собою систему, наділену певною компетенцією й державно-владними повноваженнями, що дозволяють їй втілювати свою волю у форму команд чи рішень, обов'язкових для виконання [86];

- суб'єкт державного регулювання є носієм (власником) прав та обов'язків у сфері публічного управління, які передбачені адміністративно-правовими нормами, здатного надати права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати [70];

Аналізуючи наведені думки науковців, можна узагальнити, що суб'єктами державного регулювання та контролю у сфері видобутку бурштину виступають спеціально створені та виокремлені суб'єкти владних повноважень, які наділяються відповідною компетенцією та взаємодіють один з одним.

Беручи до уваги розмір їх компетенції, дані суб'єкти правового регулювання та контролю у сфері видобування бурштину можна виокремити як:

А) органи загального публічного управління, організаційний та контролюючий вплив яких, поширюється на всі сфери суспільного життя:

- Верховна Рада України [184], посідає особливе місце серед інших органів державної влади, так як наділена законотворчими та законодавчими повноваженнями.

Згідно Конституції України, до повноважень Верховної Ради України, що в тій чи іншій мірі забезпечують контроль у сфері видобутку бурштину, можна віднести: визначення основних напрямів внутрішньої і зовнішньої політики у фінансовій та геологічній сферах; затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; закріплення системи оподаткування; визначення основних напрямів державної політики у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр, встановлення правових основ та гарантій підприємництва. Також, Верховна Рада України у межах своїх повноважень може

створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, утворює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України [73, ст. 89].

- Президент України [19], який є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [73, ст. 102]. Посідаючи головне місце в країні, Президент об'єднує всі гілки влади, виконуючи координуючі функції та функції узгодження діяльності всіх органів державної влади.

Компетенція, якою володіє Президент, дозволяє йому брати участь у регулюванні процесів видобутку, виробництва і використання дорогоцінного каміння.

Забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави. Дане повноваження передбачає собою можливий вплив на створення, ліквідацію, реорганізацію органів виконавчої влади, що покликані забезпечувати державний контроль у сфері видобутку бурштину.

Як приклад, можна навести Указ Президента України «Щодо стану справ у сфері надрокористування» [232], яким було надано доручення Державній службі геології та надр України [148] забезпечити проведення у 2021 році в установленому порядку позапланових перевірок діяльності суб'єктів господарювання у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

- Кабінет Міністрів України [162], як вищий орган у системі органів виконавчої влади [73, ст.116]. Даний державний орган наділено управлінськими та координуючими функціями щодо роботи міністерств, інших органів виконавчої влади. Зокрема і тих, які забезпечують державний контроль у сфері видобутку бурштину.

Як приклад, можна назвати координуючу Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації пілотного проекту рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину» [44], відповідно до якої Кабінет Міністрів України погоджується із пропозицією Міністерства економічного розвитку і торгівлі [192; 43] стосовно реалізації протягом 2016-2021 років пілотного проекту рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину.

Безпосередньо, нормативно-правовими актами Уряду України, здійснюється регулювання галузі бурштиновидобування: відносини, пов'язані з видобутком, виробництвом, використанням, зберіганням дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння та контролем за операціями з ними, регулюються Законом України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» [127], іншими законами України та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них.

До функцій управління та контролю органів виконавчої влади України у сфері видобутку, виробництва, використання, зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння та контролю за операціями з ними належать:

- розроблення і проведення єдиної державної політики видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння;

- закупівля дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння в Державний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України;

- формування і використання Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України та оперативного резерву золота;

-державний контроль за видобутком, виробництвом, зберіганням, використанням дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, їх відходів та брухту;

-випробування, аналіз та клеймування державним пробірним клеймом ювелірних та побутових виробів із дорогоцінних металів. [127].

Контроль Уряду України за бурштиновидобуванням та його обігом проглядається у таких його правових нормах, які містять правові положення наступного змісту: дана Постанова встановлює порядок продажу Державним сховищем дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння [187], дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння з Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України [180] суб'єктам підприємницької діяльності; встановлює правила торгівлі дорогоцінними металами (крім банківських металів) і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням у сирому та обробленому вигляді та виробів з них, що належать суб'єктам підприємницької діяльності на праві власності [181]; зазначений нормативно-правовий акт встановлює порядок вивезення (пересилання) за межі митної території України громадянами дорогоцінних металів (за винятком банківських металів, пам'ятних та ювілейних монет України із дорогоцінних металів), дорогоцінного каміння та виробів із них, а також культурних цінностей з метою їх відчуження [178]; Постанова Кабінету Міністрів України встановлює обмеження щодо переміщення через митний кордон України дорогоцінних металів [144].

- Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Їх участь у державному контролі видобутку бурштину, стала набагато помітнішою із висвітленням у засобах масової інформації ситуацій, що склалася в окремих регіонах країни, пов'язаних із контрабандним видобутком сонячного каміння та завданої цим промислом шкоди екології відповідних місцевостей.

Згідно, Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших

корисних копалин» [121] було доповнено Кодекс України про надра [68] статтею, яка передбачає, що: у разі якщо для провадження діяльності з видобування корисних копалин є необхідним надання в користування земельних ділянок державної чи комунальної власності, які на момент проведення аукціону чи конкурсу з надання надр у користування сформовані як об'єкт цивільних прав, орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, уповноважений здійснювати розпорядження такими земельними ділянками, до початку проведення такого аукціону (конкурсу) за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, затверджує перелік земельних ділянок державної, комунальної власності, розташованих у межах ділянки надр, що передається в користування переможцю аукціону, конкурсу, і які мають бути передані йому в користування для видобування корисних копалин [68, ст. 18-1].

Б) міжгалузеві публічні органи управління та контролю у сфері бурштиновидобування:

- Міністерство економіки України, що є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує: формування та реалізує державну політику економічного, соціального розвитку і торгівлі, державну цінову політику, державну політику у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності, управління об'єктами державної власності, реалізації майна (майнових прав, інших активів) або прав на нього на конкурентних засадах у формі аукціонів, зокрема електронних, та здійснення контролю за її реалізацією, інтелектуальної власності, публічних закупівель, а також державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів; формування та реалізує державну інвестиційну політику, державну інноваційну політику в реальному секторі економіки, державну зовнішньоекономічну політику, державну політику у сфері розвитку підприємництва; формування та реалізує державну політику у сфері праці,

зайнятості населення, трудової міграції, трудових відносин, соціального діалогу та багато іншого [107].

- Міністерство внутрішніх справ України, яке забезпечує: охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидіє злочинності, підтримує публічну безпеку і порядок; захист населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідацію надзвичайних ситуацій, рятувальної справи та інше [151].

Значення Міністерства внутрішніх справ України для державного контролю у сфері бурштиновидобування є надзвичайно великим.

Оскільки, для протидії нелегальному видобутку сонячного каменю, його збуту та незаконного переміщення через державний кордон, потрібні саме компетенція та злагоджена робота згаданого міністерства.

- Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України безпосередньо формує та здійснює державну політику щодо нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

Його діяльність дуже актуальна в частині забезпечення нормативно-правового регулювання з питань порядку організації та виконання розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення; порядку погодження матеріалів для отримання спеціальних дозволів на користування ділянками надр; грошової винагороди за відкриття нових родовищ корисних копалин, що мають промислове значення; забезпечення виконання законодавства у відповідній сфері.

Основні завдання зазначеного міністерства полягають у: державному надгляді (контролі) за додержанням вимог законодавства про раціональне використання, відтворення і охорону природних ресурсів, використання та охорону земель, екологічну та радіаційну безпеку, оцінку впливу на довкілля, охорону і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, збереження, відтворення та невиснажливе використання біологічного і ландшафтного різноманіття, формування, збереження та використання екологічної мережі, охорону атмосферного повітря та інше [42].

- Державна митна служба України, яка забезпечує захист економічних інтересів України: сприяє розвитку зовнішньоекономічних зв'язків; контролює за додержанням вимог митного законодавства України; використовує засоби митного регулювання торговельно-економічних відносин з урахуванням пріоритетів розвитку економіки, створення сприятливих умов для участі України у міжнародному співробітництві; удосконалює митний контроль, митне оформлення і оподаткування товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України, тим самим стоїть на заваді незаконного переміщення через митний кордон різного роду цінностей, а також - бурштину [130].

В) галузеві державні органи контролю у сфері видобутку бурштину:

- Міністерство фінансів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову, бюджетну та боргову політику, державну політику у сфері міжбюджетних відносин та місцевих бюджетів, державну політику у сфері державного пробірної контролю, бухгалтерського обліку та аудиту, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства, державного фінансового контролю, державного внутрішнього фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, коштів клієнтів відповідно до законодавства, запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, забезпечує формування державної політики у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності та забезпечує формування та реалізацію єдиної державної податкової, митної політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства, державної політики у сфері контролю за трансфертним ціноутворенням, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері видобутку, виробництва, використання та зберігання

дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, їх обігу та обліку [153].

У досліджуваній сфері Міністерство фінансів України здійснює: міжгалузеву координацію діяльності суб'єктів видобутку, виробництва, переробки та реалізації дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння; закупівлю дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння в Державний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України [180]; контроль, пов'язаний з фінансовим моніторингом діяльності суб'єктів господарювання згідно з Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [137]; управління Музеєм коштовного та декоративного каміння, що є власністю держави [188].

- Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яка реалізує надані їй повноваження через контроль якості ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, якими користуються споживачі.

У сфері здійснення державного нагляду (контролю) за дотримання законодавства про захист прав споживачів (у тому числі споживачів виробів з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння): перевіряє додержання суб'єктами господарювання, що провадять діяльність у сфері торгівлі і послуг, вимог законодавства про захист прав споживачів, а також правил торгівлі та надання послуг; проводить контрольні перевірки правильності розрахунків із споживачами за реалізовану продукцію відповідно до закону; накладає на суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, стягнення за порушення законодавства про захист прав споживачів; передає матеріали перевірок на дії осіб, що містять ознаки кримінального правопорушення, органам досудового розслідування та інше [149].

- Державна служба геології та надр України, відповідно до покладених на неї завдань: формує державний резерв родовищ дорогоцінних металів і

дорогоцінного каміння; здійснює державну реєстрацію та веде облік робіт і досліджень, пов'язаних з геологічним вивченням надр; видає в установленому порядку спеціальні дозволи на користування надрами; зупиняє та анулює в установленому порядку дію спеціальних дозволів на користування надрами, поновлює їх дію у разі зупинення; здійснює переоформлення спеціальних дозволів на користування надрами, внесення до них змін та видачу дублікатів, продовжує строк дії спеціальних дозволів на користування надрами; здійснює державний контроль за геологічним вивченням надр та інше [148].

- Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства [114], який реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру [128].

Контролююча діяльність Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру у сфері бурштиновидобування пов'язана із такими її функціями як: організація та здійснення державного контролю за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності.

Також, це стосується контролю за додержанням вимог земельного законодавства: щодо використання та охорони земель органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними і фізичними особами та встановленого порядку набуття і реалізації права на землю; виконанням вимог щодо використання земельних ділянок за цільовим призначенням; додержанням вимог земельного законодавства в процесі укладання цивільно-правових договорів, передачі у власність, надання у користування, в тому числі в оренду, вилучення (викупу) земельних ділянок; веденням державного обліку і реєстрації земель, достовірністю інформації про земельні ділянки та їх використання; здійсненням комплексу необхідних заходів щодо захисту земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, пересушення, ущільнення, псування, забруднення, засмічення відходами, заростання бур'янами,

чагарниками та дрібноліссям; контроль за додержанням строків своєчасного повернення тимчасово зайнятих земельних ділянок та обов'язкового здійснення заходів щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням; виконанням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту під час проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, пов'язаних з порушенням ґрунтового покриву, своєчасного проведення рекультивації порушених земель в обсягах, передбачених робочим проектом землеустрою; нагляд за додержанням установленого законодавством порядку визначення та відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва; додержанням строків розгляду заяв чи клопотань щодо набуття і реалізації прав на землю; контроль за зміною показників якісного стану ґрунтів у результаті проведення господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення; своєчасним проведенням підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності заходів щодо збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів; здійснення планових та позапланових перевірок за об'єктом державного контролю і суб'єктами господарювання.

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру обстежує земельні ділянки, які підлягають рекультивації та обстежує земельні ділянки, яким заподіяна шкода внаслідок їх самовільного зайняття, використання не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання [133].

Особливого значення в контексті подолання корупції у сфері надрокористування, у тому числі й незаконного видобутку бурштину, набуває інститут контрольно-наглядової діяльності, що має забезпечити контрольований видобуток корисних копалин, забезпечити безпеку працівників під час здійснення гірничих робіт. У зв'язку із цим доцільно посилити роль Державної екологічної інспекції України як органу, що здійснює контрольно-наглядові функції у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів [93, с.76].

Державне агентство лісових ресурсів України забезпечує функціонування державної лісової охорони, координує діяльність лісової охорони інших постійних лісокористувачів і власників лісів, бере участь у забезпеченні реалізації державної політики у сфері пожежної безпеки, забезпечує організацію та координацію заходів з охорони державного мисливського фонду і заходів з регулювання чисельності мисливських, хижих та шкідливих для мисливського господарства тварин; забезпечує здійснення наземно-авіаційної охорони лісів від пожеж, незаконних рубок та інших порушень лісового законодавства, захист лісу від шкідників і хвороб та іншого шкідливого впливу на території лісового фонду підприємств, установ і організацій, що належать до сфери його управління;

Отже, органи державного контролю у сфері видобутку бурштину можна класифікувати залежно від їх правового статусу та рівня наданої компетенції у згаданих правових відносинах.

Суб'єкти контролю за бурштиновидобувною діяльністю поділяються на:

- органи загальної компетенції, організаційний та контролюючий вплив яких, поширюється на всі сфери суспільного розвитку, а саме: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

- міжгалузеві (функціональні) контролюючі органи. Їх представляють: Міністерство економіки України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерство фінансів України, Державна митна служба, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів та інші.

- галузеві суб'єкти, які контролюють сферу видобутку бурштину. До них належать органи, які здійснюють безпосередній вплив на регулювання суспільних відносин за різними напрямками використання дорогоцінних корисних копалин та виробів з них: Державна служба геології та надр України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державне агентство лісових ресурсів України.

Варто наголосити, що існує ряд інших юридичних суб'єктів, які тією чи іншою мірою мають контролюючий вплив на галузь видобування бурштину, серед них Державний гемологічний центр України [186], Державна установа «Державне сховище дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України» [187], Державна установа «Музей коштовного і декоративного каміння» [100], державні підприємства пробірного контролю, які можна віднести до категорії допоміжних суб'єктів державного контролю.

У рамках проведеної Кабінетом Міністрів України оптимізації контрольно-наглядових органів у сфері господарської діяльності, Державну пробірну службу було ліквідовано і частина функцій з реалізації державної політики у сфері державного пробірного контролю була покладена на Міністерство фінансів України.

Підтримуючи міжнародне співробітництво у сфері пробірного контролю за якістю виробів з дорогоцінних металів, Міністерство фінансів України забезпечує координацію співпраці з Міжнародною асоціацією пробірних служб лабораторій казенних підприємств пробірного контролю [166].

Отже, розглянувши коло суб'єктів державного контролю за галуззю бурштиновидобування, можна дійти висновку, що їх кількість та регулююча роль потребують оптимізації, а саме: щодо скорочення адміністративного впливу органів державного контролю на діяльність суб'єктів господарювання та покращення умов ведення бізнесу, забезпечення державно-приватного партнерства та взаємодії з офіційними учасниками бурштиновидобувного бізнесу, розширення повноважень місцевих громад щодо впливу на видачу спеціальних дозволів на користування надрами та інше.

2.4. Правові засоби запобігання незаконному видобутку бурштину

Поклади бурштину, одного з найпоширеніших видів напівкоштовного каміння у світі, в Україні знайшли на початку дев'яностих років минулого століття. Проте освоєння вітчизняних бурштинових родовищ відразу ж зіткнулося

з незаконним видобутком сонячного каменю і пов'язаними з ним проблемами захисту природних ресурсів Полісся від розграбування та знищення [91].

Нині процес нелегального видо-бутку та реалізації бурштину ще залишається неконтрольованим з боку держави. За майже 30 років незалежності України неодноразово проводилися спроби врегулювати цю сферу, однак через велику кількість і заплутаність законодавства, а також через небажання влади (як місцевої, так і центральної) впливати на цей процес все це призвело до значної екологічної катастрофи, яку досить складно виправити. Лише організовані дії з боку влади та місцевого населення дозволять вирішити цю проблему. Тільки таким чином ми зможемо запобігти ще більшому лиху як на території Українського Полісся, так і в нашій державі загалом [75, с. 107].

Доступність родовищ, природних місць покладу бурштину, для місцевого населення, а також нескладна технологія його видобування та висока ціна за добуту сировину - стали головною причиною розростання, свого часу, явища незаконного бурштиновидобування, яке триває понині у відповідних регіонах.

Загалом, бурштин (сукциніт) належить до тих об'єктів, які мають різноманітні форми, колір, ступінь прозорості, що викликає складнощі ідентифікації, відмежування від інших об'єктів якщо не залучати відповідного фахівця [206].

Таким чином, специфічні властивості даного дорогоцінного каменю сприяють тому, що без спеціального обладнання та залучення відповідних спеціалістів, важко ідентифікувати його походження та встановити відповідні його характеристики.

За своїм руйнівним впливом на природу несанкціонований видобуток бурштину в умовах Полісся порівняний з проявами негативних геологічних процесів, а екологічну ситуацію в місцях незаконних копанок слід розглядати як кризову з тяжкими наслідками в майбутньому. При цьому слід зазначити, що величезні масштаби несанкціонованого варварського видобування бурштину в Українському Поліссі дуже болісно накладаються на вже деградовані поліські ландшафти в результаті раніше проведених осушувальних заходів,

нераціонального сільськогосподарського та лісгосподарського природокористування, посилених несприятливих фізико-географічних та геолого-геоморфологічних процесів, радіоактивного зараження земель і інших явищ. [198].

Ризик недооцінки та ігнорування шкідливих екологічних процесів, які завдає масове нелегальне бурштиновидобування та методи, якими воно відбувається, може призвести до непоправної руйнації та втрати корисних властивостей тих територій, де це відбувається.

Слід проводити інформаційні та роз'яснювальні бесіди для місцевих мешканців та описувати їм всю непросту ситуацію, до якої призводить контрабанда та незаконний видобуток бурштину.

Оскільки, бурштин з часом закінчиться, а земля стане просто на просто непридатною для подальшого її використання в сільськогосподарських та інших цілях.

Іншими словами, вибір контрабандного видобування бурштину місцевими групами - це шлях в нікуди, так як ресурс покладів бурштину є вичерпним, а самі території, після зустрічі з бурштиновими копачами, перестають бути придатними для інших цілей.

Говорячи про бурштин як про дорогоцінний природний ресурс, слід зазначити, що ідентифікаційні ознак бурштину (сукциніту) можна поділити за кольором, ступенем прозорості, фракцією (вагою), формою, люмінесценцією, інклюдом.

За кольором: забарвлення прозорих різновидів - лимонно-жовтий, жовто-солом'яний, блідо-жовтий, жовто-червоний різних відтінків, жовто-зелений; забарвлення непрозорих різновидів - лимонно-жовтий, білий, коричневий, сірий, червоно-коричневий, оранжевий, червоно-бурий. Трапляються й сині та унікальні світло-зелені бурштини.

За ступенем прозорості: прозорий різних відтінків жовтого кольору та безбарвний; димчастий - злегка мутнуватий, місцями прозорий; бастард - середньої прозорості жовтого кольору з темними відтінком і чорними плямами;

кістяний - непрозорий, кольору слонової кістки, м'який; пінистий - непрозорий, пористий, світлий, нагадує піну, що застигла [96].

Тобто, дослідивши характеристики бурштину, можна ще раз підкреслити його унікальність та вартісність, що може принести значну економічну вигоду для країни, якщо правильно реалізувати політику його видобування та обробки з подальшою реалізацією на внутрішній та зовнішні ринки.

За формою бурштин дуже різноманітний. Переважно це витягнуті та сплюснені шматки з нерівною кавернозною поверхнею, кутасті, інколи - заокруглені або овальні індивіди, які мають багат шарову шкарлупувату будову [22].

За люмінесценцією: прозорі бурштину в ультрафіолетових променях мають блакитне світіння різної інтенсивності. Зі зменшенням прозорості воно слабшає. Інклюз - це бурштин з органічними включеннями рослинного та тваринного світу, порожнинами з водою, повітрям у середині. Димчасті бурштину люмінесціюють блідо-блакитним кольором, у ньому добре видно струменистість та помутніння. Бастард світиться матово-білим кольором з помітним жовтуватим відтінком. Кістяні бурштину люмінесціюють білим, матово-білим з м'яким блакитним чи блакитно-білим відтінком. Кістяні ледь жовтуваті й пінисті бурштину світяться матовим жовтувато-білим кольором [211].

Тобто, багатогранність та якість українського бурштину має колосальний економічний потенціал для країни. Потрібно привести його видобування до врегульованого та законодавчо оформленого процесу і якнайшвидше ліквідувати прояви незаконного бурштинокопання недобросовісними громадянами.

Ситуація із самовільним старательським видобутком бурштину в Житомирській, Волинській та Рівненській областях України набула масштабу справжнього екологічного лиха. Загострення зазначених проблем призвело в результаті до порушення віками сформованої екологічної ситуації в північно-західній частині Українського Полісся і, крім того, до занепаду державного видобутку цього унікального каменю через переважання непрозорих схем його

видобутку, цілковиту відсутність легального ринку збуту і заміну його тіньовим, корупцію та поширення контрабанди [91].

На сьогодні майже не здійснюється державне видобування сонячного каміння у тих масштабах, до яких наша країна має безпосередній потенціал.

Це згубно впливає на велику кількість складових економіки, а також екологічне становище країни. Так як контрабандисти-копачі не дотримуються жодних передбачених законодавством правил і норм, які є затвердженими для такого роду надровидобування, а обсяги їх незаконної діяльності з кожним роком лише зростають.

Враховуючи колосальні масштаби екологічної катастрофи, явним стає потурання діям організаторів даного злодіяння на всіх рівнях регулюючих владних органів.

Забезпечення належного якісного рівня протидії незаконному обігу бурштину в Україні потребує розроблення відповідної криміналістичної методики розслідування відповідних кримінальних правопорушень [205].

Проте, про достатнє врегулювання даного питання на сьогоднішній момент говорити не приходиться. Наявна законодавча база, яка регулює дані суспільні відносини, не може вважатися якісною та достатньою у будь-яких питаннях щодо бурштиновидобувного промислу.

Складна економічна ситуація, недосконалість законодавства та інші чинники зумовлюють збільшення кількості випадків незаконного видобування бурштину.

Це вказує на те, що цій проблемі необхідно більше приділяти уваги, особливо в теоретико-практичному аспекті. Криміналістичну характеристику порушення правил охорони або використання надр на прикладі незаконного видобування бурштину необхідно розглядати як інформаційну модель, в якій відображаються типові ознаки, тобто ті, що притаманні такому масиву злочинів, і специфічні, котрі дозволяють відокремити його від інших груп злочинів [214].

Що стосується реагування з боку держави на вчинені порушення законодавства у сфері правового регулювання видобутку бурштину, то сюди

відноситься законодавчо передбачена можливість притягнення винних до відповідальності.

Як показує аналіз судової практики, домінуючою статтею, якою керується суд при винесенні судового рішення по справах, щодо незаконного видобутку бурштину є стаття 240 Кримінального кодексу України [77].

Зазвичай порушників суд притягує до відповідальності за статтею, яка передбачає незаконне видобування корисних копалин місцевого значення у великому розмірі або незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, проте є випадки, де до відповідальності притягувались особи, діяння яких, на думку суддів, не мали істотних тяжких наслідків.

Як приклад, можна навести матеріали судової справи № 572/5108/14-к від 04 грудня 2014 року [20].

У згаданій справі мова йшла про те, що особа за попередньою змовою із групою невстановлених досудовим слідством осіб, без отримання спеціального дозволу на користування надрами, без акту, що засвідчує гірничий відвід, без оформлення в установленому порядку документів, що посвідчують право на земельну ділянку, не маючи спеціального дозволу (ліцензії), в порушення ст.19 Кодексу України «Про надра» [68], Законів України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» [127] та «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [164] умисно, із корисливих мотивів за допомогою мотопомпи, призначеної для подачі води під тиском, шляхом гідророзмиву ґрунту, займався видобуванням корисних копалин: дорогоцінного каміння органогенного утворення - бурштину-сирцю, в результаті чого, сумісно із вказаними вище особами, видобув 64,68 грами вказаного каміння, загальною вартістю 28 грн. 81 коп. [20].

За це суд визнав особу винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 240 Кримінального Кодексу України [77], призначивши покарання у вигляді

позбавлення волі строком на два роки із конфіскацією незаконно добутого бурштину.

Однак, взявши до уваги характер і ступінь тяжкості вчиненого злочину, суд вирішив звільнити винну особу від відбування призначеного покарання з випробувальним терміном на три роки.

Аналогічна ситуація виникла і у справі № 572/5182/14-к від 27 квітня 2015 року, відповідно до якої особи за попередньою змовою, за допомогою мотопомпи, призначеної для подачі води під тиском, шляхом гідро розмиву ґрунту займалися видобуванням бурштину-сирцю [21].

В результаті незаконних дій обвинувачених, було видобуто з надр землі 22,69 кг бурштину – сирцю, загальна вартість якого станом на 22 липня 2014 року становила 115 тис. грн. 04 коп., що підтверджується судово-гемологічною експертизою.

В цілому, злочинні діяння, якими є незаконне бурштиновидобування, його збут та контрабанда, являють собою типовий склад злочину, як і будь які інші злочини. Суб'єкт, суб'єктивна сторона, мотив і мета злочину, а також знаряддя, які при цьому використовувалися - все це вивчається слідчими та відповідними правоохоронними працівниками, щоб мати достатньо підстав притягнути винних до відповідальності у разі вчинення злочинів у сфері бурштинових правовідносин.

Загалом, наука криміналістика розглядає спосіб учинення злочину як складне явище дійсності на основі пізнання закономірностей його формування, причин і форм його повторюваності для розробки прийомів і методів виявлення, збирання та дослідження доказів. Криміналістичне значення способу вчинення злочину визначається специфікою виникнення доказів у процесі відображення події злочину в зовнішньому середовищі. Аналізуючи певний спосіб вчинення злочину, можна висунути версії, де і які сліди можуть бути залишені, а, виявивши сліди злочину, можна припустити, яким способом його вчинено. Аналіз і оцінка відомостей, що характеризують злочин із криміналістичних позицій, пов'язані із застосуванням криміналістичної класифікації способів дій злочинця [31, с. 38].

Криміналістична характеристика - це інформаційна модель, що становить якісно-кількісну систему опису типових ознак конкретного виду (групи) злочинів [202, с. 267].

Описуючи, злочини у сфері бурштиновидобування та наслідки діяльності з незаконного видобутку бурштину, вкрай важливо дослідити причини і суть їх вчинення та всі складові, які цьому передували також на теоретичному рівні.

Щоб мати змогу більш точніше та якісніше формувати відповідну нормативну базу щодо врегулювання питання незаконного видобування сонячного каміння на Україні.

Загалом, результатом незаконного видобутку бурштину є:

- негативні наслідки в екологічній сфері (заподіюється непоправна шкода лісам, знищується родючий шар ґрунту, порушується цілісність геологічних пластів тощо),

- загрози економічній безпеці (недоотримання коштів у вигляді відповідних податків, зборів та платежів до державного та місцевого бюджетів від здійснення господарської діяльності щодо видобутку та реалізації бурштину, його експорту за кордон України, користування надрами тощо),

- зростання соціальної напруги та криміногенної обстановки. До того ж ці негативні явища набули такого обсягу, що стали загальнодержавною проблемою [117].

Якщо Україна й надалі хоче залишатися правовою, демократичною державою і прагнути своїми реальними діями до успішної, розвиненої власної економіки, то питання законного та ефективного бурштиновидобування мають вирішуватися вже зараз.

Оскільки, корупція та зловживання владним становищем, які ми маємо на тепер, повинні бути ліквідовані з правовідносин нашої країни та дій суспільства, щоб наша держава та економіка працювала на благополуччя всього населення, а не олігархів та продажних посадовців, які крім власного збагачення нічого не прагнуть.

Тому, питання важливості відновлення бурштиновидобувної галузі та звільнення її від розграбунку незаконними копачами та корупціонерами, на конкретних законодавчо визначених засадах, одне із нагальних та показових в наш час.

Попри все, варто згадати, що контрабандне бурштиновидобування становить собою важке і небезпечне ремесло для старателів. Враховуючи те, що на таких промислах працює більшість молоді у місцях видобутку коштовного каменю, це також є небезпечним і для демографічної ситуації відповідних регіонів, оскільки рівень травматизму та летальних випадків є значним по кількості.

Незаконне видобування корисних копалин державного значення - це здійснення їх видобування без відповідного дозволу (без акта про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі) [78]. В даний момент гірничий відвід не потрібен, але те саме можна віднести до спецдозволу. Наприклад, видобування за межами відведеної ділянки надр або з використанням недозволених для такого родовища методів і засобів видобування корисних копалин.

Місцеве населення часто ігнорує чинні правові засади державної та комунальної власності та вважає, що ці території у більшій мірі мають відношення саме до них, а не держави в цілому, тому на теренах вітчизняної преси, можна відшукати заголовки про так звані «бурштинові республіки», які за своїм змістом і способами виникнення нагадують всім відомі в Україні сепаратистські настрої на сході.

Тому, з таким явищем як нелегальне бурштиновидобування варто покінчувати якнайскоріше, щоб це не переросло у більш серйозні форми спротиву та позиціонуванням в суспільстві як можливим до існування.

Самовільне стихійне видобування бурштину завдає серйозних економічних втрат державі та суспільству, це супроводжується погіршенням соціального клімату, призводить до деградації значних площ земель сільськогосподарського та лісгосподарського призначення, спричиняє порушення структури природних ландшафтів. Оскільки порушені біотопи не можуть відновитися у первісному

стані природним шляхом, без втручання людини, вони потребують рекультивації [59].

Тому, слід негайно на законодавчому рівні дієво змусити припинити використання кустарних методів видобування бурштину та зайнятися рекультивацією порушених ґрунтів, щоб уникнути невинної шкоди, яка наноситься недобросовісними старателями довіллю України.

Законодавство що регулює суспільні відносини у сфері рекультивації порушених земель, потребує внесення подальших змін. Адже, переважна більшість нормативно-правових актів вказує на здійснення рекультивації або відповідальність за її нездійснення особами, що проводять гірничодобувні, геологорозвідувальні, будівельні та інші роботи, що передбачають механічне пошкодження ґрунтового покриву.

Непроведення рекультивації порушених земель належать до правопорушень, що завдають збитків легальним власникам та користувачам земельних ділянок, територіальній громаді та державі [55].

Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає, що: «непроведення рекультивації порушених земель - тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [67, ст.54].

Рекультивація пошкоджених земель - це надзвичайно важлива процедура для сфери бурштиновидобування. Оскільки, будь-які втручання у верхній родючий шар землі, без подальших облагороджуючих та відновлюючих робіт, призводять до того, що ґрунт втрачає свої родючі властивості та деградує до непоправних станів, що призводить до зменшення кількості родючих територій.

Порушник земельного законодавства, що не виконує комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою, незаконно одержує дохід від використання на інші цілі коштів, які згідно кошторису у

затвердженому робочому проекті землеустрою, мали б бути спрямовані на проведення рекультивації порушених земель. Запровадження економіко-правового механізму відшкодування порушником збитків, що завдані внаслідок незаконного видобутку бурштину, невиконанням робіт із рекультивації земель після завершення експлуатації родовищ корисних копалин, забезпечить більш ефективний захист інтересів держави та територіальних громад, прав власників та користувачів земельних ділянок, позитивно вплине на зменшення правопорушень у сфері землекористування [56].

Ігнорування вимог законодавчих норм щодо проведення обов'язкової рекультивації ґрунтів їх користувачами, повинно суворо каратися законом та контролюватися на всіх рівнях і мати одне із першочергових значень для бурштиновидобувної галузі.

Отже, хід ситуації з нелегальним видобутком бурштину в Україні став своєрідним фільтром багатьох проблем, які є наявні в сучасному українському суспільстві, а саме:

- відсутність ефективної протидії незаконному видобутку, використанню та нелегальному обігу бурштину;
- непрактичність деяких нормативно-правових норм щодо охорони надр та нормативно-правового забезпечення трудової діяльності у сфері видобутку, виробництва і використання бурштину;
- мінімальний рівень екологічного виховання населення України, у першу чергу молоді;
- соціальне підґрунтя несанкціонованої діяльності копачів, пов'язане з високим рівнем безробіття на місцях й тяжким соціально-економічним становищем корінного населення.

Таким чином, нелегальний видобуток бурштину має в Україні масовий і системний характер, чим спричиняє непоправної шкоди державі та руйнує природу Полісся.

Через незаконні гірничі виробки, відвали шурфів, канави, намети ґрунту гідромотопомпами без належної рекультивації порушується коренева система

дерев, руйнується чагарниковий і трав'яний підлісок, а на поверхні залишаються піщані горби-кучугури та ями. Надлишок ґрунтових вод спричиняє порушення стійкості кореневої системи, що призводить до втрати вертикального положення дерев, формування так званого «п'яного лісу» і врешті-решт - до його загибелі [91].

Нелегальний видобуток бурштину, вчинений на посівних площах і луках, призводить до прямої та непоправної економічної шкоди сільському господарству. Злочинний видобуток бурштину, руйнує приповерхневі продуктивні залягання сонячного каменю, які формувалися протягом мільйонів років.

Крім знищення природи Полісся, збіднення надр і втрати цінного продукту, нелегальний видобуток перешкоджає задіянню робочої сили в регіоні, гальмує створення нових робочих місць, зменшує наповнення як державного, так і місцевих бюджетів.

Отже, за своїм згубним впливом на природу, контрабандний видобуток бурштину на відповідних територіях, цілком можна порівняти з проявами негативних геологічних процесів, а екологічну ситуацію на площах нелегальних розробок - оцінити як кризову з тяжкими наслідками в майбутньому.

Висновки до Розділу 2

Структура законодавства у галузі видобутку бурштину включає такі ключові блоки як кримінально-правове запобігання незаконному видобутку, транспортуванню і продажу бурштину, порядок отримання дозволів на дослідно-промислову розробку і експлуатацію родовищ, природоохоронні вимоги та заходи щодо рекультивації земельних ділянок і лісових масивів, правове регулювання справляння рентних платежів з видобутку бурштину. Ці чотири блоки в більшій або меншій мірі проявлені в загальній структурі законодавства.

Проблемою структури законодавства є відсутність її комплексного цілеспрямованого характеру, оскільки зараз фактично системність тримається на

законодавчому акті, яким внесено екстренні зміни до законодавства, які мають риси тимчасових і надзвичайних деякі з яких не можна назвати ефективними.

Зокрема, законодавством встановлено, що надрокористувачі, яким надано спеціальний дозвіл на користування бурштиноносними надрами, мають переважне право землекористування (у тому числі на умовах сервітуту) щодо земель за місцем розташування розвіданих родовищ бурштину, запаси яких затверджені в установленому законодавством порядку. Переважне право користування відповідно до цієї статті може реалізовуватися шляхом переведення у судовому порядку таких прав на надрокористувача, укладення у судовому порядку договору про надання надрокористувачу таких прав або іншим чином визнання чи встановлення судом таких прав (у тому числі встановлення сервітуту в судовому порядку).

Механізм, згідно якого для врегулювання питання видобутку бурштину недостатньо прямих законодавчих настанов, а натомість сам законодавець у відповідних нормах пропонує вирішувати взаємовідносини сторін у судовому порядку не є ефективним з точки зору законодавчої техніки і практики. Правова норма в законі має встановлювати чітке і однозначне правило поведінки, наприклад для тих самих власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення, про яких мова йде в нормі закону і які мають вирішувати питання сервітуту з власником дозволу на надрокористування в суді найкраще б було виникнення сервітуту в розмірі трикратної мінімальної ставки оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення з моменту отримання такого дозволу і відповідної компенсації втрат орендаря від неможливості здійснення сільськогосподарської діяльності на відповідній ділянці.

Правове становище суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність з видобування бурштину знаходиться в площині двох правових парадигм – такі суб'єкти з одного боку, розглядаються як користувачі надр з точки зору Кодексу України про надра і господарська мета надрокористування окремо не акцентується, головною підставою правосуб'єктності надрокористувача вважається оформлення спеціального дозволу на користування надрами.

З іншого боку, в межах Господарського кодексу України, надрокористувачі за всіма об'єктивними ознаками - суб'єкти господарювання, а якщо їх діяльність спрямована на досягнення економічних та соціальних результатів, вони без сумніву є суб'єктами підприємницької діяльності.

Не зовсім правильним є розрив між правовим статусом надрокористувача і суб'єкта господарювання, а вірніше суб'єкта підприємницької діяльності, оскільки важко уявити собі користування надрами з метою видобутку бурштину у вигляді некомерційної чи тим більше негосподарської діяльності. А отже і розмежування гірничих та господарських відносин в Господарському кодексі повинно бути проведене після визнання того, що видобуток корисних копалин і зокрема, бурштину, є підприємницькою діяльністю, на яку потрібен спеціальний дозвіл, а всі інші види надрокористування з соціальною метою, але без економічного результату є непідприємницькою господарською діяльністю, для якої потрібен гірничий відвід.

Розбіжність між двома моделями правового регулювання починається з фізичних осіб – суб'єктів господарювання, для яких згідно ГК вимагається реєстрація відповідно закону як підприємця, КУпН же такої реєстрації не вимагає, з чого випливає, що стати користувачем надр без цього статусу для фізичної особи – громадянина України, іноземця чи особи без громадянства потенційно можливо, але користуватись надрами, досягаючи соціального результату і отримуючи прибуток – неможливо.

Ще складнішим видається співвідношення у правовому регулюванні гірничого і господарського видів правового становища коли воно стосується юридичних осіб – КУпН містить тріаду «підприємства, установи, організації» кожен з елементів якої очевидно має бути юридичною особою України. На додаток згадуються юридичні особи іноземних держав і об'єднання юридичних осіб, що не є юридичною особою, якщо його учасники пов'язані між собою солідарною відповідальністю. В останньому випадку дійсно статус користувача надр набувається таким собі колективним суб'єктом, що не є юридичною особою, хоча той же ГК навпаки, не бачить об'єднання підприємств інакше, як у вигляді

юридичної особи. Але навіть у вигляді «колективного користувача надр» завдяки солідарній відповідальності кожен член такої спільноти несе повний комплекс обов'язків і відповідальності, а тому по суті нічим не відрізняється від користувача надр індивідуального.

Додатковими кваліфікуючими ознаками комплексного правового становища суб'єкта, що здійснює діяльність з видобутку бурштину, є наявність спеціального дозволу на користування надрами.

Отже, характерними рисами суб'єкта, що здійснює діяльність з видобування бурштину, є поєднання правового становища користувача надр та суб'єкта господарювання, наявність спеціального дозволу (дозволів) на користування надрами, отриманого на підставі торгів або в іншому дозволеному законом порядку, наявність обов'язку щодо рекультивації земельної ділянки, наявність пріоритетних прав щодо використання земельної ділянки поза її встановленим цільовим призначенням на час дії спеціального дозволу на користування надрами.

Окремою особливістю правового становища суб'єкта, що здійснює діяльність з видобування бурштину є необхідність дооформлення повноважень на використання земельної ділянки в судовому порядку або на підставі провадження за заявою самого суб'єкта. Характерною рисою є при цьому законодавча неврегульованість процедури відшкодування збитків власнику і орендарю земельної ділянки.

Повноваження органів державного контролю за здійсненням діяльності з видобутку бурштину представляють собою цілісний механізм правомочностей загальних, галузевих та функціональних органів державного контролю, які поєднують контроль у сфері збереження та раціонального використання природних ресурсів та контроль у сфері отримання економічного, податкового, митного, антикорупційного законодавства суб'єктами здійснення діяльності з видобутку бурштину.

Суб'єкти контролю за бурштиновидобувною діяльністю поділяються на:

- органи загальної компетенції, організаційний та контролюючий вплив яких, поширюється на всі сфери суспільного розвитку, а саме: Верховна Рада України,

Президент України, Кабінет Міністрів України, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

- міжгалузеві (функціональні) контролюючі органи. Їх представляють: Міністерство економіки України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерство фінансів України, Державна митна служба, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів та інші.

- галузеві суб'єкти, які контролюють сферу видобутку бурштину. До них належать органи, які здійснюють безпосередній вплив на регулювання суспільних відносин за різними напрямками використання дорогоцінних корисних копалин та виробів з них: Державна служба геології та надр України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна екологічна інспекція України, Державне агентство лісових ресурсів України.

- допоміжні суб'єкти, які не є державними органами, але мають опосередкований контролюючий вплив на галузь видобування бурштину, серед них Державний гемологічний центр України, Державна установа «Державне сховище дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України», Державна установа «Музей коштовного і декоративного каміння», державні підприємства пробірного контролю.

Правовими засобами запобігання незаконного видобутку бурштину є комплекс законодавчо встановлених засобів правового впливу на поведінку суб'єктів незаконного видобутку з метою прискання протиправної діяльності, виявлення та притягнення до юридичної відповідальності осіб, які таку діяльність здійснюють і запобігання подальшому продовженню і поширенню протиправних посягань серед населення і посадових осіб державних органів а також суб'єктів господарювання.

Ключовим, але не єдиним правовим засобом є адміністративна та кримінальна відповідальність, яка передбачена за незаконний видобуток та операції з бурштином-сирцем та виробами з нього, похідною є юридична

відповідальність за непроведення рекультивації природних ресурсів, які зазнали втрат в результаті незаконної діяльності.

Важливим правовим засобом запобігання незаконному видобутку бурштину є проведення превентивних заходів у вигляді інформування населенням про юридичну відповідальність, проведення роз'яснювальної роботи з метою формування в суспільстві стійкого неприйняття протиправних практик, заснованого на розумінні катастрофічних наслідків незаконного видобутку передусім для природи і майбутніх поколінь громадян України.

Проте найбільш дієвим правовим засобом запобігання незаконному видобутку бурштину в Україні є проведення збалансованої державної політики з створення сприятливих соціально-економічних умов для розвитку легальної підприємницької діяльності з видобутку бурштину і одночасне підвищення економічного потенціалу територій, на яких залягають бурштинові поклади, з тим, щоб нелегальний видобуток бурштину не становив ключового і майже єдиного засобу підвищення особистого добробуту громадян. І неправильними є заклики глобальної лібералізації і перетворення видобутку бурштину на Поліссі на тотальну індустрію з тисячами робочих місць. Важливим є розуміння, що бурштин, попри свою естетичну, наукову і виховну функцію не є критичним товаром, потреба в великих обсягах якого була б життєво необхідною.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ КОМПЛЕКСНОГО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ І ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ В УКРАЇНІ

3.1. Види і цільове призначення обов'язкових платежів, що справляються при здійсненні діяльності з видобутку бурштину

Для України, як і для багатьох інших країн, важливою є проблема збереження та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. Один із шляхів її розв'язання - регулювання процесів природокористування із застосуванням податкових важелів. Податковий інструментарій дає змогу вилучати частину природно-ресурсної ренти для фінансування потреб відтворення природних ресурсів та наповнення державного бюджету [118].

Тобто, надаючи право та відповідні дозволи на здійснення видобувної діяльності, держава тим самим, забезпечує отримання коштів у вигляді обов'язкових платежів до бюджету, з яких має змогу розвивати свою економіку, а також забезпечувати відновлюючу та рекультиваційну програму відповідних бурштиноносних територій.

Конституція України вказує, що надра є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Сюди можна віднести і питання охорони довкілля [73, ст.13].

Іншими словами, бурштин на території нашої країни є власністю всього народу і від його імені розпоряджатися ним уповноважена лише наша держава в особі її відповідних органів.

Тим самим, закиди місцевих нелегальних копачів про те, що вони здійснюють видобування сонячного каменю на своїх теренах є нікчемними та незаконними.

Бурштин та економічна користь від нього повинні працювати на населення всієї країни, а не бандитів та місцевих недобросовісних чиновників, продажних

представників правоохоронних органів, які покривають нелегальні зловживання і самі при цьому збагачуються незаконними шляхами.

Бурштин є корисною копалиною загальнодержавного значення, ювелірною сировиною та дорогоцінним камінням. Тобто, якщо у особи не має спеціального дозволу, то видобувати бурштин-сирець - заборонено.

Управління надрами повинно відбуватися у такий спосіб, щоб можна було гарантувати виконання правових, економічних та соціальних основ організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [102].

Ми повинні вже зараз подбати про те, щоб наша держава ставала економічно сильною, процвітаючою та дружньою. Щоб спільна мета - подолання корупції, нарешті була досягнена і наші нащадки змогли жити у сучасній, процвітаючій країні, а її надра працювали на благо всього народу.

Варто підкреслити, що без спеціального дозволу бурштин видобувати заборонено, оскільки згідно Кодексу України про надра - надра надаються у постійне або тимчасове користування, а гірничі відводи для розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення, надаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, крім випадків, передбачених даним законодавчим актом. Користування надрами за межами гірничого відводу забороняється [68, ст.15; 17].

Законно отриманий дозвіл - є основою легальної діяльності суб'єктів господарювання, які прагнуть пов'язати свій бізнес із сонячним каменем.

Надра надаються у постійне або тимчасове користування; спеціальні дозволи на користування надрами надаються переможцям аукціонів, крім випадків, визначених Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр [68, ст.16].

Таким чином, спеціально уповноважені органи наділені правами надавати відповідні документи згідно до передбаченої процедури та у черговості, що визначається на аукціоні.

Право на користування надрами засвідчується актом про надання гірничого відводу, який надається лише за наявності спеціального дозволу на користування ділянкою надр, а також затвердженого в установленому порядку проєкту розробки родовища корисних копалин гірничих відводів [155].

Потрібно зазначити, що гірничим відводом є частина надр, надана користувачам для промислової розробки родовищ корисних копалин та цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин [68, ст.17].

Тобто, під гірничо відведеними територіями мається на увазі місцевість, на якій видобування корисних копалин не проводиться, але вони надаються у користування суб'єкту господарювання як суміжна територія для здійснення господарюючих потреб при організації процесу видобування, транспортування або зберігання видобутих корисних копалин.

Остання лібералізація законодавства у сфері видобування бурштину передбачила скасування гірничих відводів для надрокористувачів, що мають спеціальний дозвіл. Даний захід слід напевно вітати, враховуючи, що глибини залягання бурштину порівняно невеликі, проте, при видобуванні кар'єрним способом, як неважко здогадатись, мова йде все рівно про риття концентричного багаторівневого котловану, що змушує забути про поверхневий шар ґрунту і рослинність як таку. А отже і гірничий відвід був би в даному разі доречним. Що ж до способу гідророзмиву, дійсно, гірничий відвід представляє тут певну додаткову бюрократичну процедуру

Кодексом України про надра передбачено можливість квотування видобутку корисних копалин з метою запобігання негативним демографічним, соціальним та екологічним наслідкам інтенсивного видобутку корисних копалин, тому установлюються квоти на видобуток окремих видів корисних копалин [68, ст.52].

Лише розумна та продумана політика надровидобування, здатна збалансувати отриманий економічно корисний ефект від надровидобутку. При цьому так, щоб не нашкодити довкіллю, через здійснення надмірного користування земними ресурсами, що може, з іншого боку, негативно відбитися на екологічному стані тієї чи іншій місцевості.

Порядок установлення квот на видобуток корисних копалин затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до постанови «Про затвердження Положення про порядок установлення квот на видобуток окремих видів корисних копалин»[156]. Основними критеріями запровадження квот є стан мінерально-сировинної бази, особливо зі стратегічних та гостродефіцитних видів мінеральної сировини; екологічні умови в районах видобутку; кон'юнктура мінеральної сировини в державі та за її межами; можливість придбання мінеральної сировини за межами України на вигідніших умовах, ніж здійснення видобутку на її території.

Тобто, політика надровидобування здійснюється таким чином, щоб забезпечувати прорахунок корисного ефекту від подальших дозвільних дій та наданих можливостей суб'єктам господарювання під час видобутку ними корисних копалин.

Це здійснюється з метою не нашкодити екології та довкіллю та, як наслідок, у подальшому не здійснювати відновлення та рекультивацію пошкоджень. Для цього й існує квотування, що свого роду лімітує, у нашому випадку, бурштиновидобувні можливості на тій чи іншій території.

Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами [157] передбачає, що дозволи щодо користування надрами для видобутку бурштину надаються Держгеонадрами лише переможцям аукціонів або без аукціону лише у разі геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки бурштину, на землях лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину, механізм рекультивації яких встановлено Порядком реалізації пілотного проекту щодо рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину [44], затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Аналізуючи нормативно-правові положення, що стосуються видобування бурштину як дорогоцінного каміння, можна підмітити, що правова база по даному питанню є недосконалою та однобокою. При цьому детально регулюються лише певні види правовідносин у даній сфері, а вся галузь комплексно не охоплюється.

Загалом, говорячи про види та цільове призначення обов'язкових платежів, що справляються при здійсненні діяльності з видобутку бурштину, то їх розмір та необхідність вилучення не викликають сумнівів.

Адже корисні копалини - це невідновні багатства нашої території як держави. Їх вартість від реалізації та переробки є досить прибутковою та стабільною, тому наша економіка повинна збагачуватися та підкріплюватися саме за рахунок рентних платежів, які справляються із суб'єктів господарювання, що займаються видобутком надр.

Історія це не нова, держава постійно приділяє увагу (декларативно) природоресурсним питанням, зокрема ще у посланні Президента України до Верховної Ради України «Про зовнішнє та внутрішнє становище України в 2012 році» вказується, що забезпечити зростання доходів бюджету без створення значних перешкод для економічного розвитку та продукування негативних соціальних імпульсів можна завдяки таким чинникам: посилення фіскального навантаження на господарську діяльність, пов'язану з експлуатацією природних ресурсів, розширення переліку корисних копалин, за видобування та реалізацію яких справляється рента, посилення боротьби з мінімізацією оподаткування та ухилянням від сплати податків [124]. Проте усвідомлення проблеми не означає її вирішення, що і довело десятиліття, яке пройшло з моменту складення цього документа.

Ні для кого не секрет, що в нашій країні існує ряд факторів, які негативно впливають на ситуацію у сфері справляння обов'язкових платежів при здійсненні діяльності з видобутку бурштину і не тільки.

На сьогоднішній момент, фіскальна функція групи ресурсних податків реалізована не повною мірою. І виною цьому є тінізація бурштиновидобування як галузі, корупція у владних органах та правоохоронній системі, свідомо безвідповідальність недобросовісних громадян, які нелегально видобувають бурштин.

Говорячи про економічну складову, то варто зазначити, що до недавнього часу, рентна ставка за видобування бурштину становила двадцять п'ять відсотків.

Це одна із найвищих ставок рентної плати, вищі - передбачені за видобуток газу. Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо упорядкування розміру ставки рентної плати за користування надрами для видобування бурштину» суттєво знизив рентну ставку: до 31 грудня 2020 року включно - у розмірі 5 відсотків; до 31 грудня 2021 року включно - у розмірі 8 відсотків [123]. На даний час ставка стандартна – 10 відсотків, і надалі, якщо законодавство буде стабільним, залишатиметься такою.

Такий різкий стрибок у зменшенні розміру плати за можливість офіційно займатися видобуванням сонячного каменю, пов'язаний із намаганням законотворців вивести галузь із тіні та спонукати працювати офіційно і, відповідно, сплачувати податки.

При цьому економічну роль має зіграти не величина рентної плати, а її кількість, що теж є позитивною складовою при рості надходжень до бюджету.

Прийнятий закон створює додаткові стимули для виведення з тіні видобутку бурштину та легалізації такої діяльності. Для того, аби ще більше зацікавити легалізувати бізнес щодо видобутку бурштину у Перехідних положеннях було встановлено згаданий вище пільговий період.

Тобто, можна констатувати, що у сфері бурштиновидобування на фоні прийнятих змін, відбувся процес зменшення податкового навантаження даної видобувної галузі з метою залучення більшої кількості офіційних платників ренти.

Загалом, прийняті Верховною Радою України, за ініціативи офісу Президента, останні законодавчі зміни, сприяють уможливленню легалізації видобутку бурштину в Україні. Цьому сприяють надання єдиних дозволів на вивчення надр з можливістю в подальшому видобувати бурштин строком на п'ять років і за умови, що розмір ділянки не перевищує десять гектарів.

А також вводиться значна міра відповідальності через внесення змін до кримінального кодексу, які запроваджують кримінальне покарання за незаконний видобуток, збут, придбання, а також за недотримання вимог рекультивації землі та обов'язок компенсувати завдані збитки.

Так як надра, посідають важливе місце серед природних ресурсів, то їм притаманні значні обсяги цінних родовищ корисних копалин.

А ціннісні ресурси завжди пов'язані із великою кількістю правопорушень та корупційних зловживань.

Відповідно до статистичних даних, кількість екологічних злочинів, пов'язаних із порушенням правил охорони або використання надр, з кожним днем збільшується. Для регіонів, що мають на своїй території родовища корисних копалин загальнодержавного значення, протидія злочинності в цій сфері є однією з першочергових завдань, що потребують швидкого вирішення.

Комерціалізація надровидобувної сфери супроводжується протиправними діями, які завдають значної шкоди не тільки економіці держави, але й екологічній безпеці [18].

Бурштин і його незаконний видобуток посідають чільне місце серед правопорушень такого роду на територіях його залягання. Тому, якісна нормативно правова база, яка стосуватиметься сфери саме його видобутку та збуту є вкрай потрібною вже зараз.

Говорячи про бурштин-сирець як продукцію, варто зазначити, що він є результатом гірничо-збагачувального виробництва, який був вироблений на підприємстві та підготовлений до збуту, відповідно до вимог ТУ У 13970826.003-2000 «Бурштин», та зареєстрований Рівненським державним центром стандартизації, метрології та сертифікації за № 097/000638 [18].

Властивості, якими наділене дане коштовне каміння, дозволяють говорити про його значимість для суспільного виробництва не тільки у ювелірній сфері, а й в науці та суміжних галузях виробництва, що ще раз доводить ступінь його вартості та економічної привабливості для суб'єктів господарювання.

Бурштин є оптично-ізо트로пним, його колір може бути жовтим або оранжевим, іноді червоним, коричневим, чорним, а також блакитним або, навіть, безбарвним. В основному, бурштин-сирець використовують при виготовленні ювелірних виробів, так як його легко різати, шліфувати та пополірувати, і він має широкий спектр кольорів. Перероблений бурштин-сирець малих розмірів і

відходи ювелірного виробництва використовують щоб отримати пресований бурштин [18].

Як і будь-які товари та послуги мають свої технічні умови, яким вони повинні відповідати, бурштин як сировина також має свої вимоги до продукції, її виготовлення, контролювання, приймання та постачання.

Бурштин-сирець, який має рідинні тверді включеннями або інші властивості, які можуть мати наукову або декоративну цінність, використовують як колекційну сировину. Декоративно-якісна характеристика бурштинової сировини оцінюється згідно з технічними умовами України: Бурштин ТУ У 13970826.003-2000 [140].

Бурштин, видобутий в Україні, конкурує із аналогічною сировиною з усього світу. Оскільки, його характеристики та технічні властивості відповідають високому рівню якості та цінуються всіма виробниками продукції із сонячного каменю.

Українські родовища є одними з європейських лідерів по запасам бурштинусирцю. Українські компанії, у яких наявні державні ліцензії для видобутку бурштинусирцю, щороку мають біля чотирьох тон даного мінералу. Проте, в реаліях сьогодення, вказані цифри це лише малий відсоток від реальної кількості видобування бурштинусирцю в Україні. Величезна кількість видобутку здійснюється нелегально і, на жаль, держава про це знає, проте не контролює дане діяння [18].

Україна обіймає першість серед світових країн за наявністю бурштину на власній території, а також по його якісним характеристикам.

Однак, негативним чинником, який найбільше шкодить такому становищу - є нелегальний, варварський видобуток бурштину, від якого Україна не просто втрачає власні запаси даної корисної копалини, а й несе колосальні збитки в екологічній та економічній сфері.

Територія, на якій несанкціоновано проводять видобуток мінералу, закріплена за офіційними природокористувачами (лісогосподарські підприємства), надрокористувачами (підприємства з видобутку та перероблення

корисних копалин), землекористувачами (сільськогосподарські підприємства), які, згідно природоохоронного і земельного законодавства, мають відповідати за використання цих земель за призначенням або ж знаходяться на землях запасу сільських і селищних рад, до компетенції яких, відповідно Кодексу України про надра, входить здійснення на їх території контролю за використанням та охороною надр [68, ст.10].

Тобто, контроль за цільовим використання землі суб'єктами господарювання або пересічними громадянами, закріплено за відповідними державними органами та структурами.

Питання лише в тому, чи належно вони виконують взяті на себе обов'язки та чи вчасно реагують на порушення надровидобувних, земельних та інших норм недобросовісними суб'єктами.

Судячи по ситуації, що склалася на місцевостях, де залягає бурштин, та кількості нелегальних копалень, важко сказати, що органи, які покликані боротися із зловживаннями, самі не беруть в них участь та не отримують при цьому корупційну вигоду.

У лісгоспах ще не пораховано площу лісу, яка постраждала через незаконну діяльності бурштинокопачів. Так само ніким не вивчено зміни рівня ґрунтових вод через хаотичне утворення тимчасових боліт на клондайках.

Очевидно лише те, що в місцях, в яких побували копачі, дуже важко відновити ліс. Через змінену кислотність ґрунту дерева, на місцях несанкціонованого видобування бурштину-сирцю, не хочуть рости, адже контактуючи із водою бурштин-сирець виділяє кислоту [16].

Враховуючи ситуацію, що склалася у місцях нелегального видобутку бурштину, нашій країні ще довго доведеться боротися із наслідками варварського видобутку сонячного каменю.

А ще, потрібно зауважити, контрабанда бурштину на даний час продовжує процвітати та завдавати непоправних втрат інтересам української держави, тому шкода від неї є і продовжує бути жахливою.

Місце злочину, як і обстановка, є надзвичайно важливим джерелом інформації, бо містить велику кількість слідів і речових доказів, що визначають напрям розслідування і висунення слідчих версій. Місце незаконного видобування корисних копалин залежить від їх місця залягання. Так, незаконне видобування корисних копалин вчиняється в регіонах, де є відповідні родовища корисних копалин. В Україні розвідано три родовища бурштину - два в Рівненській та одне у Волинській області з сумарними запасами понад 100 тонн [214].

Правоохоронні органи повинні діяти швидко та ефективно, при виявленні злочинних схем щодо несанкціонованого видобування бурштину.

Оскільки, від їх оперативності та злагодженої роботи із місцевими органами, залежить успіх розкриття правопорушення та притягнення винних до відповідальності.

Існує два прямих платежі, пов'язаних з видобутком, - плата за ліцензію (спеціальний дозвіл) на розробку ділянки та видобуток, а також рента - частка доходу від продажу бурштину.

Однак, на сьогодні першочерговими у галузі бурштиновидобування є не бюджетні платежі, а потреба України у зменшенні негативних ефектів від видобутку бурштину, зокрема:

- екологічний (рекультивация земель);
- корупційний (підвищення прозорості галузі та кращого обліку бурштину);
- соціально-економічний (шляхом приватизації існуючих підприємств та інвестицій в цю та суміжні галузі) [197].

Розглядаючи питання експорту бурштину, варто підкреслити, що Постанова Кабінету Міністрів України «Про лібералізацію експортних операцій» до товарів, експорт яких здійснюється за дозволом Міністерства фінансів України, відносить бурштин, який відповідно до кведів ЗЕД має номер 25.30.90000 [163].

Слід зазначити, що у сучасному Українському класифікаторі товарів ЗЕД, розробленого ДФС України, а саме в 71 розділі, бурштин-сирець необроблений сортований по фракціям або несортований має код 7103000001.

У митній сфері закріплений такий вид товару як бурштин-сирець код 2530 90 00 10 у митному тарифі України. Втім, ні для кого не є секретом, про масовий експорт бурштину-сирцю за кордон, з якого бюджет України не має жодної копійки [18].

Такі очевидні прогалини у законодавчій базі щодо бурштину та його видобування, а також експорту і обробки, самі спонукають потенційних зловмисників шукати шляхи для легкої наживи. Не маючи належної нормативно-правової бази та способів якісно врегулювати питання бурштиновидобування, держава сама підіграє контрабандистам.

Тому, потрібно якнайшвидше прийняти законодавчі норми, які нарешті зможуть врятувати галузь бурштиновидобування та дасть змогу залучити додаткові кошти до бюджету нашої країни.

Підсумовуючи все вище викладене слід зазначити, що питання організаційно-правового упорядкування видобутку бурштину-сирцю в Україні наразі є просто кричущими, оскільки воно здійснюється в більшості випадків поза правовим руслом, приносячи страшні проблеми екології, а саме землям на яких здійснюється його незаконне видобування. Втім, проблемні питання стосуються як відсутності відповідного закону, який передбачатиме реальну кримінальну відповідальність за порушення надр, а саме видобування бурштину-сирцю, та його незаконного збуту, так і складність організації та контролю за видобутком бурштину-сирцю в межах існуючого законодавства, насамперед через його недоліки та все ще масивну бюрократію та корупцію [18].

Є надія, що уряд та Президент зможуть вивести галузь із тіні та направити її у відповідне законне русло. Це дасть змогу людям повірити у наявність справедливої та дійсно демократичної ідеї існування нашої країни, та вселить надію на знищення корупції серед чиновників та олігархів, які на сьогодні коригують наше сонячне каміння.

Отже, питання цільового призначення обов'язкових платежів, що справляються при здійсненні діяльності з видобутку бурштину, належать до пріоритетних напрямів реформування податкової системи України [82, с.157].

В умовах світової економічної і фінансової нестабільності, коли перед усіма країнами постає складна проблема поєднання завдань фіскальної консолідації і створення умов для економічного зростання, роль ресурсних і рентних платежів набуває особливого значення [118].

Питання врегулювання нелегального використання надр для незаконного видобування бурштину являє собою значний суспільний розголос. Населення та країна прагнуть щоб якнайскоріше відбулася легалізація цього корумпованого бізнесу. Тому, щоб податкові платежі дійсно сплачувалися до бюджету, слід належно визначати і встановлювати їх розмір та створювати дієві механізми їх збору.

Роками українські землі та родовища знищувалися варварським способом через так званих «чорних» копачів, які кримінальним способом видобували бурштин. Як наслідок: сотні гектарів знищеного лісу, трав'яного покриву, родючого ґрунту, руйнування дренажних каналів підземних вод. Більше того, ми як держава недоотримували сотні тисяч гривень у бюджет [118].

Тому, останні законодавчі зміни запроваджені урядом та Президентом країни, створюють додаткові стимули для виведення з тіні видобуток бурштину та узаконення такої діяльності.

Такий підхід дасть змогу на законодавчому рівні створити передумови для створення додаткових стимулюючих факторів суб'єктам господарювання щодо провадження легальної діяльності з видобування бурштину.

Отже, маємо надію, що законодавчі зміни дозволять вивести діяльність із видобутку бурштину з рук нелегальних копачів, що, відповідно, сприятиме збільшенню податкових надходжень до бюджету та покращення економічного, соціального та екологічного клімату країни.

3.2. Правовий механізм реалізації природоохоронних заходів у бурштиновидобувній галузі

Система природоресурсного законодавства, загалом відображаючи систему природоресурсного права, містить низку норм, присвячених охороні природних ресурсів. Однак це не є підставою для включення відносин з охорони природних ресурсів у предмет і систему природоресурсного права. Така особливість нормативних актів свідчить про «екологізацію» системи природоресурсного права [37, с.72].

Україна має потужну мінерально-сировинну базу і відноситься до найбільших мінерально-ресурсних держав світу [28; 24; 25]. На її території, що займає 0,4 % світової суші, зосереджено до 5 % світових мінеральних ресурсів. В Україні розвідано близько восьми тисяч родовищ, які представлені дев'яносто сімома видами корисних копалин, майже половина родовищ розробляється. Приблизна вартість розвіданих запасів перевищує 7,5 трлн доларів США [26].

Перспективи, які надає нашій країні її сировинний фонд - досить масштабні та великі, що відкриває можливість розвивати видобувні галузі, тим самим збагачувати власну економіку. Бурштиновидобування не повинно при цьому стояти осторонь і також працювати на благо країни.

Найбільше значення мають: залізні, марганцеві, уранові руди, вугілля, газ, нафта і конденсат, титан, циркон, каолін, графіт, нерудна сировина для металургії, облицювальне каміння, мінеральні води. За останні роки підтверджені реальні можливості відносно подальшого зростання ресурсів і запасів рідкісних металів, рідкісних земель, молібдену, олова, золота, міді, свинцю, цинку, хрому, апатиту, бурштину, глауконіту, пірофіліту, вуглеводнів. Доведена можливість використання техногенних родовищ для видобутку кольорових, рідкісних і благородних металів, різного роду неметалічної сировини [26].

Враховуючи сучасні реалії, для забезпечення схоронності запасів бурштину потрібно якнайшвидше, шляхом законодавчих змін, відібрати можливість доступу до видобування бурштину зловмисниками та незаконними копачами, які варварськими методами розграбовують багатства нашої країни.

Протягом вересня 2019 - січня 2020 років Верховна Рада України ухвалила закони, які регулюють питання функціонування системи моніторингу викидів парникових газів; господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами; безперешкодного доступу громадян до узбережжя водних об'єктів; заборони суцільних рубок в об'єктах природно-заповідного фонду; удосконалення законодавства про видобуток бурштину. Ці заходи вирішують ряд секторальних проблем у сфері охорони довкілля. Закон про видобуток бурштину переносить проведення оцінки впливу на довкілля вже після укладення угоди про розподіл продукції. Тобто допустимість видобутку буде визначатися вже після отримання дозволу на цей видобуток [13].

Іншими словами розмір допустимого видобування сировини визначатиметься після закріплення відповідного суб'єкта господарювання за правом на такий видобуток.

Правовий механізм реалізації природоохоронних заходів у сфері видобутку бурштину, знаходить своє вираження у певних формах і здійснюється різними методами, які є взаємопов'язаними сторонами процесу адміністрування даної галуззі.

З метою вдосконалення державного регулювання видобутку бурштину в Україні, насамперед запобігання його незаконному видобутку, та неухильного додержання природоохоронного законодавства у цій сфері свого часу, Указом Президента В.Ющенка «Про заходи з упорядкування видобутку бурштину в Україні» було постановлено:

- Розробити та внести на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо вдосконалення порядку отримання документів дозвільного характеру для здійснення діяльності з видобутку бурштину, зокрема спрощення порядку для розробки родовищ, які не мають промислового значення, за умови обов'язкової рекультивації порушених при цьому земель, та посилення відповідальності за незаконний видобуток бурштину;

- Передбачити участь внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України в охороні родовищ бурштину.

- Службі безпеки України разом із Міністерством внутрішніх справ України, Державною митною службою України та Державною прикордонною службою України вжити невідкладних заходів щодо припинення незаконного вивезення бурштину з України.

- Рекомендувати Генеральній прокуратурі України вжити додаткових заходів для забезпечення додержання вимог закону під час видобутку бурштину та здійснення операцій з ним [160].

Даний Указ був прийнятий б п'ятнадцять років тому, а ситуація у галузі бурштиновидобування з того часу не тільки що не змінилася, а навпаки - лише погіршилася і лише в останні роки ми бачимо спробу дійсного впорядкування правовідносин у сфері видобутку бурштину.

Розглядаючи питання механізмів реалізації природоохоронних заходів, варто детальніше розглянути питання форм адміністративно-правового регулювання, під якими розуміють вияв конкретних дій, які здійснюються органами державного управління для реалізації поставлених перед ними завдань [9; 60].

Щоб реалізувати правові механізми будь-яких державних заходів, у тому числі, що стосуються сфери бурштиновидобування, необхідно забезпечити виконання відповідних дій державними структурами.

Під формами державного управління також розуміють волевиявлення виконавчо-розпорядчого органу, здійснене у рамках режиму законності та його комплекції для досягнення управлінської мети - вираження у зовнішньому вигляді конкретних дій державних органів, їхніх структурних підрозділів і посадових осіб, які здійснюються у процесі виконавчої діяльності й спрямовані на реалізацію функцій управління [69].

Щодо бурштиновидобувної галузі, то це можуть бути різного роду рішення та розпорядження, які регламентують порядок виконання відповідних правових норм та створюють умови для їх забезпечення на місцях.

Конкретними прикладами форм управлінської діяльності можуть бути такі дії, як видання правового акта управління, прийняття будь-якого рішення, розгляд

скарги, проведення наради, ревізії, видача ліцензії, здійснення заходів контролю тощо [4].

Тобто, під правовим механізмом реалізації природоохоронних заходів у сфері видобутку бурштину є способи забезпечення прийнятих управлінських рішень та їх практична реалізація, що стосується охоронних програм процесу видобутку бурштину.

Зазначене надає змогу зробити висновок, що форми адміністративно-правового забезпечення використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння - це зовнішній вияв владних дій органів публічного управління у сфері обігу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, що здійснюються з метою реалізації поставлених перед ними завдань, регулюється адміністративно-правовими нормами й реалізується виключно у рамках чинного законодавства [219].

Тобто, державні органи наділені компетенцією здійснювати регулюючий вплив на галузь видобування бурштину шляхом прийняття відповідних управлінських рішень в рамках наданих їм повноважень згідно чинних правових норм.

Науковці виділяють такі форми регулювання, як видання нормативних актів управління; видання індивідуальних актів управління та проведення організаційних заходів; здійснення матеріально-технічних операцій [9].

Заходи, які здійснюються державними органами у бурштиновидобувній галузі, залежать від рівня на якому приймаються рішення про їх запровадження, якщо це питання поширюється на всю галузь, то рівень його прийняття бути найвищим та підлягатиме виконанню на всій території країни.

Виділяють такі форми публічного адміністрування сферою видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння: правові і такі, що не мають юридичних наслідків [219].

Логічно, що в основі такого поділу лежить підхід згідно якого, все що прийнято на законодавчому рівні носить загальнообов'язковий характер, а все інше - рекомендаційний та роз'яснювальний і не є обов'язковим до виконання.

Правотворча форма публічного адміністрування сферою видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння знаходить своє вираження у виданні нормативно-правових актів, якими встановлюються відповідні правила поведінки суб'єктів адміністративних правовідносин у сфері обігу дорогоцінних металів і каміння. У такий спосіб уповноважені на те органи регулюють відносини, пов'язані з видобутком, виробництвом, використанням, зберіганням дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контролем за операціями з ними [219].

Для того, щоб природоохоронний захід у сфері видобутку бурштину справді був реалізованим та виконаним на практиці, формою його публічного адміністрування має стати правова, тобто оформлена у вигляді нормативно-правового акта.

Відповідними нормативними актами можуть бути Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, Накази Міністерства фінансів України, Постанови Національного банку України. Цей правотворчий процес складається з ряду стадій: визначення суспільних відносин, що підлягають врегулюванню правовими нормами; вироблення проекту відповідного нормативно-правового акта, попереднє обговорення проекту; доробка тексту майбутнього акта, внесення в проект змін і доповнень; узгодження тексту з зацікавленими компетентними суб'єктами; прийняття і, якщо це необхідно, затвердження нормативного акту уповноваженим суб'єктом; державна реєстрація; опублікування і вступ у силу нормативно-правового акта; внесення в діючий нормативно-правовий акт змін і доповнень

За суб'єктом прийняття нормативні акти теж різняться, але від цього суть їх загальнообов'язковості не змінюється і повинна виконуватися на всіх рівнях як легітимна та чинна.

Правореалізуюча форма, включає в себе правозастосовну форму, правоохоронну форму та форму здійснення юридично значимих дій. За допомогою правозастосовної форми публічного адміністрування сферою видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного

каміння, компетентні державні органи і їх посадові особи реалізують покладені на них юридично-владні повноваження в здійсненні публічного управління в сфері обігу дорогоцінних металів і каменів. Зазначена форма пов'язана з виконанням законів чи інших нормативних актів з метою застосування норми права в конкретному випадку [219].

Мова йде про практичне застосування нормативно-правових актів та шляхів їх реалізації, безпосередньо, на місцях, шляхом прийняття управлінських та роз'яснювальних рішень.

Так, наприклад, Державна служба геології та надр України [148] може відмовити суб'єктам господарювання у видачі дозволів, керуючись нормою права, що регламентує порядок їх видачі. При цьому правозастосовча діяльність містить у собі такі стадії: встановлення суб'єктом правозастосування фактичних обставини справи, здійснення вибору спеціальної правової норми необхідної для застосування в даній ситуації (з'ясовується її зміст, юридична сила, межі дії в часі, в просторі за колом осіб), прийняття рішення у справі, виконання прийнятого рішення; в окремих випадках, перегляд рішення [219].

Контрольно-наглядова функція регулювання пов'язана із правоохоронною формою публічного адміністрування сфери видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, в тому числі - бурштину.

Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного пробірного контролю, виконуються загальні вимоги щодо: порядку призначення, направлення та проведення контрольно-наглядових заходів, затвердження переліку питань, що підлягають перевірці; впровадження ризикоорієнтованої системи відбору суб'єктів господарювання для планування перевірок; розроблення та затвердження постановою Кабінету Міністрів України критеріїв розподілу таких суб'єктів за ступенями ризику їх господарської діяльності та визначення періодичності здійснення контрольно-наглядових заходів для кожної з груп ризику; розроблення та затвердження уніфікованої форми актів з переліком питань для перевірок; підготовки відповідних

пропозицій щодо приведення у відповідність до чинного законодавства правил, норм і стандартів організації пробірного контролю; проведення роз'яснювальної роботи серед учасників ринку ювелірних виробів тощо [219].

Загалом, можна узагальнити, що завдяки правоохоронній формі забезпечуються та дотримуються законні інтереси країни, бурштиновидобувної галузі, використовуються заходи адміністративно-правового примусу, та методи впливу.

Суб'єкти державного управління відповідно до визначеного правовими нормами кола їх повноважень встановлюють правила здійснення діяльності в сфері видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, у тому числі бурштину, відповідні обмеження та заборони, проводять державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб підприємців; проводять наглядові та контрольні дії; видають дозволи, ліцензій; здійснюють укладання адміністративних договорів, складають адміністративні протоколи, здійснюють інші юридично-значимі дії, що можуть служити підставою виникнення різного роду правовідносин, які спричиняють певні юридичні наслідки [219].

До дій суб'єктів державного управління, які тягнуть за собою ті чи інші юридичні наслідки, варто відносити видачу ліцензій, сертифікатів, дозволів, а також інші повноваження осіб, що здійснюються переважно суб'єктами видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння при реалізації покладених на них прав, обов'язків, задач і функцій.

Ліцензування являє собою заходи, пов'язані з видачою, продовженням, призупиненням, анулюванням ліцензій, а також наглядом органів, які ліцензують, за дотриманням ліцензійних вимог і умов при здійсненні окремих видів діяльності у сфері обігу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, є юридичним фактом і спричиняє виникнення, зміну або припинення адміністративних правовідносин дозвільного характеру з приводу реалізації прав і виконанню обов'язків, передбачених ліцензією [219].

Недотримання ліцензійних умов суб'єктами господарювання, є підставою до застосування природоохоронних заходів у сфері видобутку бурштину, якщо існує пряма в них потреба.

Організаційні заходи складають необхідний чинник управлінської діяльності в усій системі органів виконавчої влади держави. Ці заходи здійснюються систематично, постійно й спрямовані на забезпечення чіткої та ефективної роботи відповідних систем управління. У якості прикладу такої складової форми публічно-правового адміністрування у сфері видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння можна навести: видачу ліцензій, сертифікатів, свідоцтв, оформлення дозволів на проведення робіт, роз'яснення змісту й мети законодавчих та інших правових актів або тих чи інших заходів, розроблення програм, підготовка та проведення нарад, конференцій тощо [219].

Природоохоронні заходи у сфері видобутку бурштину, неможливі без проведення організаційних, тому вони взаємопов'язані та доповнюють один одного на практиці.

Матеріально-технічні операції носять допоміжний характер, їх основне призначення обслуговування самого процесу управління, всіх інших форм управлінської діяльності. Вони створюють умови для використання інших форм діяльності суб'єктів публічно-правового адміністрування у сфері видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння [219].

Хоча роль матеріально-технічних заходів є другорядною, однак, повноцінно забезпечити процес управління бурштиновидобувною галуззю без них, практично, не можливо. Тому, всі складові адміністративно-управлінської системи повинні працювати злагоджено та ефективно.

Залежно від призначення виокремлюють такі матеріально-технічні операції: діловодські; безпосереднє виконання приписів правових актів, якщо воно має матеріальний характер; статистичні; інформаційно-довідкові.

Здійснення управлінської діяльності без матеріально-технічних операцій є неможливим, а невиконання даного виду матеріально-технічних операцій може

потягти за собою юридичну відповідальність і, як результат, виникнення певних правовідносин.

Значну роль в управлінні сферою видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння відіграють методи, що виявляються через систему методів публічного управління, яка дозволяє органам державної влади впливати на розвиток процесів, які відбуваються в досліджуваній сфері [219].

Методи, іншими словами - це способи впливу на організацію тих чи інших процесів у галузі бурштиновидобування керівними державними органами.

Враховуючи, що специфіка об'єкта публічно-правового управління у сфері видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння передбачає існування певного розмаїття прийомів та способів, які застосовуються для впливу на керовані об'єкти, проблема класифікації методів полягає у визначенні критеріїв, ґрунтуючись на яких можна звести ці прийоми до однорідних груп [219].

Реалізація природоохоронних заходів у сфері видобутку бурштину неможлива без злагодженої роботи усіх суб'єктів управління та використання при цьому ними методів, якими вони керуються щоб досягти поставлених цілей.

Виходячи із загальної теорії адміністративного права, методи державного управління у сфері видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, у тому числі бурштину, можна класифікувати:

- за характером дії суб'єктів публічного управління можна виділити: методи прямого впливу - адміністративні і непрямого впливу - економічні.
- залежно від характеру юридичних наслідків: правові та такі, що не мають юридичних наслідків.
- залежно від адміністративно-правових ознак: нормативні і індивідуальні.
- за характером дії на свідомість і волю людей: методи переконання і примусу.
- залежно від ступеня керуючого впливу на об'єкти управління: імперативні і уповноважуючі.
- за масштабом застосування: загальні та спеціальні методи [219].

Тобто, визначення управлінських методів, які задіяні у сфері видобутку бурштину, є досить різноманітними та залежать від виду критерію, який ставиться в основі їх класифікації.

Також, серед критеріїв властивих методам управлінської діяльності у сфері публічного адміністрування видобутком, виробництвом і використанням дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, можна зазначити наступні: вони реалізуються у процесі публічного адміністрування геологічною галуззю, виробництвом і використанням дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та виробів з них; мають організаційний характер; виражають управлінський вплив суб'єктів публічного управління на відповідні керовані об'єкти; фіксуються у правових актах управління; використовуються суб'єктами публічного адміністрування як засоби реалізації, закріпленої за ними компетенції і безпосередньо виражають повноваження публічно-владного характеру; мають свою форму, своє зовнішнє вираження [219].

Отже, підсумовуючи викладене можна зробити висновок, що публічне управління геологічною галуззю, виробництвом і використанням дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, у тому числі бурштину, та виробів з них може мати як прямий так і опосередкований вплив.

Прямий управлінський вплив державних органів здійснюється з метою реалізації державою своєї економічної функції. До основних проявів такого впливу можна віднести: створення державних установ пробірного контролю, державну реєстрацію, ліцензування, надання відповідних дозволів, здійснення контролю та нагляду, застосування санкцій до порушників та інше

До непрямого впливу можна віднести: податкову політику, регулювання цін, державні програми, державні контракти та інше.

Нагальною на сьогодні у галузі бурштиновидобування є потреба у модернізації методів публічного управління на засадах державно-приватного партнерства через надання переваги методам фінансово-економічного регулювання обігу дорогоцінних металів та каміння, здійснення моніторингу сфери, стимулювання господарської діяльності тощо.

Таким чином, слід визнати, що прямий та непрямий вплив як найбільш загальні методи публічного управління можуть проявлятися в різних способах і прийомах, різноманітних комбінаціях і різновидах.

Що стосується механізмів реалізації природоохоронних заходів у сфері видобутку бурштину, то державна політика у цьому питанні не відповідає вимогам часу.

Мінімізація негативних явищ та поліпшення екологічної ситуації можлива шляхом: обов'язкової рекультивації та екологічної реабілітації територій, порушених внаслідок провадження виробничої діяльності видобувної промисловості; забезпечення максимально повного використання видобутих корисних копалин, мінімізації відходів при їх видобутку та переробці; приведення законодавчих і економічних механізмів у відповідність із міжнародними і європейськими вимогами права, посиленням контрольних функцій органів влади, високим рівнем наукової обґрунтованості заходів щодо екологізації виробничої діяльності.

Рекультиваційні заходи є обов'язковими, згідно з нормами діючого законодавства в Україні, у випадку порушення ландшафтної цілісності в процесі господарської діяльності людини.

У Земельному кодексі України йдеться про те, що рекультивація порушених земель - це комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель.

Землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та у гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, підлягають рекультивації.

Для рекультивації порушених земель, відновлення деградованих земельних угідь використовується ґрунт, знятий при проведенні гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, шляхом його нанесення на малопродуктивні ділянки або на ділянки без ґрунтового покриву [52, ст.166].

Такий законодавчо визначений підхід щодо відновлення пошкоджених ґрунтів, покликаний допомогти забезпечити найбільшу продуктивність рекультивованих земель та подальше їх відновлення.

Також питання рекультивації пошкоджених земель регулюється нормами Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», зокрема, у ньому міститься положення про те, що: «непроведення рекультивації порушених земель - це невиконання комплексу організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою» [129, ст.1].

Визначення на законодавчому рівні виду правопорушення та його ознак, сприяє тому, що до порушників відповідних правових норм можна застосувати передбачені міри покарання. Тим самим, можна сприяти зменшенню кількості можливої протиправної поведінки в майбутньому у даних видах правовідносин.

Тобто, у національному законодавстві міра покарання у сфері бурштиновидобування до осіб, які поведуться неправильно із ґрунтами - місцями покладу бурштину, є передбаченою.

Але, нажаль, бурштиновидобування у більшій мірі продовжує відбуватися нелегальним способом, по варварськи знищуючи цілі ландшафти та екосистеми, при цьому відповідальність нести нікому, оскільки така діяльність відбувається самовільно та без дозволів.

Закон України «Про охорону земель» передбачає, що: «Юридичні і фізичні особи, винні в порушенні законодавства України про охорону земель, несуть відповідальність згідно із законом [173, ст.56]. Застосування заходів дисциплінарної, цивільно-правової [227], адміністративної [66] або кримінальної [77] відповідальності не звільняє винних від відшкодування шкоди, заподіяної земельним ресурсам. Шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства України про охорону земель, підлягає відшкодуванню в повному обсязі» [173, ст.56].

Отже, за умови переведення нелегального видобутку бурштину в законну площину Україна має усі передумови, щоб стати одним зі світових лідерів з експорту бурштину.

З цією метою державна політика у галузі видобутку бурштину-сирцю, його обробки, реалізації та щодо подальшого інтенсивного розвитку зазначеної галузі, має базуватися на принципах створення прозорих та зрозумілих умов для діяльності суб'єктів господарювання.

Пакет змін у законодавстві, що був прийнятий у 2019 році передбачав значні зміни у процесах землекористування і в тому числі посилював відповідальність за безгосподарське використання земель, шляхом встановлення нової редакції статті 254 Кримінального кодексу України, в якій нині фактично знаходяться два склади злочину – в частині першій власне, безгосподарське використання земель, а в частині другій – умисне ухилення від обов'язкової рекультивації земель, порушених внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ бурштину чи видобування бурштину на підставі спеціального дозволу на користування надрами, що заподіяло істотну шкоду. Цей другий склад є кваліфікованим за низкою ознак, в тому числі його суб'єктом може бути тільки керівник суб'єкта-володільця спеціального дозволу на користування надрами. Отже, якщо щодо незаконних копачів обов'язок проведення рекультивації сам по собі не може бути застосований і їх дії вже з самого початку є незаконними і охоплюються ст. 240-1 Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, то для легальних надрокористувачів закривається можливість покинути територію після видобування сировини в непридатному стані.

В той же час, в КУпАП залишається стаття 54 «Порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням» частина друга якої передбачає відповідальність за непроведення рекультивації порушених земель якраз в самому загальному стані, без вказівки не тільки на попередню розробку бурштину а і взагалі на те, чим порушені землі, що дає потенційну можливість для перекваліфікації

правопорушення з непроведення рекультивації земель на адміністративне. Цьому щоправда заважатиме якраз кваліфікований опис в Кримінальному кодексі, з зазначенням конкретно видобутку бурштину, що передував непроведеній рекультивації.

Несанкціоноване видобування бурштину-сирцю вимагає комплексного підходу на законодавчому, екологічному, науковому, громадському та інших рівнях. Тільки після законодавчого врегулювання цього питання потрібно разом з науковцями відпрацювати ефективний механізм процесу рекультивації пошкоджених земель, адже основне завдання - забезпечити створення нових лісів [119].

Законом також вноситься низка технічних удосконалень щодо необхідності геологічного вивчення, укладання угоди про проведення розвідувальних та видобувних робіт. Також вкотре зазнала редакції стаття 207 Земельного кодексу, присвячена втратам сільськогосподарського виробництва в якій окрім потреб, не пов'язаних з сільськогосподарським і лісогосподарським виробництвом згадується використання земель для виробництва, розміщення і експлуатації об'єктів нафтогазовидобування, облаштування родовищ та видобутку бурштину та інших корисних копалин загальнодержавного значення. Звертає на себе увагу непослідовність формальної логіки законодавця – цілі, не пов'язані з сільськогосподарським виробництвом і так включають в себе видобуток корисних копалин і навряд чи в Кримінальному кодексі виглядало б логічним формулювання на кшталт «вбивство, а також постріли в людину, що спричиняють миттєву смерть», хоча на прикладі законодавства щодо реформування бурштинової галузі видається логічним що його авторам хотілося б бачити свій предмет регулювання на пріоритетному місці, однак це не привід порушувати загальну логічну структуру законодавства. Аналогічний порушений критерій систематики ми бачимо у вислові – «бурштину та інших корисних копалин загальнодержавного значення, але після першого порушеного логічного критерію, порушення в другий і наступні рази вже не робить саму законодавчу конструкцію більш алогічною.

Для вирішення проблем, пов'язаних з нелегальним видобутком, потрібно встановити контроль за бурштиновим промислом, за рахунок штрафних санкцій проводити рекультивацію порушених земель, та здійснювати раціональну політику в галузі видобутку бурштину. Завчасна ідентифікація об'єктів екологічної небезпеки, притаманних їм ймовірних негативних впливів, забезпечує інформаційну підтримку розробки і впровадження:

- заходів з прогнозування можливих екологічних і соціально-економічних наслідків кожної з ймовірних для досліджуваного об'єкта ситуацій;
- заходів щодо запобігання виникненню кожної з ситуацій та мінімізації і ліквідації їх негативних наслідків [76].

Більш важливим здається редагування статті 207 Земельного кодексу України «Умови відшкодування втрат лісогосподарського виробництва» в контексті того, кому саме, яким саме суб'єктам відшкодовуються втрати лісогосподарського виробництва. Вважаємо за потрібне привести її у відповідність до Конституції України і назвати речі своїми іменами. Відшкодовуватись мають не втрати виробництва а втрачені можливості для відновлення такого природного ресурсу як ліс і виведення земель із лісового фонду. Логічним було б назвати таку статтю – втрати умов існування природних ресурсів. Звичайно, ліс на відповідних ділянках може бути зрізаний і пущений у деревообробку, буде навіть якийсь економічний ефект від цього, але підрозумівається, що протягом тривалого часу на відповідних землях лісові ресурси будуть відсутніми, а отже це не виробничі втрати певного районного лісгоспу, а часткові втрати ресурса, який є власністю народу України.

Наступна важлива тема про яку варто зазначити – це власне рекультивація, за ухилення від якої і введені описані вище законодавчі санкції. Існує випадок на рівні Постанови Кабінету Міністрів України де рекультивація знаходиться лише у назві та в декількох початкових абзацах, після чого обертається на все той же видобуток бурштину, тільки вже в промислових масштабах [44].

У 2016 році у вигляді відповідної Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації пілотного проекту рекультивації земель

лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину» було розроблено схему, згідно якої, мовляв і так є велика кількість ділянок, на які несанкціоновано зайшли чорні копачі, без дозволів, без проектів і порушили екологічну рівновагу, знявши «вершки» привели лісові масиви в стан місячної поверхні, то варто доручити державним підприємствам зробити щось для відновлення цих земель, паралельно видобувши рештки бурштину, які можуть бути підняті промисловим способом.

Ідея в цілому заслуговує на підтримку, якби не низка моментів – по-перше, це такий ніби стимул для учасників схеми – дозволити нелегальним старателям знищити ділянку для того щоб був безспірний привід освоювати її промисловим методом допущеними компаніями.

До постанови додається відповідний Порядок реалізації пілотного проекту рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину, виконавцями якого визначені ДП «Бурштин України» і Дочірнє підприємство «Укрбурштин» ПАТ «Державна акціонерна компанія «Українські поліметали».

Державні підприємства (лісгоспи) звертаються до цих компаній, укладають договори, очевидно на оплатній основі, виступаючи замовниками послуг з рекультивації, після чого виконавці не приступають до рекультивації поверхонь, а увага, з заявлю про надання спеціальних дозволів на користування надрами. Стаття 14 КУпН передбачає 5 видів користування надрами, а стаття 16-2 деталізує цей перелік до дев'яти пунктів[68], але в жодному з вивчених положень законодавства не передбачено надання спеціального дозволу на рекультивацію земельних ділянок. Не конкретизується про що саме заява і у п. 6 Постанови. Проте вже з п. 7 стає зрозумілим з якою дійсною метою, замість рекультивації отримується дозвіл, приведено цей пункт повністю: «Виконавці під час здійснення геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки бурштину, на ділянках земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину, забезпечують дотримання встановлених законодавством вимог щодо геологічного вивчення надр, зокрема

вимог, встановлених статтею 38 Кодексу України про надра, а також вилучення під час дослідно-промислової розробки 100 відсотків виявленого бурштину». От така рекультивация порушених ділянок з гарантією вилучення 100 відсотків бурштину. З економічної точки зору міркування можливо і правильне, але знову таки, не слід порушувати логіку законодавства і називати це пілотним проєктом рекультивации. Доречно було б прямо зазначити, що це процедура геологічного вивчення та видобутку бурштину на деградованих площах стихійних родовищ.

3.3. Застосування іноземного досвіду збалансованого розвитку бурштиновидобувної галузі та захисту довкілля

Сьогодні гостро постає питання видобування та реалізації бурштину в Україні. У зв'язку з економічними проблемами та низьким рівнем зайнятості людей у Житомирський, Рівненський та Волинський областях розширилися масштаби незаконного видобування бурштину, які призводять до катастрофічних екологічних проблем, які виражаються у знищенні лісів [225].

Державі слід негайно подбати про ситуацію, що склалася у бурштиновидобувній галузі. Тому що скоро не те що не залишиться бурштину у надрах її території, а й лісу, придатного ґрунту - поменшає в рази. Всьому цьому причиною є масове нелегальне бурштиновидобування.

У свою чергу, знищення лісів тягне за собою проблеми тваринного та рослинного світу, а використання помпового методу видобування бурштину призводить до повної загибелі ґрунту, який стає піском, а це означає, що на цій території природа не відновиться сама, на цьому місці в майбутньому більше не буде природних ресурсів [225].

Причинами розграбування населенням бурштину на відповідній місцевості є ряд негативних факторів різного роду. Одним із них - є бідність місцевих жителів та відсутність економічних перспектив в слаборозвиненому регіоні.

Не тільки економічні труднощі впливають на тіньовий ринок з бурштину, але і такі умови, як: висока якість українського бурштину на світовому ринку,

корупція, незначна відповідальність за видобування корисних копалин, відсутність законодавства, простий спосіб видобування, неконтрольованість.

Не маючи роботи, люди в пошуках швидкої наживи розграбовують власну країну. При цьому, їх не цікавить шкода, яку вони завдають не те, що економіці держави, а й катастрофічно шкодять місцевості, на якій самі й проживають.

Держава теж зазнає великих втрат, тому що зовсім не отримує грошей з видобування бурштину, а це означає, що мільйони доларів за рік не надходять до бюджету і не покращують економічну ситуацію [225].

Для того щоб змінити ситуацію на краще, посадовцям варто нарешті розібратися у бурштиновидобувному законодавстві та запровадити нові законодавчі стандарти видобування сонячного каменю.

В Україні державні підприємства застосовують більш безпечний метод добування - кар'єрний, який завдає не таких значних втрат, але потребує більше часу для добування та більшого технічного обладнання. Також державні підприємства відповідають у разі, якщо не закопають кар'єр і не відновлять ту частину лісу, яка загинула під впливом його діяльності.

Стихійні видобувачі занадто швидко знищують екологічні об'єкти; встановити осіб, які будуть нести відповідальність, дуже складно; ці люди не спрямовують свої дії на обережне ставлення до природи та не займаються рекультивацією порушених земель [32].

Тобто, контрабандисти своєю незаконною діяльністю несуть масову шкоду інтересам країни, оскільки, не лише крадуть народний бурштин, а й руйнують екологію на місцях його видобутку.

Своїми незаконними діями зловмисники порушують чинне надровидобувне законодавство, а також Конституцію України, яка закріплює право кожної людини, яка проживає на території України, на безпечне життя та довкілля, а також право на інформацію про стан довкілля [73, ст.50].

Паралельно копачі нехтують принципами охорони навколишнього середовища, які закріплені в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», де зазначається гарантування безпечного і здорового

середовища, збереження просторової і видової різноманітності природних об'єктів, гласність і демократизм, а також компенсація завданої шкоди [175].

Варто вкотре зазначити, що бурштин, лісовий і природний фонд - це об'єкти природоресурсного, екологічного права, які повинні бути захищені законами України на належному рівні, тому що нелегальне їх видобування і використання веде до екологічної загрози всьому українському суспільству.

Державі необхідно створити механізми реалізації економічних та екологічних процесів, способу контролю та запобігання корупції.

Також, особливе значення треба надати місцевій громаді та здійснювати інформаційний вплив на українське суспільство, щоб люди могли усвідомити наслідки цих руйнівних процесів та не брати в них участі.

Вирішенню цих питань може посприяти зарубіжний досвід у даній сфері суспільних відносин.

Слід зазначити, що на Рівненщині останнім часом чимало було зроблено для популяризації бурштину як українського бренду. Йдеться, зокрема, про такі ініціативи, як відкриття Музею бурштину в Рівному, започаткування етнотуристичного фестивалю «Бурштиновий шлях», проведення низки міжнародних конференцій для фахівців-бурштинистів і навіть бурштинові конкурси краси.

Багато проектів було також реалізовано і в Києві, в тому числі відкрито бурштиновий ресторан, організовано виставку бурштину в Софії Київській. В Україні, яка має великі запаси цінного ювелірно якісного бурштину, лише в 2019 р. з'явилася реальна можливість створити бурштинову галузь виробництва, яка передбачає цивілізоване, екологічно та науково обґрунтоване видобування, оброблення бурштину і впровадження отриманих продуктів у промислове виробництво, сільське господарство, медицину, культуру тощо [32].

Але, якщо ми говоримо про нехтування екологічними проблемами саме з боку українців, які мовляв не мають екологічної культури, то і це твердження нажаль, буде неправильним. Українці є європейцями як в кращих так і в гірших

своїх рисах, і подібні негативні явища як грабіжницьке розкрадання природних ресурсів мають місце не тільки на вітчизняних теренах.

Зарубіжні країни також мають нелегкий досвід розкрадання бурштину населенням власної країни. Так, свого часу, великої шкоди природі та політичному іміджу країн завдали бурштинові старателі в Литві, Латвії та сусідньої Польщі. Проте тамтешні уряди зуміли вчасно зупинити цей хаос і на законодавчому рівні врегулювати проблему видобутку бурштину, чого аж ніяк не можна сказати про українських можновладців.

Приміром, у Польщі незаконний видобуток бурштину врегулювали через механізм запровадження високих штрафів.

У Білорусі при всіх політичних мінусах злочинного авторитаризму незаконний видобуток жорстко контролюють за допомогою постійного моніторингу, який проводить поліція. Проте, на нашу думку цей метод лише спровокує більший сплеск хаосу в процесі майбутньої зміни режиму, який набагато перевищує той безлад і анархію озброєних старателів, що панували в бурштинових регіонах України одразу після падіння режиму Януковича.

У Литві, країні не настільки багатій на поклади сонячного каменю, як наш Поліський край, Міністерство навколишнього середовища встановило квоту на видобуток - до тридцяти тон на рік. А навесні 2016 р. литовський уряд прийняв рішення повністю заборонити промисловий видобуток бурштину та експорт його до Китаю, і бурштинові родовища тепер використовують лише в рекреаційних цілях [91].

Позитивний досвід країн-сусідів, повинен налаштувати і наших політиків на прийняття позитивних і якісних змін бурштиновидобувного законодавства в Україні.

Неглибоке залягання продуктивних бурштиноносних горизонтів - одна з основних причин поширення несанкціонованих розробок у Поліссі. Найчастіше на пологих схилах річкових долин, на розораних полях, особливо після сніготанення і рясних дощів, на поверхні ґрунту з'являються скупчення уламків бурштину-сукциніту, що, очевидно, є спокусою для копачів самоцвіту і спонукає

їх до старательства, тим більше, що попит на український бурштин у світі дуже високий.

Слід вести просвітницьку роботу серед населення та пояснювати рівень шкоди для всієї країни, яку вони завдають своїми діями при здійсненні нелегального бурштиновидобування.

За сонячним каменем в Україну приїжджають «купці» з Польщі, Литви, Німеччини, Росії, Австрії, Китаю та інших країн. За неофіційними даними, тільки через державний кордон з України в рік вивозилося і вивозиться від 10-20 (у перші роки освоєння українських покладів) до 100 і більше тонн нелегально видобутого бурштину, і це без урахування «підпільного» його продажу нелегальними копаками заїжджим перекупникам. На сьогодні частка українського бурштину-сукциніту на китайському ювелірному ринку становить понад 10 %, і переважна більшість його потрапляє до Китаю саме контрабандним шляхом. За даними з різних джерел, імпорتنі поставки сонячного каменю в Китай оцінюються в 700-750 млн юанів, а контрабандними каналами бурштину надходить ще на суму до 1 млрд юанів [91].

Це просто колосальні цифри, які вражають своїми розмірами та постійним ростом.

Нажаль, Україна втрачає левову частку свого економічного потенціалу, а корупціонери набивають при цьому власні кишені. Хочеться вірити, що ця ситуацію в найближчому майбутньому буде кардинально змінена і українська економіка все ж отримуватиме те, що втрачає.

Важливим для подолання наслідків незаконного видобування бурштину є польський досвід рекультивації [198].

У Польщі експлуатація родовищ корисних копалин збагачує новими морфологічними формами ландшафти, створює нові місця для існування окремих видів організмів, покращує лісовий менеджмент, створює рекреаційні зони. Кожне підприємство, яке займається експлуатацією родовищ, повинно подбати про рекультивацію, створюючи спеціальні фони ліквідації гірничих виробок згідно поправок до гірничо-геологічного кодексу від 1 січня 2002 р. [235].

Розумна і продумана політика рекультивації пошкоджених земель, яку проводять у себе країни-сусіди, повинна стати тим практичним досвідом, який взявши собі на озброєння ми зможемо використати, щоб навести лад у власній бурштиновидобувній галузі.

Тому, для фінансування робіт по рекультивації копанок нелегального видобутку в Україні, необхідне створення відповідного державного фонду, до якого у подальшому, у випадку легалізації артільного видобутку, будуть спрямовуватись відрахування у вигляді спеціальних податків. Проведення робіт потребує відповідного досвіду та технічних засобів, що може бути здійснено державними підприємствами за рахунок цих коштів.

Політикам слід вже зараз розглядати різні варіанти виходу із кризової ситуації у даній галузі та готуватись до всіх можливих сценаріїв її порятунку.

Особливістю рекультивації в Польщі є те, що внаслідок проведення низки технічних, агротехнічних заходів клас земель, який до експлуатації родовищ був V і VI, став III і IV. Підприємства активно співпрацюють з гмінами у сфері найкращого використання рекультивованих земель.

На відвалах будуються малі збірники води, які можуть використовуватись для меліоративних робіт, а кінцеві гірничі виробки використовуються як більші за розмірами збірники води для різних потреб. За спеціальними схемами на відвалах висаджуються рослини: 75 % - лісоутворюючі види, 20 % - фітомеліораційні види і 5 % - біоценотичні, які урізноманітнюють рослинний покрив. Для висаджування трав'янистих рослин застосовуються спеціальні геокарти, які також перешкоджають розвитку схилової ерозії.

Для поліпшення стану ґрунту висаджуються азотфіксуючі рослини. Крім того, особливістю проведення рекультивації в Польщі є застосування місцевих добрив та спеціальних заходів щодо вкладання верств для створення елементів антропогенного ландшафту [235].

Вивчаючи ефективний зарубіжний досвід поляків у сфері рекультивації пошкоджених земель внаслідок видобування бурштину, мимоволі згадуються українські реалії та «місячні ландшафти», які присутні на теренах України.

На сьогоднішній день, з ними ніхто якісно не бореться. Нам лишається надіятись на краще і вірити у позитивну до якісних змін політичну волю наших керманичів.

Тим більше, що основи для технологій рекультивації існують і у нас і лежать буквально поруч.

В Україні такими добривами є торф, глауконіт, який міститься в бурштиноносних пісках та фосфорити з родовищ, які знаходяться неподалік від розробок бурштину. Як фосфорити, так і глауконіти поліпшують ростові та біохімічні характеристики рослин, проте глауконіти більше. Тому позитивним фактором, що сприятиме проведенню рекультивації в межах Українського Полісся є наявність поряд родовищ фосфоритів та вміст глауконіту у вміщуючих породах.

Щодо технології вкладання верств для створення форм рельєфу, то відповідно до характеристик ґрунту верстви можуть об'єднуватись в одну, або вкладатись у певній послідовності. Найбільш вдалим прикладом рекультивації земель, порушених внаслідок видобування корисних копалин є копальні вугілля «Белхатов», де створений комплекс споруд різних призначень на рекультивованих землях, в тому числі освітнього, наукового призначення, відбулось відновлення природного середовища, проходить лісгосподарська діяльність [235].

Як ми бачимо, Україна також має всі необхідні для якісної рекультивації ґрунтів, природні можливості.

Аналогічні роботи по рекультивації можуть бути проведені в Україні з отриманням більш привабливих ландшафтів з різними функціями, для чого необхідне ухвалення відповідних урядових програм, Постанови Кабінету Міністрів України щодо рекультивації земель, порушених незаконним видобутком бурштину.

Реалізація проектів рекультивації широко застосовується і в інших провідних країнах світу. Так, зокрема США є однією з передових країн щодо законодавчого забезпечення вирішення та врегулювання правовідносин у сфері рекультивації земель. Рекультивацією земель в США займається федеральне агентство OSMRE

[238], служба охорони ґрунтів, лісова та геологічна служба та інші відомства штатів. Відповідно до Закону «Про відтворення порушених земель гірничими роботами» запроваджені програми, щодо регулювання активних шахт та рекультивації земель покинутих шахт [237]. Для здійснення законодавчого забезпечення рекультивації земель у США була прийнята Програма відтворення земель, яка запроваджується через, так звану, аварійну, невідкладну програму для реалізації нагальних проблем, що мали високу ймовірність загрози здоров'ю, безпеки або загальному добробуту населення, тоді коли загроза не могла бути усунута [87].

Закордонний досвід країн у сфері рекультивації ґрунтів, показує на своєму прикладі нам українцям, як треба боротися за свої території та берегти їх якість попри те, що це затратний і трудомісткий процес, однак, він точно виправданий природою.

Підприємство, діяльність якого пов'язана з порушенням земель, при отриманні ліцензії на проведення видобутку корисних копалин, має внести заставу за ділянку, яка згідно з проектною діяльністю, підлягає порушенню.

При цьому якісний стан рекультивованої ділянки має зберігатися постійним упродовж декількох років. У разі невиконання цих вимог підприємство втрачає свою заставу і втрачає право на проведення видобувних робіт та отримання ліцензій на інший видобуток корисних копалин [231].

У Великобританії промислові розробки займають значний відсоток площ порівняно з її територією. Відповідно до цих обставин сформоване законодавство для регулювання питання рекультивації. Регулюванням робіт по відновленню родючості земельного фонду здійснює Міністерство сільського господарства через департаменти сільськогосподарського відновлення земель.

Підприємства, які займаються розробками змушені сплачувати кошти, які накопичуються, пропорційно обсягам видобутої сировини. Тобто, сплачуються кошти за техногенний вплив на навколишнє середовище, це є компенсація за збиток, який нанесений земній поверхні [231].

Тобто, кожна країна, залежно від своїх природних специфік, обирає для себе найкращі та найвигідніші шляхи відновлення пошкоджених територій з метою їх подальшого використання.

Щодо зарубіжного досвіду Литви, то там здійснюється оподаткування на видобуток бурштину за кілограм. У законі про корисні копалини встановлено, що кожен кілограм бурштину оподатковується у розмірі 20,22 євро. Міністерство Литви пропонує підняти плату до 280 євро за кг, якщо бурштин дрібніший 40 мм, а за той, що більший 40 мм - 900 євро.

Отже, практичний і ефективний зарубіжний досвід у сфері відновлення пошкоджених ґрунтів є досить різноманітним та поширеним явищем. Однозначно, такого роду нововведення будуть доцільні і в українському законодавстві.

На підставі аналізу позитивної зарубіжної практики, можна визначити шляхи оптимізації діяльності суб'єктів управління в цій сфері: скорочення управлінського впливу органів державного нагляду (контролю) на діяльність суб'єктів господарювання приватного сектору економіки та покращення умов ведення бізнесу; забезпечення державно-приватного партнерства і взаємодії з професійними об'єднаннями учасників бурштиновидобувного бізнесу; розширення повноважень місцевих громад щодо впливу на видачу спеціальних дозволів на користування надрами та інше; прийняття якісного рекультиваційного законодавства на основі позитивного зарубіжного досвіду.

Враховуючи значні запаси високоякісного бурштину-сукциніту в Україні та зростаючу популярність виробів з нього, наша країна має всі шанси посісти міцні позиції на світовому ринку бурштину.

Також, головною складовою розвитку бурштинової галузі має бути не лише виготовлення прикрас, сувенірів та предметів розкоші, а перш за все використання бурштину і продуктів його переробки в хімічній промисловості, медицині, косметичі, сільському господарстві та інших галузях, що дасть змогу розширити імпорт продукції, розвитку технологій та наукових ідей [83 с.141-142].

Висновки до Розділу 3

Платежі за здійснення діяльності з видобутку бурштину мають комплексний характер та складаються з плати за придбання спеціального дозволу користування надрами для дослідно-промислової експлуатації або видобутку бурштину на аукціоні, що має характер стартового платежу за «вхід» у бізнес на відповідній ділянці, не більшій за 10 га, та рентної плати, яка справляється від вартості видобутого каміння, і на даний час складає 10 відсотків.

В той же час, до відповідного реформування у 2019 році рентна плата сягала 25 відсотків, а після прийняття нового законодавства тимчасово встановлювалась в 5 та 8 відсотків у 2020-2021 роках, що в цілому є радикальним кроком, але така непослідовність у встановленні ставок обов'язкових платежів без державних гарантій щодо їх не підняття знову в майбутньому може відлякувати бізнес-структури, які будують свої плани капітальних вкладень на декілька років наперед. Тому пропонується на законодавчому рівні закріпити встановлення державних гарантій щодо незмінності ставки рентної плати у 10 відсотків вартості видобутого бурштину на найближчі 10 років.

Також, як платіж за купівлю спеціального дозволу на аукціоні, так і рентна плата є звичайними доходами державного бюджету, що ніяким чином не відбиває конституційних положень про право власності українського народу на надра.

Необхідно як у сфері видобутку бурштину, так і в цілому при стягненні плати за спеціальне використання надр та рентних платежів передбачити механізм отримання громадянами певного пасивного доходу внаслідок використання природних ресурсів, що зніме цілу низку питань прихильників «старательського» варіанта реформування бурштиновидобувної галузі, мовляв, відсутній зв'язок між видобутком природного ресурсу і кишеннями громадян напряму, а отже варто було б громадянам дозволити артільне надрокористування – нехай отримають хоч якісь кошти. Дана модель вже не спрацювала в земельній сфері, давно відомо, що отримати свою «частину» земельних ресурсів із власності народу України в натурі персонально чим далі – тим складніше, але монетизація природних ресурсів є перспективним напрямком, в якому сфера видобування бурштину

може стати пілотним проєктом, після чого вже можна буде переходити до вуглеводнів та руд.

Правовий механізм реалізації природоохоронних заходів у бурштиновидобувній галузі – це комплексна система заходів на основі чинного законодавства яка передбачає планування, прогнозування, моніторинг і контроль у галузі видобутку бурштину, яка забезпечує мінімальний шкідливий вплив на довкілля при проведенні даної діяльності за рахунок науково-обґрунтованого прийняття управлінських рішень і застосування новітніх технологій, мінімізації негативних наслідків та ретельного контролю всього виробничого циклу видобутку бурштину і тривалого періоду після закінчення видобутку з метою належного здійснення рекультивації і відвернення як безпосередніх, так і віддалених негативних наслідків процесу видобутку бурштину.

Проблемою правового механізму реалізації природоохоронних заходів у бурштиновидобувній галузі є маскування під виглядом природоохоронних заходів додаткових преференцій окремим зацікавленим суб'єктам щодо видобутку бурштину у надзвичайному порядку, в обхід стандартної процедури отримання дозволів на користування надрами.

Відмічаючи проблему деградованих внаслідок нелегального видобутку бурштину ландшафтів, слід розділити у нормативно-правових актах доосвоєння деградованих ділянок промисловим способом, передбачивши особливий порядок отримання таких ділянок для зацікавлених суб'єктів, що здійснюють видобуток бурштину, але тим не менше не на монопольних, а на конкурентних засадах, і виділити обов'язок щодо наступної рекультивації як самостійний комплекс зобов'язань суб'єкта.

Поки що, нажаль, процедура рекультивації є прикриттям для отримання неконкурентних переваг у здійсненні діяльності з видобутку бурштину.

Досвід вивчення іноземних моделей природокористування дозволив виділити наступні особливості, які придатні для кращого розуміння і впровадження вітчизняних проблем бурштиновидобувної галузі.

По-перше, не тільки в Україні є та специфіка, що сприяє незаконному видобутку – відносно нескладна технологія і невисока вартість видобутку, невелика глибина залягання копалин і наявність соціально-економічних проблем. Проте є країни, в тому числі колишнього соцтабору, що успішно долають проблеми на основі верховенства права, невідворотності юридичної відповідальності, інвестування у розвиток територій і об'єктів надрокористування з метою цивілізованого видобутку і диверсифікації видів діяльності з акцентом на рекреаційні послуги.

По-друге, перевагою є фіксований податок з кілограму речовини відповідно до її якості. Звичайно це не зовсім вкладається в рентну компенсаційну модель, але і повсюдне неглибоке залягання бурштину і його різна сортова цінність схиляють до оподаткування не від абстрактної вартості видобутої сировини за мінусом собівартості, яка як вже згадувалось у бурштиновидобувному комплексі є відносно незначною, а від конкретного кілограму видобутого бурштину-сирцю. Звичайно, це робить більш складним адміністрування такого податку, але посилює контроль за кількістю і якістю видобутої сировини, зменшує можливості для маніпуляцій в цій сфері.

По-третє і європейський і американський досвід говорять про те, що рекультивація не дається надрокористувачу «у навантаження» після вилучення ним прибутку, що робить високою можливість фіктивного банкрутства або просто кидання фірми напризволяще її засновниками, які, як відомо, не несуть відповідальності за зобов'язаннями підприємства, ними заснованого. Натомість рекультивація має починатись з відрахувань від першого видобутого кілограму сировини, або навіть з грошової застави до отримання ділянки, ці платежі мають формувати спеціальний фонд, розпорядником якого є відповідне державне агентство, яке на тендерних умовах, зі складанням попереднього проєкту, залучає спеціалізовані підприємства у галузі природокористування, основним видом діяльності яких є роботи з рекультивації деградованих природних ландшафтів, облаштування культурно-виховних і рекреаційних об'єктів і територій.

ВИСНОВКИ

1. Видобуток бурштину в західних регіонах України представляє собою не лише проблему належного правового регулювання відповідної галузі природокористування, є складовою частиною проблем розвитку соціально-економічного становища населення відповідних територій, і України в цілому, побудови ефективної соціальної інфраструктури, забезпечення достатнього рівня життя. Проте як складова частина проблем соціально-економічного розвитку нелегальний видобуток бурштину має свої характерні риси якими має визначатися пошук шляхів вирішення «бурштинової кризи».

Зокрема, сприятливими політико-соціальними умовами стрімкого розвитку нелегального видобутку бурштину став на певний час колапс влади, стихійна демократизація суспільства, на межі анархії, чим скористались місцеві корупційні еліти, і внаслідок чого залучення до нелегального видобутку місцевого населення стало масовим і неспинним.

З іншого боку, самі характеристики бурштину як корисної копалини – невелика глибина залягання, розміщення в піщаних ґрунтах і доступність для кустарної розробки гідравлічним методом, відносно висока цінність в малих об'ємах якісно вплинули на перетворення нелегального видобутку в соціально-економічну та екологічну проблему, своєрідне «ресурсне прокляття» місцевого гатунку, яке можна в якійсь мірі порівняти на українських теренах з нелегальними вугільними «копанками» в Донбаському регіоні, де ситуація була дуже схожою – видобуту сировину можна було отримати на локальній ділянці силами невеликої групи працівників, озброєних примітивним і недорогим знаряддям.

Проблема також полягає в тому, що в сприйнятті самих місцевих мешканців, що прямо чи опосередковано відобразилось і в позиції органів місцевого самоврядування, спікерів від громадськості, тощо, видобуток бурштину перетворився на свого роду «старательський привілей», явочним порядком набутий місцевим населенням. Подібний спосіб реформи освоєння бурштинових покладів в будь-яких його варіаціях є псевдоправовим і категорично шкідливим, не відповідає принципу права власності українського народу на надра і не може

забезпечити принципу раціонального використання природних ресурсів, спричиняючи шкоди в рази більше, ніж вартість видобутого, тому є несумісним з принципом сталого розвитку.

Ідеологія реформи має починатись з принципового рознесення трьох домінант – необхідності забезпечення рівня життя населення бурштиноносних регіонів (як і жителів України в цілому); необхідності освоєння бурштинових покладів як джерела економічної вигоди; інтересів комплексної охорони природних ресурсів – земельних, лісових, водних, тваринного світу та інших.

2. Правова політика в бурштиновидобувній галузі – це комплекс правових і економічних заходів, що розробляються концептуально в середовищі фахівців у галузі права, економіки, соціальної політики, екології, надрокористування, проходять апробацію в фахових дискусіях, аналізуються і моделюються, прораховуються з точки зору безпосередніх і віддалених наслідків та втілюються у законодавство з метою досягнення планових показників соціального розвитку, економічного добробуту та екологічної безпеки на засадах міжнародно-правового принципу сталого розвитку суспільства і довкілля.

Відправною точною правової політики є цілісна концепція правового регулювання видобутку бурштину в системі права, яка формулюється наступним чином: правове регулювання видобутку бурштину є комплексним правовим інститутом, ключову роль в якому відіграють норми природоресурсного права, завдяки якому регулюються відносини щодо геологічної розвідки, економічної оцінки запасів, дослідно-промислової та промислової експлуатації родовищ, проведення природоохоронних та відновлювальних заходів, вироблення комплексної еколого-економічної політики у сфері надрокористування щодо видобутку бурштину, встановлення механізмів відшкодування вартості видобутого природного ресурсу у вигляді відповідних ресурсних платежів, організації господарської діяльності у сфері надрокористування на основі дозвільних та договірних механізмів взаємодії з державними органами, встановлення обов'язкових вимог для суб'єктів господарської діяльності та спеціального порядку обліку, реалізації та обігу бурштинової сировини та виробів

з метою захисту інтересів українського народу як суб'єкта права власності на надра в Україні. Разом з тим, до комплексного правового інституту правового регулювання видобутку бурштину відносяться норми права суміжних галузей – господарського, екологічного, фінансового, адміністративного та кримінального права, які стабілізують правовідносини з видобутку бурштину в межах природоресурсного права і відповідають на соціально-економічні виклики і загрози реалізації природоресурсних відносин з провадження діяльності щодо видобутку бурштину.

При побудові правової політики повинна бути врахована та суспільно-правова проблематика, що склалась на даний момент у сфері видобутку бурштину і яка виходить за межі природоресурсної галузі. Пріоритетом такої політики щодо виховного впливу на свідомість має бути подолання наратива про «старательські привілеї» місцевого населення, артільний видобуток і тому подібних, викорінення шкідливих концептів, що дезорганізують практику застосування законодавства. Другим пріоритетом правової політики є подолання проблеми дисбалансу регулювання бурштинового промислу, завдяки якій відносно сформована модель притягнення до кримінальної відповідальності за незаконний видобуток межує з заплутаністю, вузькою специфікою і взаємною суперечливістю законодавства, в умовах якої легальна розробка бурштину видається практично неможливою, та доступною одиницям суб'єктів, які мають глибоко ешелоновану бюрократично-корупційну підтримку.

Таким чином, комплексним завданням у сфері видобутку бурштину є вибір, в якому на одному боці стоїть надзвичайно високий поріг входження в галузь, що передбачає наявність великого статутного капіталу, сучасного обладнання і кваліфікованого інженерного персоналу, досвіду аналогічних робіт і наступної рекультивації ділянок, значних витрат на дослідно-вишукувальні роботи з геологічного вивчення ділянок, проведення складної оцінки впливу на довкілля, передача незначних за площею ділянок під промисел і вимога відновлення на них деревної рослинності до попереднього стану, що передбачає тривалий цикл спеціального природокористування з нульовою шкодою для довкілля; з іншого

боку – всі можливі компроміси та розуміння, що нешкідливого для довкілля видобутку корисних копалин не існує. Існує можливість збалансованого, сталого розвитку, але який негативно впливає на миттєву рентабельність. Вирішення даного завдання і буде відповідальним формуванням правової політики у бурштиновидобувній галузі.

3. Розвиток правового регулювання у галузі видобутку бурштину характеризується непослідовністю і низькою ефективністю до початку поточної декади. Наприкінці 2019 року на державному рівні було прийнято пакет законодавчих змін, який умовно можна назвати «малою бурштиною реформою», оскільки він представляє собою комплекс узгоджених змін до природоресурсного, земельного, податкового, господарського та кримінального законодавства, який прийнятий під впливом і з урахуванням соціально-економічної проблематики, що склалась у сфері видобутку бурштину протягом минулого десятиліття. Дану реформу слід розцінювати як термінову і невідкладну, проте лише як проміжну на шляху комплексного розвитку законодавства у бурштиновидобувній галузі, наслідком якого має бути окремий комплексний нормативно-правовий акт.

Отже, законодавство у галузі видобутку бурштину набуде риси розвиненого засобу правового регулювання, якщо буде комплексно пов'язане з усіма аспектами видобутку бурштину на відповідній території і регулюватиме у нерозривному зв'язку соціальні, економічні та екологічні питання сталого розвитку територій залягання цієї корисної копалини.

Необхідне прийняття комплексного закону «Про засади функціонування бурштиновидобувної галузі» який би регулював загальні засади ведення господарської діяльності у сфері видобутку бурштину, правове становище відповідних господарюючих суб'єктів, передбачав зайняття видобутком бурштину як виключним для такого суб'єкта, гарантував забезпечення всього циклу видобування бурштину включно з зобов'язаннями щодо рекультивації порушених екосистем на тривалий період, містив детальні процедури як входу суб'єкта в галузь, так і отримання ним кожної ділянки видобутку, і

містив поетапний алгоритм розробки ділянки включно з поверненням її державі або органам місцевого самоврядування з передачею на баланс відповідному лісогосподарському підприємству, або у разі утворення водного об'єкта на місці котловану – взяття на облік у відповідних органах у сфері водних ресурсів. Одночасно мають бути регламентовані соціальні зобов'язання такого суб'єкта господарювання, прядок виведення з ринку з передачею активів іншим спеціалізованим суб'єктам господарювання, окремі норми про неспроможність таких суб'єктів господарювання, що передбачали б механізм виконання соціальних і природоохоронних зобов'язань за рахунок сформованих для цього цільових резервних фондів коштів.

4. Структура законодавства у галузі видобутку бурштину включає такі ключові блоки, як кримінально-правове запобігання незаконному видобутку, транспортуванню і продажу бурштину; порядок отримання дозволів на дослідно-промислову розробку і експлуатацію родовищ; природоохоронні вимоги та заходи щодо рекультивації земельних ділянок і лісових масивів; правове регулювання справляння рентних платежів з видобутку бурштину. Ці чотири блоки в більшій або меншій мірі проявлені в загальній структурі законодавства.

Проблемою структури законодавства є відсутність її комплексного цілеспрямованого характеру, оскільки зараз фактично системність тримається на законодавчому акті, яким внесено екстренні зміни до законодавства, які мають риси тимчасових і надзвичайних, і деякі з яких не можна назвати ефективними.

Зокрема, законодавством встановлено, що надрокористувачі, яким надано спеціальний дозвіл на користування бурштиноносними надрами, мають переважне право землекористування (у тому числі на умовах сервітуту) щодо земель за місцем розташування розвіданих родовищ бурштину, запаси яких затверджені в установленому законодавством порядку. Переважне право користування відповідно до цієї статті може реалізовуватися шляхом переведення у судовому порядку таких прав на надрокористувача, укладення у судовому порядку договору про надання надрокористувачу таких прав або іншим чином

визнання чи встановлення судом таких прав (у тому числі встановлення сервітуту в судовому порядку).

Механізм, згідно якого для врегулювання питання видобутку бурштину недостатньо прямих законодавчих настанов, а натомість сам законодавець у відповідних нормах пропонує вирішувати взаємовідносини сторін у судовому порядку не є ефективним з точки зору законодавчої техніки і практики. Правова норма в законі має встановлювати чітке і однозначне правило поведінки, отже пропонується встановлення сервітуту на землекористування для потреб надрокористування з оплатою в розмірі трикратної мінімальної ставки оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення для їх власників з моменту отримання спеціального дозволу і відповідної компенсації втрат орендаря (якщо власником вже було укладено договір оренди) від неможливості здійснення орендарем сільськогосподарської діяльності на відповідній ділянці.

5. Правове становище суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність з видобування бурштину має дворівневу структуру – такі суб'єкти в природоресурсному праві розглядаються як користувачі надр з підставою правосуб'єктності у вигляді спеціального дозволу на користування надрами. З точки зору господарського права – це суб'єкти господарювання, діяльність яких спрямована на досягнення економічних та соціальних результатів, а отже є суб'єктами підприємницької діяльності. Розбіжність між двома моделями правового регулювання стосується як фізичних осіб – суб'єктів господарювання, для яких згідно ГК вимагається реєстрація відповідно закону як підприємця, КУпН же такої реєстрації не вимагає, з чого випливає, що стати користувачем надр без цього статусу для фізичної особи – громадянина України, іноземця чи особи без громадянства потенційно можливо, але користуватись надрами, досягаючи соціального результату і отримуючи прибуток – неможливо, так і юридичних осіб – КУпН містить тріаду «підприємства, установи, організації» кожен з елементів якої очевидно має бути юридичною особою України. Проблемним є також правове становище об'єднання юридичних осіб-надрокористувача, що не є юридичною особою, якщо його учасники пов'язані між

собою солідарною відповідальністю. В той же час, господарське законодавство не передбачає об'єднання підприємств інакше, як у вигляді юридичної особи.

Виходячи з цього, розмежування відносин надрокористування та господарських відносин в господарському законодавстві повинно бути проведене після визнання того, що видобуток корисних копалин і зокрема, бурштину, є підприємницькою діяльністю з користування надрами, якою може займатись суб'єкт підприємницької діяльності (господарські відносини) та на яку потрібен спеціальний дозвіл на користування надрами (гірничі відносини) а також пріоритетне право на використання земельної ділянки (земельні відносини) і обов'язок рекультивації земельної ділянки (природоохоронні відносини). В даному випадку наявність спеціального дозволу можна розглядати як основний юридичний факт, а вирішення питань з власником (користувачем) ділянки як додатковий юридичний факт, що разом формують юридичний склад - підставу набуття правосуб'єктності надрокористувача.

Отже, характерними рисами суб'єкта, що здійснює діяльність з видобування бурштину, є поєднання правового становища користувача надр та суб'єкта господарювання, наявність спеціального дозволу (дозволів) на користування надрами, отриманого на підставі торгів або в іншому дозволеному законом порядку, наявність обов'язку щодо рекультивації земельної ділянки, наявність пріоритетних прав щодо використання земельної ділянки поза її встановленим цільовим призначенням на час дії спеціального дозволу на користування надрами.

Проблемою правового становища суб'єкта, що здійснює діяльність з видобування бурштину є необхідність дооформлення повноважень на використання земельної ділянки в судовому порядку або на підставі процедури за заявою самого суб'єкта, яку характеризує законодавча неврегульованість порядку відшкодування збитків власнику і орендарю земельної ділянки.

6. Повноваження органів державного контролю за здійсненням діяльності з видобутку бурштину представляють собою цілісний механізм правомочностей загальних, галузевих та функціональних органів державного контролю, які поєднують контроль у сфері збереження та раціонального використання

природних ресурсів та контроль у сфері отримання економічного, податкового, митного, антикорупційного законодавства суб'єктами здійснення діяльності з видобутку бурштину.

Суб'єкти контролю за бурштиновидобувною діяльністю поділяються на:

- органи загальної компетенції: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; міжгалузеві (функціональні) контролюючі органи: Міністерство економіки України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерство фінансів України, Державна митна служба, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів; галузеві суб'єкти, які контролюють сферу видобутку бурштину: Державна служба геології та надр України, Державна екологічна інспекція України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державне агентство лісових ресурсів України; допоміжні суб'єкти, які не є державними органами, але мають опосередкований контролюючий вплив на галузь видобування бурштину: Державний гемологічний центр України, Державна установа «Державне сховище дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України», Державна установа «Музей коштовного і декоративного каміння», державні підприємства пробірного контролю.

7. Правовими засобами запобігання незаконного видобутку бурштину є комплекс законодавчо встановлених засобів правового впливу на поведінку суб'єктів незаконного видобутку з метою припинення протиправної діяльності, виявлення та притягнення до юридичної відповідальності осіб, які таку діяльність здійснюють і запобігання подальшому продовженню і поширенню протиправних посягань серед населення і посадових осіб державних органів а також суб'єктів господарювання. Ключовими серед таких правових засобів є наступні.

Адміністративна та кримінальна відповідальність, яка передбачена за використання несертифікованого обладнання, незаконний видобуток та операції з бурштином-сирцем та виробами з нього, непроведення рекультивації природних ресурсів.

Превентивні заходи у вигляді інформування населенням про юридичну відповідальність, проведення роз'яснювальної роботи з метою формування в суспільстві стійкого неприйняття протиправних практик, заснованого на розумінні катастрофічних наслідків незаконного видобутку передусім для природи і майбутніх поколінь громадян України.

Проведення збалансованої державної політики з створення сприятливих соціально-економічних умов для розвитку легальної підприємницької діяльності з видобутку бурштину і одночасне підвищення економічного потенціалу територій, на яких залягають бурштинові поклади, з тим, щоб нелегальний видобуток бурштину не становив ключового і майже єдиного засобу підвищення особистого добробуту громадян, а легальний не перетворювався на ключову індустрію, оскільки бурштин, попри свою естетичну, наукову і виховну функцію не є критичним товаром, потреба в великих обсягах якого була б життєво необхідною.

8. Платежі за здійснення діяльності з видобутку бурштину мають комплексний характер та складаються з плати за придбання спеціального дозволу користування надрами для дослідно-промислової експлуатації або видобутку бурштину на аукціоні, що має характер стартового платежу за «вхід» у бізнес на відповідній ділянці, не більшій за 10 га, та рентної плати, яка справляється від вартості видобутого каміння, і на даний час складає 10 відсотків.

Динаміка змін розміру рентних платежів, які в різні періоди сягали 25 відсотків, знижувались до 5 або 8 відсотків говорить про непослідовність у встановленні ставок обов'язкових платежів і можливість подальших змін. Тому пропонується на законодавчому рівні закріпити встановлення державних гарантій щодо незмінності ставки рентної плати у 10 відсотків вартості видобутого бурштину на найближчі 10 років.

З метою реалізації конституційного положення про право власності українського народу на надра, необхідно як у сфері видобутку бурштину, так і в цілому при стягненні плати за спеціальне використання надр та рентних платежів передбачити механізм отримання громадянами певного пасивного доходу

внаслідок використання природних ресурсів. Монетизація природних ресурсів є перспективним напрямком, в якому сфера видобування бурштину може стати пілотним проєктом, після чого вже можна буде переходити до вуглеводнів та руд.

9. Правовий механізм реалізації природоохоронних заходів у бурштиновидобувній галузі являє собою комплексну систему заходів на основі чинного законодавства яка передбачає планування, прогнозування, моніторинг і контроль у галузі видобутку бурштину, яка забезпечує мінімальний шкідливий вплив на довкілля при проведенні даної діяльності за рахунок науково-обґрунтованого прийняття управлінських рішень і застосування новітніх технологій, мінімізації негативних наслідків та ретельного контролю всього виробничого циклу видобутку бурштину і тривалого періоду після закінчення видобутку з метою належного здійснення рекультивації і відвернення як безпосередніх, так і віддалених негативних наслідків процесу видобутку бурштину.

Проблемою правового механізму реалізації природоохоронних заходів у бурштиновидобувній галузі є маскуванню під виглядом природоохоронних заходів додаткових преференцій окремим зацікавленим суб'єктам щодо видобутку бурштину у надзвичайному порядку, в обхід стандартної процедури отримання дозволів на користування надрами.

Відмічаючи проблему деградованих внаслідок нелегального видобутку бурштину ландшафтів, слід розділити у нормативно-правових актах доосвоєння деградованих ділянок промисловим способом, передбачивши особливий порядок отримання таких ділянок для зацікавлених суб'єктів, що здійснюють видобуток бурштину, на конкурентних засадах, і виділити обов'язок щодо наступної рекультивації ділянки, як самостійний комплекс зобов'язань суб'єкта, який отримав таку деградовану ділянку в спеціальному порядку.

10. Досвід вивчення іноземних моделей природокористування дозволив виділити наступні особливості, які придатні для кращого розуміння і впровадження вітчизняних проблем бурштиновидобувної галузі.

По-перше, не тільки в Україні є та специфіка, що сприяє незаконному видобутку – відносно нескладна технологія і невисока вартість видобутку, невелика глибина залягання копалин і наявність соціально-економічних проблем. Проте є країни, в тому числі колишнього соцтабору, що успішно долають проблеми на основі верховенства права, невідворотності юридичної відповідальності, інвестування у розвиток територій і об'єктів надрокористування з метою цивілізованого видобутку і диверсифікації видів діяльності з акцентом на рекреаційні послуги.

По-друге, перевагою є фіксований податок з кілограму речовини відповідно до її якості. Звичайно це не зовсім вкладається в рентну компенсаційну модель, але і повсюдне неглибоке залягання бурштину і його різна сортова цінність схиляють до оподаткування не від абстрактної вартості видобутої сировини за мінусом собівартості, яка як вже згадувалось у бурштиновидобувному комплексі є відносно незначною, а від ваги і сортності видобутого бурштину-сирцю. Звичайно, це робить більш складним адміністрування такого податку, але посилює контроль за кількістю і якістю видобутої сировини, зменшує можливості для маніпуляцій в цій сфері. Введення такого податку слід передбачити вже зараз, а вступ у силу – після гарантованого десятирічного періоду, протягом якого буде діяти чинний нині рентний платіж.

По-третє і європейський і американський досвід говорять про те, що рекультивація не здійснюється після вилучення прибутку з родовища, що робить високою можливість фіктивного банкрутства або просто кидання фірми напризволяще її засновниками, які, як відомо, не несуть відповідальності за зобов'язаннями підприємства, ними заснованого. Натомість, рекультивація має починатись з грошової застави до отримання ділянки, ці платежі мають формувати спеціальний фонд, розпорядником якого є відповідне державне агентство, яке на тендерних умовах, зі складанням попереднього проєкту, залучає спеціалізовані підприємства у галузі природокористування, основним видом діяльності яких є роботи з рекультивації деградованих природних ландшафтів, облаштування культурно-виховних і рекреаційних об'єктів і територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Бурштинова лихоманка» загрожує Україні екологічною катастрофою. // URL: <https://www.mvk.if.ua/energef/37693> (дата звернення: 25.10.2021).
2. «Бурштинова народна республіка». Західний український фронт. // URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2016/03/21/7102793>.
3. «Сонячний камінь» по гривні за грам. Електронна стаття «Рівне вечірнє», 13.05.2010. // URL: <https://rivnepost.rv.ua/news/sonyachniy-kamin-po-hrivni-za-hram> (дата звернення: 25.01.2022).
4. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т./ [ред. кол.: Авер'янов В. Б. (голова) та ін.]. - К.: Юрид. думка, 2007. - Т. 1: Загальна частина. - 2007. - 592 с.
5. Акціонерне товариство Державна акціонерна компанія Українські поліметали Код ЄДРПОУ 25639720. // URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog> (дата звернення: 25.11.2021).
6. Алексєва-Процюк Д. О., Брисковська О. М. Особливості досудового розслідування незаконного видобування корисних копалин (бурштину-сирцю). // Журнал «Митна справа», 2015, с.74-80 (дата звернення: 25.10.2021).
7. Бакуненко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики: Монографія.-К.: Вид. УАДУ,2000. - с. 13.
8. Баранова В. О. Актуальні проблеми законотворчості у сфері легалізації видобутку бурштину. Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями: мат. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 11 вересня 2015 р. Київ, 2015. с. 11-15.
9. Битяк Ю. П. Адміністративне право України: підручник / Битяк Ю. П. (кер. авт. кол.), Гаращук В. М., Богущкий В. В. та ін.; за заг. ред. Битяка Ю. П., Гаращука В. М., Зуй В. В. - Х.: Право, 2010. - 624 с.
10. Бредіхіна В. Л., Васильчук Я. С. Сучасні проблеми правового регулювання видобування бурштину. Юридичний науковий електронний журнал, № 7/2020, с. 213-217.
11. Бурштинокопачі з сокирами проти працівників СБУ з пістолетами: ДБР

розслідує зіткнення на Рівненщині // Електронна стаття. // URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/11/7323660/> (дата звернення: 25.01.2022).

12. В Україні легально добувають тонну бурштину щомісяця / Електронна стаття. Українська правда. // URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/22/680> (дата звернення: 25.01.2022).

13. В Україні нехтують довіллям при видобутку корисних копалин, - експерти. Електронна стаття. URL: <https://rpr.org.ua/news/v-ukraini-nekhtuiut-dovkilliam-pry-vydobutku-korysnykh-kopalyn-eksperty> (дата звернення: 20.02.2022).

14. Валюшко И. «Янтарная регалия» или золотая лихорадка: каким путем пойдет Украина? / И. Валюшко // Зеркало недели. Украина. - №45, 2014.

15. Василичук В. І., Купранець І. М. Способи учинення незаконного видобування бурштину // Матеріали науково-практичної конференції «Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями» (м. Київ, 11 вересня 2015 р.). // URL: <https://docplayer.net/81417360-Problemi-legalizaciyi-vidobutku-burshtinu-miscevimi-zhitelyami.html> (дата звернення: 25.10.2021).

16. Величко Л. Як живеться бурштиношукачам на клондайку і поза ним. // URL: <https://texty.org.ua/d/amber/> (дата звернення: 25.11.2021).

17. Верьовкіна Д. І. Чинники незаконного видобування бурштину (кримінологічний аспект). // URL: <file:///C:/Users/777/AppData/Local/Temp/163-279-1-10-20191210.pdf> (дата звернення: 25.11.2021).

18. Верьовкіна Д. І., Савчук О. О. Проблемні питання організаційно-правового упорядкування видобутку бурштину-сирцю в Україні: проблема сьогодення // Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє. Харків, 2020.

19. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 7, № 8, № 9, ст.48. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20/card2#Card> (дата звернення: 25.01.2022).

20. Вирок судової справи № 572/5108/14-к від 04 грудня 2014 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. // URL: <https://opendatabot.ua/court/41738169->

c5489f92f74b02d1a892b6ffc1a35fa9 (дата звернення: 10.12.2021).

21. Вирок судової справи № 572/5182/14-к від 27 квітня 2015 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. // URL: <https://opendatabot.ua/court/43862931-06743403b529dfd58b9b4fda902a19f7> (дата звернення: 10.12.2021).

22. Вишневський О. А., Кушнір С. В. Бурштин України. Записки Українського мінералогічного товариства, 2007. Т. 4. с. 128-130. // URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16260/22-Vishnevsky> (дата звернення: 20.02.2022).

23. Вязмікін С. А. Способи учинення незаконного видобування бурштину-сирцю // Оперативно-розшукове запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням [Текст]: матеріали круглого столу (Київ, 24 червня 2015 року) / ред. кол. С. С. Чернявський, М.М. Алексійчук, О. В.Хуторянський, І. М. Купранець, В. І. Василичук. - К.: ФОП Кандиба Т. П., 2015. - 252 с.

24. Галецький Л. С., Науменко У. З., Чернієнко Н. М. Основні типи рудоносних структур України // Актуальні проблеми та перспективи розвитку геології: наука й виробництво. Матеріали Міжнародного геологічного форуму (15-20 серпня 2016 р., с.Коблеве, Миколаївська обл., Україна). - К.: УкрДГРІ, 2016. - с. 35-40.

25. Галецький Л. С., Ремезова О. О., Чернієнко Н. М. Роль і значення стратегічних мінеральних ресурсів України для Європи // Актуальні проблеми та перспективи розвитку геології: наука й виробництво. Матеріали Міжнародного геологічного форуму (15-20 серпня 2016 р., с. Коблеве, Миколаївська обл., Україна). - К.: УкрДГРІ, 2016. - с. 47-52.

26. Галецький Л. С., Чернієнко Н. М. Надання особливого державного статусу стратегічним мінеральним ресурсам України для забезпечення її економічної та оборонної безпеки / Матеріали третьої науково-практична конференція «Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування» Україна, м. Трускавець, 4-7 жовтня 2016 р. // URL: <file:///C:/Users/777/Downloads/%D0%9C%D0%90%D0%A2.pdf> (дата звернення: 20.02.2022).

27. Галецький Л. С., Чернієнко Н. М., Науменко У. З., Ковриженко Л. С. Перспективи промислового освоєння Пержанського родовища рідкісних металів // Актуальні проблеми та перспективи розвитку геології: наука й виробництво. Матеріали Міжнародного геологічного форуму (15-20 серпня 2016 р., с. Коблеве, Миколаївська обл., Україна). - К.: УкрДГРІ, 2016. - с. 41-46.

28. Галецький Л. С., Чернієнко Н. М., Ремезова О. О., Настенко О. М., Ковриженко Л. С. Першочергові заходи по покращенню надрокористування в Україні // Друга міжнародна науково-практична конференція «Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування». Україна, м. Трускавець, 5-8 жовтня 2015 р. Матеріали конференції. - К. - 2015. - с. 202-205.

29. Галуцько В. В. Правовий стан і напрями законодавчого вдосконалення видобутку бурштину в Україні. Науковий вісник публічного та приватного права. 2015. Вип. 1. С. 75-81.

30. Гірничий закон України від 06.10.1999 № 1127-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 50, ст.433) (дата звернення: 25.11.2021).

31. Гора І. В. Спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні / Гора І. В. // Закон и жизнь. - 2012. - №9. - сс. 35-38.

32. Гордійчук М. В. Вплив видобування бурштину на природні ландшафти Рівненщини / Гордійчук М. В. // Фізична географія та геоморфологія. - 2013. - Вип. 2. - с. 259.

33. Господарське право : підручник / Задохайло Д. В., Пашков В. М., Бойчук Р. П. та ін.; за заг. ред. Задохайло Д. В., Пашкова В. М. - Х. : Право, 2012. - 696 с.

34. Господарське право: підручник / Щербина В. С. - 4-те вид., перероб. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2009. - 640 с.

35. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

36. Гулак О. В., Граб Р. А. Проблемні питання організаційно-правового упорядкування видобутку бурштину в Україні: виклики сьогодення. Науковий

вісник Національного університету біоресурсів і природокористування. 2015. Вип. 21. С. 183-187.

37. Дейнега М. А. Теоретичні засади системи природоресурсного права. Приватне та публічне право. 2017. № 4. С. 69-73

38. Державна служба геології та надр України. // URL: <https://www.geo.gov.ua/diyalnist/oglyadovi-materialy/> (дата звернення: 25.11.2021).

39. Державне підприємство «Бурштин України» Код ЄДРПОУ 34112754. // URL: <https://opendatabot.ua/c/34112754> (дата звернення: 25.11.2021).

40. Держгеонадра виставила на аукціони 36 бурштинових ділянок Електронна стаття. // URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/09/8/664854/> (дата звернення: 25.01.2022).

41. Десять фактів про український бурштин. Електронна стаття. // URL: <http://pravda.press/news/economic/10-faktiv-pro-ukrainskiy-burshtin--22109> (дата звернення: 25.01.2022).

42. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614 (дата звернення: 25.10.2021).

43. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2019 р. № 829. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-%D0%BF#n2> (дата звернення: 25.01.2022).

44. Деякі питання реалізації пілотного проекту рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1063 (дата звернення: 20.10.2021).

45. До Угорщини автобусом намагались вивезти 15 мішків бурштину // Електронна стаття. // URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/08/21/7263686/> (дата звернення: 25.01.2022).

46. Дочірнє підприємство «Укрбурштин» публічного акціонерного товариства «Державна акціонерна компанія «Українські поліметали» Код

ЄДРПОУ 13970836. Порушено справу про банкрутство. // URL: <https://opendatabot.ua/c/13970836> (дата звернення: 25.11.2021).

47. Єрмоленко В. М. Теоретичні проблеми розмежування галузей екологічного і природоресурсного права. Право України. 2010. № 6. С. 148–153

48. Жовнерук А. Незаконний видобуток бурштину як передумова екологічної катастрофи // Підприємництво, господарство і право / 11.2017 Екологічне право. // URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/11/22> (дата звернення: 25.11.2021).

49. З країни йде більше інвесторів, ніж приходить / Електронна стаття. Українська правда. // URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/12/22> (дата звернення: 25.01.2022).

50. Загальна теорія держави і права: [підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / [Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін.] ; за ред. Цвіка М. В., Петришина О. В. - Х. : Право, 2011. - 584 с.

51. Зеленський доручив за місяць легалізувати казино і видобуток бурштину. // URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/09/2/7225074> (дата звернення: 25.11.2021).

52. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст.27 (дата звернення: 20.10.2021).

53. Інвестиційний атлас надрокористувача доповнили новими об'єктами. Офіційний сайт Державної служби геології та надр України. // URL: <https://www.geo.gov.ua/investicijnij-atlas-nadrokoristuvacha> (дата звернення: 25.01.2022).

54. Каракаш І. І. Конституційні вимоги щодо використання природних ресурсів та охорони довкілля / І. І. Каракаш // Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – Т. 1. – С. 541-544.

55. Качановський О. І. Еколого-економічна оцінка впливу незаконного

видобування бурштину на стан довкілля Рівненської області. Технічні науки та технології: науковий журнал. Чернігівський національний технологічний університет, 2 (2020), 308-315.

56. Качановський О. І. Економічні передумови відшкодування збитків спричинених непроведенням рекультивації земель // Електронна стаття. // URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache> (дата звернення: 20.02.2022).

57. Качановський О. І. Економічні передумови відшкодування збитків, спричинених непроведенням рекультивації земель. Збірник наукових праць Українського державного університету залізничного транспорту. 2020. Вип. 190. с. 46-54.

58. Качановський О. І. Методичні засади визначення шкоди, завданої земельним ресурсам унаслідок видобутку бурштину. Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. Том 31 (70). № 6, 2020.

59. Качановський, О.І. (2020). Економічні передумови відшкодування збитків спричинених непроведенням рекультивації земель. Збірник наукових праць Українського державного університету залізничного транспорту, (190), 46-54.

60. Ківалов С. В. Адміністративне право України: Підручник. -Одеса: Юрид. літ, 2003. - 896 с.

61. Кірін Р. Правовий режим корисних копалин місцевого значення: генеза, проблеми, перспективи. Підприємництво, господарство і право. 2017. №7. с. 46-51

62. Кобецька Н.Р. Дозволи й договори в механізмі правового регулювання природокористування. Актуальні проблеми держави і права 2014. Вип. 71 с. 242-247

63. Ковалевич Л. А. Теоретичні узагальнення ознак і критеріїв пошуку та оцінка родовищ бурштину на території України / Ковалевич Л. А. // Вісник Житомирського державного технічного університету. Сер. Техн. науки. - 2007. - № 2 (41). - с. 1-6.

64. Ковалевський С. Б., Марчук Ю. М., Маєвський К. В., Курдюк О. М. Бурштин на території українського полісся: утворення, видобуток, наслідки. // URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Lis/article/view/9528/8737> (дата звернення: 25.11.2021).

65. Ковалевський С. С. Виявлення осередків добування бурштинових копалин на території лісових масивів України. Науковий вісник НЛТУ України. 2019. Т 29. № 6, с. 40-44.

66. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446) (дата звернення: 20.10.2021).

67. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122 (дата звернення: 20.10.2021).

68. Кодекс України про надра від 27.07.94 № 132/94-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 36, ст.340. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94> (дата звернення: 20.10.2021).

69. Коломоєць Т. О., Гулевська Г. Ю. Адміністративне право України: навчальний посібник / за заг. ред. Коломоєць Т. О., Гулевської Г. Ю. - К.:Істина, 2007. - 216 с.

70. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: Підручник. - К.: Юрінком Інтер, 2003. - 544 с.

71. Комунальне підприємство Волиньприродресурс Волинської обласної ради // Код ЄДРПОУ 40422121. Перебуває в стані припинення станом на 23.01.2022. // URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/40422121/ (дата звернення: 25.01.2022).

72. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі. Приєднання від 29.10.1996. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text (дата звернення: 25.11.2021).

73. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96 ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 14. // URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 20.10.2021).

74. Корнієнко В. Я. Сучасні технології видобутку бурштину з родовищ / В. Я. Корнієнко // Вісник НУВГП. Технічні науки: зб. наук. праць. - Рівне: НУВГП, 2014. - Вип. 1 (65). - С. 462-470.

75. Краснова Ю.А., Чайка О.О. Правове регулювання видобутку та реалізації бурштину в Україні. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2020. № 2. С. 103–108.

76. Красовський Г. Я., Шумейко В. О., Ключко Т. О., Семенцова Н. І. Інформаційні технології моніторингу екологічних наслідків видобутку бурштину в Україні / Науково-технічний журнал № 2 (18) 2018/ ISSN 2415-3184 Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. // URL: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/7062/1/104> (дата звернення: 25.11.2021).

77. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131 (дата звернення: 20.10.2021).

78. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. та ін. – К.: Ін Юре, 2003. - 1196 с.

79. Кримінально процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 (дата звернення: 25.10.2021).

80. Курепа С. С. Екологічні наслідки незаконного видобутку бурштину в Рівненській області / Курепа С. С. // Природно-ресурсний комплекс Західного Полісся: історія, стан, перспективи розвитку: матер. конф. / [редкол.: Шершун М. Х. (відп. ред.) та ін.], 2007. - с. 89-90.

81. Лебідь І.В. «Правовий режим бурштинового промислу як об'єкта спеціального надрокористування». Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні вектори розвитку юридичної освіти і науки», Київ 21-22 жовтня 2021 року, с. 248-254

82. Лебідь І.В. Податкові важелі як спосіб регулювання процесів природокористування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2022.

Випуск 6. С. 156-161.

83. Лебідь І.В. Реакція на незаконний видобуток бурштину: європейський досвід. Наукові записки. Серія: Право. 2023. №14. С. 138-143

84. Лебідь І.В., Піддубний О.Ю. «Бурштинове питання» в Україні: превенція та наслідки. Право. Людина. Довкілля. Науково-практичний журнал. Том 13. 2022. №3. С. 43-49.

85. Макаренко О.Ю. Правовий режим земель, наданих для використання надр. Автореф. Дис.. канд. юр. Наук. Інститут економіко-правових досліджень. Донецьк. 2011 22 с.

86. Малиновський В. Я. Державне управління: Навчальний посібник. - Вид. 2-ге, доп. та перероб. - К.: Атіка, 2003. - 576 с.

87. Мандрик В. О. (2005). Відтворення порушених земель: зарубіжний досвід, механізм фінансування. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України, (5.3). 208-212.

88. Марченко М. Н. Теория государства и права / Марченко М. Н. - М., 2001. - 433 с.

89. Матузов Н. И. Теория государства и права / Матузов Н. И. - М., 2001. - 776 с.

90. Мацуй В. М. Бурштинове Полісся - «дурні землі», «п'яний ліс» і «місячний ландшафт». Назавжди? // Газета «Дзеркало тижня». -2017. - Вип. № 11.

91. Мацуй В. М., Науменко О. З. Проблеми бурштинового Полісся України, пов'язані з освоєнням розсипів бурштину-сукциніту. Вісн. НАН України, 2019, № 11. SSN 1027-3239. // URL: <http://www.visnyk-nanu.org.ua/sites/default/files/files/Visn> (дата звернення: 20.02.2022).

92. Мацуй М. В. Проблемы прогноза новых промышленных типов россыпей янтаря-сукцинита // URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13>.

93. Мачуська І.Б. Проблеми та шляхи вирішення незаконного видобутку корисних копалин в Україні в контексті здійснення контрольно-наглядової діяльності в сфері землекористування. Приватне та публічне право. 2020. №3 с. 74-77

94. Мельник Д. Легалізація видобутку бурштину: не лише про «сонячне каміння», а й про нафту і газ // Електронна стаття. // URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/11/27/654144/> (дата звернення: 25.01.2022).

95. Миськевич Т. Стан та перспективи врегулювання бурштинової проблеми в Україні / Миськевич Т. // Громадська думка про правотворення. - 2020. - № 1 (186). - с. 21-25. // URL: <http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com> (дата звернення: 25.11.2021).

96. Михайлов В. А., Виноградов Г. Ф., Курило М. В., Михайлова Л. С. та ін. Неметалічні і корисні копалини України: підручник. Вид. 2-е, випр. і допов. Київ: ВЦ «Київський університет», 2007. 503 с.

97. Мілаш В. С. Господарське право: Курс лекцій: У 2 ч. - Ч. 1. - Х. : Право, 2008. - 496 с.

98. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. // URL: <https://mepr.gov.ua/> (дата звернення: 25.01.2022).

99. Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія «бурштиновим» правопорушенням: аналіз останніх законодавчих новел // ISSN 2410-3594. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ 2020. № 4 (117). // URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream> (дата звернення: 25.01.2022).

100. Музей коштовного і декоративного каміння. Державна установа / Офіційний сайт. // URL: <https://museumstone.com.ua> (дата звернення: 25.01.2022).

101. НАБУ підписало Меморандум про взаєморозуміння із ФБР. Електронний ресурс. // URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/nabu-pidpysalo-memorandum-pro-vzayemorozuminnya-iz-fbr> (дата звернення: 25.01.2022).

102. Надрокористування та охорона довкілля. Аналіз проєктів 4187 та 4187-17 грудня 2020 / Електронна стаття. // URL: <http://epl.org.ua/announces/nadrokorystuvannya-ta-ohorona-dovkillya-analiz> (дата звернення: 20.02.2022).

103. Надточій П. П., Мислива Т. М. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивація земель: навч. посіб. / П. П. Надточій,

Т. М. Мислива, В. В. Морозов [та ін.] ; за заг. ред. П. П. Надточія, Т. М. Мисливої. - Житомир: Державний агроекологічний університет, 2007. - 420 с. // URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/7371/1/Ohorona_2007_420.pdf (дата звернення: 25.10.2021).

104. Найбільшу за рік контрабанду бурштину виявили на кордоні з Польщею // Електронна стаття. // URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/15/7234894/> (дата звернення: 25.01.2022).

105. Національна безпека України у викликах новітньої історії : монографія / авт.-уклад. В. І. Шпак; кер. авт. кол. С. І. Табачніков. - К. : ДП «Експрес-об'ява», 2020. - 464 с.

106. Національне антикорупційне бюро України разом з ФБР викрила кришування бурштинокопачів нардепами. Електронна стаття. // URL: https://texty.org.ua/fragments/77316/NABU_razom_z_FB (дата звернення: 25.01.2022).

107. Питання Міністерства економіки. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

108. Піддубний О.Ю. Лебідь І.В. «Договори та дозвільне регулювання у сфері видобутку бурштину». Право. Людина. Довкілля. Науково-практичний журнал. Том. 12. 2021, № 1. С.109-116.

109. Піддубний О.Ю., Лебідь І.В. «Договірні правовідносини у сфері реалізації природних ресурсів, вилучених з навколишнього природного середовища». Збірник статей і тез IX Міжнародного цивілістичного форуму «Гармонізація приватно-правового законодавства України із законодавством країн ЄС», Харків 11-12 квітня 2019 року, с.197-203.

110. Плига А. Бурштинова біда Полісся // Електронна стаття. // URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2015/06/2/194898/> (дата звернення: 25.01.2022).

111. Податковий кодекс України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>

112. Податковий кодекс України. Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112 (дата звернення: 25.11.2021).

113. Положення про державну інспекцію сільського господарства в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. Наказ Міністерства аграрної політики України від 23.12.2011 № 770 (дата звернення: 25.10.2021).

114. Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

115. Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора. Наказ Генерального прокурора від 05.03.2020 № 125. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

116. Понад дев'ять тонн бурштину конфіскували у дохід держави на Житомирщині // Електронна стаття. // URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/07/1/7257815/> (дата звернення: 25.01.2022).

117. Попов Г. Чому публічні торги не можуть вирішити проблему незаконного видобутку бурштину? // URL: <http://neiau.org/chomu-publichni-torgy-ne-mozhut-vyrishyty-problemu-nezakonnogo-vydobutku-burshtynu/> (дата звернення: 20.02.2022).

118. Потенціал рентних платежів за видобуток корисних копалин в Україні / Соколовська А. М, Уніговський Л. М., Башко В. Й. та ін. - К. : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2013. - 228 с.

119. Потіха А. Проблема видобутку бурштину: сучасний стан та перспективи вирішення / Потіха А. // Україна: події, факти, коментарі. - 2016. - № 5. - с. 36-44. URL:<http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr5.pdf> (дата звернення: 25.10.2021).

120. Пояснювальна записка до проєкту Закону України від 26 грудня 2014 р.

№ 1351-1 «Про видобування та реалізацію бурштину». База даних «Законодавство України». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53194 (дата звернення: 25.10.2021).

121. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин. Закон України від 19.12.2019 № 402-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 20, ст.141 (дата звернення: 20.10.2021).

122. Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель. Закон України від 19.09.2019 № 114-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 45, ст.289 (дата звернення: 25.11.2021).

123. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо упорядкування розміру ставки рентної плати за користування надрами для видобування бурштину. Закон України від 04.02.2020 № 490-IX (дата звернення: 25.11.2021).

124. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. - К. : НІСД, 2012. - 256 с.

125. Про громадянство. Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 13, ст.65). // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14/card2#Card> (дата звернення: 25.01.2022).

126. Про Державне агентство земельних ресурсів України. Указ Президента України від 08.04.2011 № 445/2011. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.11.2021).

127. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними. Закон України від 18.11.1997 № 637/97-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 9, ст. 34 (дата звернення: 10.12.2021).

128. Про Державний земельний кадастр. Закон України від 07.07.2011 №

3613-VI. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17/card2#Card> (дата звернення: 25.01.2022).

129. Про державний контроль за використанням та охороною земель. Закон України від 19.06.2003 № 963-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст.350 (дата звернення: 20.10.2021).

130. Про Державну митну службу України. Указ Президента України від 29.11.1996 № 1145/96. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145/96/card2> (дата звернення: 25.01.2022).

131. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 (дата звернення: 25.11.2021).

132. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 31-32, ст.263 (дата звернення: 25.11.2021).

133. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 15. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

134. Про державну службу. Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст.43. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/card2#Card> (дата звернення: 25.01.2022).

135. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності. Закон України від 06.09.2005 № 2806-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 48, ст.483. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15/card2#Card> (дата звернення: 25.01.2022).

136. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні. Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 1, ст. 1 (дата звернення: 25.11.2021).

137. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів,

одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 25, ст.171). // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20/card2#Card> (дата звернення: 25.01.2022).

138. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України. Наказ Міністерства внутрішніх справ від 23.05.2017 № 440 (дата звернення: 25.10.2021).

139. Про затвердження Інструкції із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ бурштину. Наказ Державної комісії України по запасах корисних копалин від 10.02.2003 № 29 (дата звернення: 20.10.2021).

140. Про затвердження Інструкції із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ бурштину. Наказ Державної комісії України по запасах корисних копалин від 10.02.2003 № 29. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-03#Text> (дата звернення: 20.02.2022).

141. Про затвердження Методики визначення початкової ціни продажу на аукціоні спеціального дозволу на право користування надрами. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. № 1374. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1374-2004-%D0%BF#n10> (дата звернення: 25.01.2022).

142. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення. Постанова Кабінету міністрів України від 12 грудня 1994 р. № 827 (дата звернення: 20.10.2021).

143. Про затвердження Переліку земель лісогосподарського призначення, у межах яких є частини, які порушені внаслідок незаконного видобування бурштину і потребують рекультивації. Наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 21.04.2017 № 138 (дата звернення: 20.10.2021).

144. Про затвердження переліку товарів, вивезення (пересилання) яких

громадянами за межі митної території України не допускається. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 травня 2012 р. № 468. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

145. Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-п#Text>

146. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275 (дата звернення: 25.10.2021).

147. Про затвердження Положення про державну лісову охорону. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. N 976 (дата звернення: 25.10.2021).

148. Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1174. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

149. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

150. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення. Наказ Генерального прокурора України від 30.06.2020 № 298 (дата звернення: 25.10.2021).

151. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015> (дата звернення: 25.11.2021).

152. Про затвердження Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. Постанова Кабінету Міністрів

України від 2 листопада 2006 р. N 1524 (дата звернення: 25.11.2021).

153. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

154. Про затвердження Положення про помічника-консультанта народного депутата України. Постанова Верховної Ради України від 13.10.1995 № 379/95-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 37, ст.283. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379/95-%D0%B2%D1%80/card2#Card> (дата звернення: 25.01.2022).

155. Про затвердження Положення про порядок надання гірничих відводів. Постанова кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 59. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.02.2022).

156. Про затвердження Положення про порядок установлення квот на видобуток окремих видів корисних копалин. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 1994 р. № 862. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/862-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.02.2022).

157. Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 615. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

158. Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 993. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

159. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах. Закон України від 16.12.2020. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 31, ст.286 (дата звернення: 25.11.2021).

160. Про заходи з упорядкування видобутку бурштину в Україні. Указ президента України від 15 січня 2008 року № 17/2008. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17/2008#Text>.

161. Про землеустрій. Закон України від 22.05.2003 № 858-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 36, ст.282) 391 (дата звернення: 25.11.2021).

162. Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 27.02.2014. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 13, ст.222 (дата звернення: 25.11.2021).

163. Про лібералізацію експортних операцій. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 1994 р. № 734. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.02.2022).

164. Про ліцензування певних видів господарської діяльності. Закон України від 01.06.2000 № 1775-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 36, ст.299. Втратив чинність (дата звернення: 10.12.2021).

165. Про Митний тариф України. Закон України від 4 червня 2020 року № 674-IX. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674%D0%B0-20> (дата звернення: 25.11.2021).

166. Про міжнародне співробітництво у сфері державного пробірного контролю за якістю дорогоцінних металів. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 травня 2018 р. № 348-р. // URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/promizhнародne-spivrobitnictvo> (дата звернення: 25.01.2022).

167. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170 (дата звернення: 25.11.2021).

168. Про Національне антикорупційне бюро України. Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 47, ст.2051 (дата звернення: 25.01.2022).

169. Про Національний банк України від 20.05.1999 № 679-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 29, ст.238. // URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/card2#Card> (дата звернення: 25.01.2022).

170. Про Національну поліцію. Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379) (дата звернення: 25.10.2021).

171. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 16, ст.70 53194 (дата звернення: 25.10.2021).

172. Про особливості розробки родовищ бурштину, які не мають промислового значення. Проект Закону України від 28.07.2011 № 9041. // URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6Z500A> (дата звернення: 25.11.2021).

173. Про охорону земель. Закон України від 19.06.2003 № 962-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст.349 (дата звернення: 20.10.2021).

174. Про охорону і використання Клесівського родовища бурштину у Рівненській області. Розпорядження Президента України від 02.06.1992. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/98/92-%D1%80> (дата звернення: 25.11.2021).

175. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст.546). // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.02.2022).

176. Про оцінку довкілля. Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 29, ст.315 (дата звернення: 25.11.2021).

177. Про підприємництво. Закон України від 07.02.1991 № 698-XII. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 14, ст.168. Втратив чинність з 01.01.2004 (дата звернення: 25.11.2021).

178. Про порядок вивезення (пересилання) за межі митної території України громадянами дорогоцінних металів (за винятком банківських металів, пам'ятних та ювілейних монет України із дорогоцінних металів), дорогоцінного каміння та виробів із них, а також культурних цінностей з метою їх відчуження. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2012 р. № 448. // URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

179. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв). Закон України від 05.06.2003 № 899-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 38, ст.314 (дата звернення: 25.11.2021).

180. Про порядок формування та зберігання Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. N 387. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/387-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

181. Про Правила торгівлі дорогоцінними металами (крім банківських металів) і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням у сирому та обробленому вигляді і виробами з них, що належать суб'єктам господарювання на праві власності. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 1998 р. № 802. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

182. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства. Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17/card2#Card> (дата звернення: 25.01.2022).

183. Про прокуратуру. Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст.12 (дата звернення: 25.11.2021).

184. Про Регламент Верховної Ради України. Закон України від 10.02.2010. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 14-15, № 16-17, ст.133 (дата звернення: 25.11.2021).

185. Про статус народного депутата України. Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 3, ст. 17. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

186. Про створення Державного гемологічного центру України. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 р. N 713. // URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

187. Про створення Державного сховища дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 1998 р. N 321. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

188. Про створення музею коштовного і декоративного каміння. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 1996 р. N 1485. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1485-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

189. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020». Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 (дата звернення: 20.10.2021).

190. Про угоди про розподіл продукції. Закон України від 14.09.1999 № 1039-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 44, ст.391 (дата звернення: 25.11.2021).

191. Про центральні органи виконавчої влади. Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 38, ст.385 (дата звернення: 25.11.2021).

192. Про центральні органи виконавчої влади. Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 38, ст.385. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17/card2#Card> (дата звернення: 25.01.2022).

193. Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. Конференції, м. Київ, 11 вересня 2015 р. Київ : «МП Леся», 2015. 136 с.

194. Проект Закону України «Про бурштин» від 29.12.2009 № 5497. // URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF48P00G.html (дата звернення: 25.11.2021).

195. Проект Закону України «Про особливості видобутку бурштину-сирцю на родовищах і проявах, які не мають промислового значення» від 10.12.2014 №

1351. // URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/jh11j00a?an=207&ed> (дата звернення: 25.11.2021).

196. Проект Закону України «Про старательську діяльність» від 04.09.2015 № 3035. // URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2CB00A> (дата звернення: 25.11.2021).

197. Прохоров Б. Чи допоможе нам легалізація видобутку бурштину? // URL: <https://ces.org.ua/amber/> (дата звернення: 25.01.2022).

198. Ремезова О. О., Лісничий К. М., Коваль Д. М., Штиленко В. Д. Рекультивація земель, порушених внаслідок нелегального видобутку бурштину як необхідний захід для запобігання екологічної катастрофи Поліського краю / Актуальні проблеми та перспективи розвитку геології: наука й виробництво: матеріали Міжнародного геологічного форуму (15-20 серпня 2016 р., с. Коблеве, Миколаївська обл., Україна). 2016. с. 251-254. // URL: <file:///C:/Users/777/Downloads/%D0%9C%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%98%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A4%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%86%D0%87.pdf> (дата звернення: 20.02.2022).

199. Рівень безробіття в Україні в 2021 р. // URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/> (дата звернення: 25.11.2021).

200. Руденко М. П. Окремі аспекти суб'єктного складу внутрішньогосподарських правовідносин // Право і суспільство // Електронна стаття // №6 частина 2/2015. // URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/6_2015/part_2/18.pdf (дата звернення: 25.01.2022).

201. Рудько Г. І. Родовища бурштину України та перспективи їх освоєння / Г. І. Рудько // Мінеральні ресурси України. - 2017. - № 2. - с. 18-21.

202. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. / Салтевський М. В. - Х.: Консум, 2001. - Ч. 2. - 528 с.

203. Сень І. З. Спеціальні норми у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 268 с. // URL: <http://idpnan.org.ua/files/2020/sen->

i.z.-spetsialni-normi-u-kriminalnomu-pravi-ukrayini-_d_.pdf (дата звернення: 25.01.2022).

204. Силовики заблокували канал «сонячної» контрабанди: вилучено понад тонну бурштину // Електронна стаття. // URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/06/2/7295745/> (дата звернення: 25.01.2022).

205. Сілко В. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у методиці розслідування незаконного обігу бурштину / Юридичний вісник, 2021/6. // URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/2286/2560> (дата звернення: 20.02.2022).

206. Сілко В. В. Предмет злочинного посягання як елемент криміналістичної характеристики незаконного видобування бурштину / Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача. Випуск № 34, 2017. // URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/download/155460/154994> (дата звернення: 20.02.2022).

207. Скрипнюк О. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика. Наукова бібліотека. Віче 12/2015. // URL: www.viche.info (дата звернення: 25.01.2022).

208. Служба безпеки України вилучила майже тонну бурштину, який хотіли вивезти до Азії // Електронна стаття. // URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/09/28/7268003/> (дата звернення: 25.01.2022).

209. Служба безпеки України влаштувала облаву на бурштинокопачів // Електронна стаття. // URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/09/24/7267516/> (дата звернення: 25.01.2022).

210. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навчальний словник-довідник / уклад. Піча В. М.; за заг. ред. Пічі В. М. - Київ : «Каравела» ; Львів : «Новий світ-2000», 2002. - 480 с.

211. Стороженко В. Ф., Пономаренко Г. О. Експертиза ювелірних виробів під час розслідування злочинів: посібник. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 199 с.

212. Сурілова О. О. Правове регулювання видобутку бурштину. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія», 2018, с.111-119.

213. Сурілова О. О. Проблеми правового регулювання видобутку бурштину в контексті сталого розвитку. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. - Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. - с. 360-362.

214. Татаров О. Ю., Марко С. І. Криміналістична характеристика порушення правил охорони або використання надр на прикладі незаконного видобування бурштину / Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 3, 2014 URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64 (дата звернення: 20.02.2022).

215. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Матузова Н. И. и Малько А. В. - 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. - 776 с.

216. Тестов П. Чорний бурштин. Які держоргани задіяні та що потрібно зробити, аби припинити нелегальний видобуток (Аналітична записка). // URL: https://texty.org.ua/fragments/95763/Chornyj_burshtyn_Jaki_derzhorgany_zadijani_ta_shho-95763 (дата звернення: 25.11.2021).

217. Тимочко Т. В. Екологічні наслідки видобування бурштину та шляхи їхнього подолання. Рекультивація територій, порушених унаслідок видобування бурштину : інформаційні матеріали до засідання круглого столу, м. Рівне, 4 вересня 2015 р. Рівне, 2015. С. 4-5.

218. Тиша на бурштиновому фронті: перемога держави чи закінчення переділу ринку? // URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/06/11/6749> (дата звернення: 25.01.2022).

219. Тітова Ю. О. Публічно-правове адміністрування у сфері видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. - Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021. // URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new> (дата звернення: 25.01.2022).

220. Товариство з обмеженою відповідальністю Центр сонячне ремесло // Код ЄДРПОУ 35193572 // Не перебуває в статусі припинення. // URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/35193572/ (дата звернення: 25.01.2022).

221. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Міжнародний документ від 27.06.2014. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 25.11.2021).

222. Україна безпорадна проти «бурштинової мафії». // URL: https://24tv.ua/ukrayina-bezporadna-proti-burshtinovoyi-mafiyi_n1354403 (дата звернення: 25.10.2021).

223. Філіпович В. Є. Супутниковий моніторинг територій незаконного видобутку бурштину. Український журнал дистанційного зондування Землі. 2015. № 6, с. 4-7.

224. Харковець О. П. Деякі проблеми правового регулювання видобування бурштину / Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 5, том 1, 2020. // URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/5/tom_1/23 (дата звернення: 25.11.2021).

225. Хаустова А. К., Черобаєва О. В. Правова характеристика екологічної проблеми видобутку бурштину / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 27.01.2017). // URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream> (дата звернення: 20.02.2022).

226. Хмуровська Л. С. Незаконний видобуток бурштину: сучасний стан та основні напрями запобігання. // URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/p109-112> (дата звернення: 25.11.2021).

227. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356 (дата звернення: 20.10.2021).

228. Цимбалюк В. І. Проблематика правового регулювання видобутку бурштину. Молодий вчений. 2019. № 12.1. С. 71-73.

229. Чебукіна Є. В. Врегулювання питання видобутку бурштину: чи зможе це

зробити нова влада? / Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «Логос». Мистецтво наукової думки» №7, 2019, с.72-76.

230. Черненко О. А. Комунальні підприємства як суб'єкти господарювання в галузі видобування бурштину. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 2, 2015. // URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache> (дата звернення: 25.01.2022).

231. Швець О. Г., Дребот О. І. Напрями підвищення ефективності використання агроресурсного потенціалу в регіонах техногенно порушених земель з урахуванням світового досвіду. 2015. Інвестиції: практика та досвід. (18). 54-58.

232. Щодо стану справ у сфері надрокористування. Указ президента України від 19 березня 2021 року. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0023525-21#Text> (дата звернення: 25.01.2022).

233. Які політсили представляють владу в районах нелегального видобутку бурштину в Україні // URL: <http://www.slovoidilo.ua/2018/09/03/infografika>.

234. Concorde Capital // Офіційний сайт інвестиційної компанії. // URL: <https://concorde.ua/ua/> (дата звернення: 25.01.2022).

235. Kasztelewicz Z. Rekultywacja terenów pogórnyczych w polskich kopalniach odkrywkowych. - Kraków, 2010. - 464 s.

236. Oleksii Yu. Piddubnyi, Daria S. Piddubna, Inna V. Horislavska, Anna M. Koval and Inna V. Lebid. Interaction of psychology and ecological legal personality on the way of formation of normative-legal regulation in the XXI century. Asia Life Sciences: The Asian International Journal of Life Sciences. Supplement 2019. № 21(1), p. 287-303

237. Surface Mining Control and Reclamation Act of 1977. // URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Surface_Mining_Control_and_Reclamation_Act_of_1977.

238. The Office of Surface Mining Reclamation and Enforcement (OSMRE). // URL: <https://www.osmre.gov>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Піддубний О. Ю., **Лебідь І. В.** Договори та дозвільне регулювання у сфері видобутку бурштину. Право. Людина. Довкілля. 2021. Т. 12. № 1. С. 109–116. *(Здобувачкою розкрито зміст дозвільного регулювання видобутку бурштину як спеціального природо-користування).*

2. **Лебідь І. В.**, Піддубний О. Ю. «Бурштинове питання» в Україні: превенція та наслідки. Право. Людина. Довкілля. 2022. Т. 13. № 3. С. 43–49. *(Здобувачкою розроблено механізм запобігання нелегальному видобутку бурштину).*

3. Лебідь І. В. Реакція на незаконний видобуток бурштину: європейський досвід. Наукові записки. Серія: Право. 2023. № 14. С. 138–143.

4. Лебідь І. В. Податкові важелі як спосіб регулювання процесів природо-користування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2022. Вип. 6. С. 156–161.

**Стаття у періодичному науковому виданні,
проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection
та/або Scopus**

5. Oleksii Yu. Piddubnyi, Daria S. Piddubna, Inna V. Horislavska, Anna M. Koval, **Inna V. Lebid**. Interaction of psychology and ecological legal personality on the way of formation of normative-legal regulation in the XXI century. Asia Life Sciences. 2019. № 21 (1). P. 287–303. *(Здобувачкою вказано на взаємозв'язок екологічного мислення та ощадливого використання природних ресурсів).*

Тези наукових доповідей

6. Піддубний О. Ю., **Лебідь І. В.** Договірні правовідносини у сфері реалізації природних ресурсів, вилучених з навколишнього природного середовища. Гармонізація приватно-правового законодавства України із

законодавством країн ЄС: IX Міжнародний цивілістичний форум, м. Харків, 11–12 квітня 2019 року: тези доповіді. Харків, 2019. С. 197–203. *(Здобувачкою встановлено зв'язок між договірними та природоресурсними правовідносинами під час реалізації видобутої сировини).*

7. Лебідь І. В. Правовий режим бурштинового промислу як об'єкта спеціального надрокористування. Сучасні вектори розвитку юридичної освіти і науки: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 21–22 жовтня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 248–254.